

MŰHELY



Romain Gary: Csöndes lesz az éjszaka
• Salvador de Madariaga: A szépség a tudományban • Kalász Márton köszöntése
– Baán Tibor: „Két nyelv közt, amit beszélek” • Bíró Tímea, Dobai Lili, Fecske Csaba, Grencsó István, Juhász Attila, Kalász Márton, Kerék Imre, Néma Judit,

2014

4

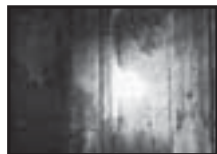
Pusztai Zoltán, Röhrig Eszter, Stenzel Rita, Szeles Judit, Szentirmai Mária és Vörös István versei • Janáky Marianna, Kemsei István, Mohai V. Lajos, Orczi Orsi és Pátkai Tivadar prózája • André Lacaux: Függyöny – Megjegyzések a Godot-ra várva és A jásztma vége befejezéséről • Gyetvai Zoltán fotói



Tartalom

ROMAIN GARY:	Csöndes lesz az éjszaka – Részletek (Róhrig Eszter fordítása).....	3
--------------	--	---

„A »mélység« inkább azt a tragikus pillanatot jelenti, amikor az ember felismeri a földhözragadt felületességét. Az ember mély tragédiája felületességében és jelentéktelenségében rejlik.”



SALVADOR DE MADARIAGA:	A szépség a tudományban (Imreh András fordítása).....	9
------------------------	---	---

„A szépség a dolgok elrendeződésének mikéntje. Az ember azáltal fedezi fel, hogy ráébred e természeti elrendeződés mibenlétére.”



KALÁSZ MÁRTON köszöntése

KALÁSZ MÁRTON:	A rózsafestő.....	13
BAÁN TIBOR:	„Két nyelv közt, amit beszélek”.....	14



VÖRÖS ISTVÁN:	A mennybe vezető úton.....	16
FECSCKE CSABA:	Mint a hó.....	19
	Csak életem múlik.....	19
PUSZTAI ZOLTÁN:	Történet.....	20
	Lehetőség.....	20
JUHÁSZ ATTILA:	Nemfény.....	21
	Szótlanak.....	21
DOBAI LILI:	az ó aranyat és a.....	23
	néha a nagyon.....	23
	néhány levelét még.....	24
SZELES JUDIT:	Tisztaság.....	25
	Uppsala.....	26
STENZEL RITA:	(péter).....	28
	(macska nélkül).....	28
	(hazatérő macska dala).....	28
SZENTIRMAI MÁRIA:	Majd odaát.....	29
BÍRÓ TÍMEA:	Egyirányú.....	30
	Megelőzés.....	30
	Fárasztó pihenés.....	30
RÓHRIG ESZTER:	Vénusz.....	31
NÉMA JUDIT:	Üvegkövek.....	32
GRENC SÓ ISTVÁN:	És mert hát miért.....	36
	Sziluett.....	36
	Vágytam.....	36
	Nap mint nap.....	37
KERÉK IMRE:	Téli fák.....	38
	Egy hiú szépséghez.....	38



KEMSEI ISTVÁN:	A szederinda szeme (A kílbtók népe).....	39
JANÁKY MARIANNA:	Megoldások.....	44
ORCZI ORSI:	Érintés (valóság).....	45
MOHAI V. LAJOS:	„Sorsunk: távoldás.”.....	54
PÁTKAI TIVADAR:	Baltacímföldek.....	57



ANDRÉ LACAUX:	Függöny – Megjegyzések a <i>Godot-ra várva</i> és <i>A játszma vége</i> befejezéséről (Schneller Dóra fordítása).....	61
---------------	--	----



JUHÁSZ ATTILA:	Papírváros, három (Zalán Tibor: Papírváros – egy lassúdad regény, három; letarolva).....	66
UJLAKI CSILLA:	Permanens válságlíra vagy a semmi polgárosítása? (Zalán Tibor: Holdfénytől megvakult kutya).....	68
PAPP MÁTÉ:	A vers mint vészkiárat (Géczi János: Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz).....	70
BAÁN TIBOR:	Összeáll a kép (Czilczer Olga: Osztódás).....	71
KAKUK TAMÁS:	A szembenézés bátorsága (Wehner Tibor – Kovács Péter: halálversek, halálrajzok)	72
TOKOS BIANKA:	A költészet hangja – A hang költészete (Tönköl József: Jézusgyík).....	74
SZARVAS MELINDA:	Rejtjeles üzenetek (Szegedi-Szabó Béla: Örmény ének).....	75
TÖNKÖL JÓZSEF:	Emlékek titkai (Marafkó László: Lapzárka).....	76
PÁPAI EMESE:	Salamon Nándor: Kisalföldi Művészeti Lexikon.....	77

Képek: GYETVAI ZOLTÁN fotói
Szabó Béla fotója (13. oldal)

ROMAIN GARY

Csendes lesz az éjszaka

(Részletek)

Romain Gary 1974-ben megjelent, Csendes lesz az éjszaka című művét regényként tartja számon a szakirodalom. Gary hatvanéves, és még hat éve van hátra e földi létben, amikor ezt az álriportkönyvet írja. Párbeszédese formát választott, mintha barátja, François Bondy kérdéseire válaszolna. Valójában eseményekben bővelkedő életéről, élményeiről vall leplezetlen őszinteséggel, hol humorral, hol keserű öniróniával, de mindig együttérző emberként. Sok országban megfordult, bejárta a világot, de hontalan-ságra született; szép férfi volt, szerették a nők, mégis magányos maradt. Kéttucatnyi regényt írt, világhírűvé az Émile Ajar álnéven írt Elöttem az élet című regénye tette. Mindig bizonyítani akart, igyekezett megszolgálni édesanyja önfeláldozó szeretetét és megfelelni az elvárásainak. De Gaulle ötszáz bombázópilótája közül mindössze néhányan érték meg a háború végét, ő közöttük volt, író lett és diplomata, mert az édesanyja erről álmodott, ezért küzdött. Amikor a fia bevonult a francia hadseregbe, a nem éppen tehetőss asszony ötszáz kilométert taxizott, hogy elköszönhessen fiától. Egyikük sem tudta, hogy soha többé nem látják egymást.

A Csendes lesz az éjszaka című kötet számos aktuálpolitikai vagy más, ma már közérdeklődésre kevésbé igényt tartó részletet tartalmaz, de bemutatja Gary személyiségét, őszinte énjét. Az alábbiakban két témáról olvashatják Gary ma is izgalmas gondolatait. (Romain Garyról a librarius.hu 2012. március 4-i és március 11-i számában olvashatnak egy-egy esszét: Párizs – Szerelem: M – mint Romouchka, illetve Párizs – Szerelem: „Hol van most, ki csókolja ujjait?” címmel.)

Róhrig Eszter

Romain Gary, a kaliforniai főkonzul élményei a hatvanas évek Amerikájában

Romain Gary: ... Egy napon megismerkedtem Jean Seberggel, aki mindössze húszéves volt, feladtam érte a karrieremet, a házasságomat, feleségül vettem, született egy fiunk és kilenc évig éltünk együtt.

François Bondy: *Miért váltatok el?*

Romain Gary: Azért, mert kilenc évig boldogok voltunk, aztán kezdett romlani, elhasználódni a kapcsolatunk, lelankadt a szenvedély, elhalványultak az érzelmeink... nem szerettem a szerelemben a kompromisszumot, jobb megőrizni a múltat, a kilenc boldog év emlékét, mint ímmel-ámmal tovább éldegélni egymás mellett. Elváltunk. Zökkenőmentes válás volt, huszonöt évvel voltam idősebb nála, érthető, hogy miután kilépett a feleségszerepből, Jean a gyerekem lett, és mivel soha nem volt lányom, elfogadtam az apaszerepet.

François Bondy: *A házasságod ideje alatt a sajtó, főleg az amerikai sajtó úgy állított be téged, mint valami Szvengalit vagy Pygmaliont, aki hatalmában tartotta és a saját képére formálta Jean Seberget.*

Romain Gary: Jean sokkal jobban befolyásolt engem, mint fordítva, és ezt mindig példával is igazolom. Amikor megismertem, ő molesztár volt, én pedig Franciaország főkonzulja. Amikor különváltunk, Jean még mindig filmszillag volt, én pedig közben filmrendező lettem. Tehát, amikor ez a téma felmerül, éppen az ellenkezője az igaz, mint amit a hírszettel, különben meg ajánlatos jól megnézni, melyik lapban írnak ezt vagy azt az emberről...

François Bondy: *Hollywoodban azért volt időd befejezni az Ég gyökereit, megírtad A virradat ígéretét, a Csillagevőket, a Lady L.-t és 500 oldalt a Sganarelle-ért című regényedből. Hogyan tudtad mindezt összeegyeztetni a másik, talán felületesebbnek nevezhető életeddel?*

Romain Gary: Félretéve Hollywoodot, Bolíviát, ha megengeded, zárójelben megjegyzem, hogy az „emberi mélység” fogalmában a mélység csak elvileg van benne. A „mélység” inkább azt a tragikus pillanatot jelenti, amikor az ember felismeri a földhözragadt felületességét. Az ember mély tragédiája felületességében és jelentéktelenségében rejlik. Természetesen létezik

mély nyomorúság, de ebben a kérdésben is megragadunk a felszínen, mert gyógyíthatónak véljük, mert feltételezzük, hogy gyógyítható. Végül pedig Freud nevetséges mélységét idézem egyetlen szóval: *gyerekszoba*. Nem akarok újra visszatérni erre a kérdésre, egyszerűen csak felsorolom a *Sganarelle-ért* című regényem XLIX. fejezetének néhány címét: „Hogyan válik a zavaróan marginális magatartás mélyértelművé, hogyan rejti magában az emberi lényeket.” „A neurotikus mint a kiváltságos tudás birtokosa”. „Visszatérés a primitív társadalomba: hogyan válik a bolond ismét Isten kedvenc gyermekévé?” „A nyelv felmagasztalása, a kulcsrelikvia.” Végül is, mi lehet szórakoztatóbb, mint cirkuszba menni az önmagunkkal folytatott irodalmi viaskodás után, hiszen Hollywood a nagy amerikai cirkusz hagyomány, a Barnum nyomán jött létre és fejlődött tovább, és vezetőik azóta is mind cirkuszi emberek maradtak... Ha Disneylandbe mész, tíz esetből ötben a kovácsoltvas bejárati kapunál ott áll egy alak zsebre dugott kézzel és figyeli a bevételt, miközben úgy tesz, mintha a belépő klienseket számolná, és ez az illető nem más, mint Walt Disney vagy Walter Wanger... Waltert a legműveltebb producernek tartották Hollywoodban, igaz, hogy ereje már fogytán volt, de jól leplezte, mert Scott Fitzgeraldtal dolgoztatott, aki rossz lóra tett, hogy hozzá szegődött. Fitzgerald igazi *macho* volt, nem tűrte a félrelépést, és két, alsó testrésze irányított revolverlövessel megsebesítette felesége, Joan Bennett szeretójét. Walter egy nap megkeresett a konzulátuson és bejelentette, hogy szeretne egy kis költségvetésű, nyolcszáz ezer dolláros filmet rendezni, *Antonius és Kleopátra* címmel. Joan Collinsnak szánta Kleopátra, nekem pedig felajánlotta Cézár szerepét! Győzködött, hogy milyen jót tenne Franciaország hírnevének, ha elvállalnám a szerepet. Többször visszatért erre a témára, de sehogysen álltam kötélnek, végül beírta *helyettem* Rex Harrisonnal... Kleopátrát pedig Elizabeth Taylor játszotta... Ország-világ tudja, hogy a kis költségvetésből végül huszonhét millió dolláros film lett... Azt hiszem, az utolsó „őrült éveket” értem meg ott, a nagy cirkusz végét... Emlékszem egy La Fayette emlékére rendezett ünnepségre – Amerikában mindig La Fayette-et ünneplik, pedig Rochambeau sokkal többet tett értük, de La Fayette-nek volt érzéke a magamutogatáshoz, és történelmi ténykedését igencsak kétes értékű külsőségekbe csomagolta... Egy alkalommal ünnepélyes fogadásra voltam hivatalos, és konzuli díszruhát, tollas kalapot, aranyújtásos öltönyt, kardot kellett magamra öltenem. Ezt a felszerelést Jacques Vimont-tól kértem kölcsön, aki most már moszkvai nagykövet, de akkor még karcsú férfi volt. Minden elképzelést felülmúló sikert arattam. Az ünnepség másnapján elárasztottak ajánlataikkal a különböző sajtó- és reklámügynökségek: hívtak ide, hívtak oda, mindenki arra akart rávenni, hogy ebben az uniformisban és a tollas kalpagnban jelenjek meg valamilyen kampányban, illetve vállaljak szerepet nem is tudom, miféle árucikk, autó, mosógép vagy a legújabb férfi arcvíz reklámozásában. Ezer dollárt fizettek volna egy-egy reklámért. Ez nem Amerika, ez Kalifornia. Hallgasd meg a következő történetet! A Los Angeles-i seriff, a baszk eredetű Biscaillouz meghívta ebédre a diplomáciai testületet. És mit gondolsz, hová? Rács mögé, a városi börtön női részlegébe... a fegyveres örökből állt a társaságunk, és a diplomáciai testület... a *női elitéltek* szolgálták ki! El tudod képzelni ezt a jelenetet? Ott ültünk a börtön berácsozott ebédlőjében, felfegyverzett örökkel körülvéve, és rabruhás drogosok, tolvajok, utcalányok, ötdolláros kurvák szolgálták ki a seriffet és a vendégeit. A seriff jobbján Nagy-Britannia főkonzulja, egy igazi úriember, jobb szemén monokli, a másik oldalán Franciaország főkonzulja ült, a többi konzul is mind-mind finom ember volt. Egy gyújtogatásért elítélt nő letette elém az ételt, és a legártatlanabb mosollyal a fülembe súgta, milyen külön szolgáltatásokat nyújtana. Hát, ez volt Kalifornia! Életem legjobb, legkönnyedebb öt éve... Egyfajta eleven rajz, amelyen a szörnyűségek burleszkké szelidülnek. Csak egy példát idézek: valamelyik Oscar-díj-átadó ünnepségen közös asztaltársaságban voltam egy producer feleségével, aki felém fordulva, a férje füle hallatára ezt hajtogatta: „*Dugj meg, Főkonzulum, drágám, dugj meg*” – közben a férje hozzám hajolt és elmagyarázta, hogy a feleségét pár hete megszállta a gonosz, és akadozva halad az ördögűzés. Tudod, ebben az időben a legnagyobb mozisikert *Az ördögűző* című film aratta. Ez a film egy olyan kislányról szól, akit megszállt az ördög. Kalifornia mindig is a legkülönfélébb misztikus szekták táptalaja volt, az ördögimádóké, meg Belzebub lányaié, ami végül Charles Manson szörnyűséges vérfürdőjéhez vezetett: egy csapat bedrogozott hippi lemészárolta a várandós Sharon Tate-et és vendégeit. Olyan ország ez, ahol könnyű átnyergelni a szexuális megszállottságból a vallási örületbe, és ahol szívesen vegyítik a spermát a szenteltvízzel.

François Bondy: *Más emlékek ebből a korszakból?*

Romain Gary: A legmegrázóbb városélményem San Francisco, ugyanakkor a legszebb város, amit valaha láttam. Mintha csak Ázsiából száműzték volna, maga volt a nosztalgia és fény. Lett volna egy-két szavam Kerouac-hoz, az akkoriban még ismeretlen íróhoz, de szerencsére nem találkoztam vele. Szerencsére, mondom, mert nem iszom, úgyhogy nem jöttünk volna ki egymással. Kerouac próféta volt. Először és egyedül ő jósolta meg tizenöt évvel korábban az amerikai hippimozgalmat, a buddhizmust, a zent, a reménytelen spirituális útkeresést, ami a marihuánával kezdődött és a heroinnal végződött. Végül is körülbelül



hatvan éve a „ki vagyok?” kérdése körül forog minden, Achab kapitánytól a fehér bálnán át Walt Whitman elveszett paradicsomáig és Jack London *hobos-jáig*. . . – egyébként a fiatalkori London volt az első hippo Amerikában. San Franciscóban kaptam előleget *A nap fényei* című regényemre, úgyhogy elmentem egy előkelő hotelbe, kivettem egy öblre néző szobát, és néztem-néztem a Golden Gate-et: ennek az öblre vetődő hatalmas hídnak a lábánál van egy hely, ahol lesben állnak fotósok, várják az öngyilkosok halálugrásait. Amikor tavaly ott jártam, már ötszázan ugrottak abban az évben. Az egész Egyesült Államokban San Franciscóban található a legtöbb alkoholista és öngyilkos. Vajon miért? Gondolom, azért, mert itt lelassultabb az élet, mint az Államok többi városában, és az embereknek van idejük elgondolkodni... és levonni a megfelelő következtetéseket. Láttam egy másik lesben álló fotós társaságot Szingapúrban. Szingapúr szigetre épült, igen kevés az építkezésre alkalmas tér, emiatt a kínaiak elkezdtek fölfelé építkezni. Felhőkarcolókat emeltek, és ezzel egy csapásra eltörölték ötezer év vízszintes életét, aminek következtében a kínaiak függőleges életmódra kényszerültek. Az eredmény nem maradt el: *tízszerezére* emelkedett az öngyilkosok száma. Elmentem megnézni ezeket a függőleges méhkasokat és elképesztett, amit láttam. A kínaiaknak továbbra is a piac körül zajlottak a mindennapjaik, árulták a zöldséget-gyümölcsöt. Amikor úgy hozta a sors, hogy a magasban éljenek, a felhőkarcoló minden emeletén kirakták az ajtajuk elé szegényes portékájukat. Folytatták a korábbi életmódot, de attól megzavarodtak, hogy elszakadtak a földtől. Így aztán elkezdtek kiugrani az ablakon. Szingapúrban a Toa Payoh negyedben fényképezőgéppel lesben álló turisták garmadáját láttam, mind azt várta, mikor ugrik le fönről a következő kis kínai. San Franciscóban pedig láttam olyan színes képeslapot, amely a Golden Gate-et, az öblöt és a kettő között egy halálba ugró öngyilkost ábrázol. Amikor ott jártam, fogtam magam, beszálltam egy rákhalász bárkájába és végigcsónakáztam a francói negyedeken, aztán visszatértem az előkelő hotelba és felejthetetlen hetet töltöttem a városban.

François Brady: *William Faulkneren és Scott Fitzgeraldon kívül melyik amerikai íróval találkozottál?*

Romain Gary: Egyszer-kétszer Hemingway-jel a Leyland Heyardnál, de nem zártam a szívembe. Halálosan neurotikus volt. Malraux írta valahol, hogy mindenkinek az az egyik legnagyobb problémája, hogy hogyan tisztítsa meg magát az élethazugságoktól...

François Brady: *Malraux írta? Tényleg?*

Romain Gary: ... Igen. Hemingway egész életében az erős ember szerepét játszotta, és csak Isten a megmondhatója, mekkora félelmet, micsoda szorongást takargathatott legbelül. El voltelve magával. A *machóságra* építette fel az egész személyiségét, de gondolom, a valóságban egészen más ember lehetett. 1943-ban vagy 44-ben, már nem emlékszem pontosan, melyik évben, de az biztos, hogy Londonban történt, amit most elmesélek. Minden éjjel bombázták

a várost, és az egyik barátomnak nyoma veszett. Elkezdtem járni a kórházakat, hátha megtalálom. A Saint George's Hospitalban is megfordultam, ahol mindenütt, a folyosókon még az asztalokon is sebesültek feküdtek, és csak hozták, hozták az újabb sérülteket. A félholtaikat... Egyszer csak megjelent egy esőkabátos óriás. Drámai hatást keltett vérző homlokával. Jobbról-balról egy-egy amerikai tiszt támogatta, ők is színpadias látványt nyújtottak. Az óriási ember Hemingway volt. A kijárási tilalom alatt balesetet szenvedett a dzsipjével, nagy, borzas fején felszakadt a bőr. A haldoklók közé rontott és ezt ordította: „Én vagyok Ernest Hemingway! Én vagyok Ernest Hemingway! Azonnal lássanak el! Megsérültem! Köttözzenek be!” Körülötte pedig *igaz* emberek haldokoltak... Ez a jelenet sehogy nem fér össze azzal, amit egész életében eljátszott, sem pedig a regényeiben szereplő férfialakokkal... Egy ottani orvos, doktor Roger Saint-Aubyn is szemtanúja volt e jelenetnek... És jól emlékszik, nem felejtette el, amit látott... A *Búcsú a fegyverektől* talán az évszázad legszebb szerelmes regénye, és lehet, hogy Hemingway nagy író, de embernek szánalmas alak. Nemcsak Hemingway-re igaz, minden íróra érvényes, hogy a jobbik énjét igyekszik a műveibe oltani, az esendőségeiről pedig mélyen hallgat.

Romain Gary a nőkről és a feminizmusról

François Bondy: *Ki volt az a nő, aki az édesanyád után a legfontosabb szerepet töltötte be az életedben? Mert volt egy nő, aki felváltotta édesanyádat.*

Romain Gary: Összeboronálsz két angyali teremtetést...

François Bondy: *Ilona volt az?*

Romain Gary: Azt hiszem, hogy ez a jól irányzott nyílvevő, amit most felröpítettél, áthasít mind az ötvenkilenc évemen, az anya-nő felvillan és eggyé fonódik, már-már szublimálódik... Van némi igazság benne, de azért nem én találtam fel a Szent Szüzet...

François Bondy: *Sem pedig a „falra festett madonnákat, a legendák hercegnőjét”. De te az emberiséget nőként tételezed – hiszen Lily, a Dzsengiz Cohn című regényed hősnője egy kielégíthetetlen nő –, aminek bizonyára külön jelentése van... Ilonát, ha jól tudom, 1937-ben ismerted meg, ugye?*

Romain Gary: Igen, akkortájt. Nem szívesen beszélek erről, még frissek az emlékeim... És még él... ha fogalmazhatok így.

François Bondy: A virradat ígéretében nem beszélsz róla, a XXVIII. fejezet végén éppen csak megemlíted: „Körülbelül húsz év telt el azóta...” Most meg már harminchárom év.

Romain Gary: Harminchárom év. Éppen elég idő.

François Bondy: *Ezt írod: „Úgy volt, hogy összeházasodunk. Ilonának fekete haja volt és nagy szürke szeme, többet nem mondok róla. Budapestre utazott, hogy meglátogassa a családját, a háború elszakított bennünket egymástól, egy vereséggel több, ennyi volt.”¹ Valóban ez minden?*

Romain Gary: Ezt mikor is írtam?... talán 1959-ben. Nem tudtam. Nem tudtam semmit. 1960-ban kaptam róla híreket, de ejtsük inkább ezt a témát.

François Bondy: *Ide hallgass, Romain, ne kerülgesd a forró kását, az Európa című regényed fontos szereplőjéről van szó. ... Csak három éve jelent meg ez a könyved.*

Romain Gary: Gesmay Ilonának hívják és Budapesten, az Aulich utca 31-ben lakott. Gyönyörű, okos nő volt, nagyon szerettem őt. A Cote d'Azurra utazott, és nálunk, a Mermonts panzióban szállt meg, és anyám igen jó néven vette, sőt, támogatta a kapcsolatunkat. Ő volt az egyetlen nő, aki tetőtől talpig szürkébe öltöztetett, akkor sem szürkült el, mert a szeme színe olyan volt, mint a perzsa macska szőre. Azóta sem láttam ilyen szemeket, de tudod, nem a szem, hanem a tekintet hat az emberre... Annyira törekeny volt az egészsége... Időnként hosszú hetekig ágyban maradt, és ha nem javult az állapota, elment Svájcba, ott gyógyíttatta magát. Azt hittem, nincs élet nélküle, de volt, és ez a tény elviselhetetlen. Mint *A virradat ígéretében* írtam, éppen a háború kitörése előtt tért vissza Magyarországra, hogy megbeszélje a szüleivel a házassági tervünket, de nem hiszem, hogy valóban férjhez akart volna jönni hozzám, finomabb, különlegesebb teremtetés volt annál, azonkívül, ő *tudta*... biztos vagyok benne, hogy tudta, csak eltitkolta előlem... A háború alatt többször is megpróbáltam kapcsolatba lépni vele, kerestem a Vöröskereszten, a követségen keresztül... Kudarcot vallottam, nem találtam meg. A szürke szeme maradt meg emlékül, és az a nyomasztó érzés, hogy időnként meg-megcsaltam másokkal. Ő volt az a nő, akit a legjobban szerettem, aki arra született, hogy életem utolsó napjáig velem legyen. Az embert gyakran legyűrik a nehézségek, de velem nem lehet egyszerűen elbánni. Hosszú évekig magammal hordtam a fényképét, aztán a hábo-

1 Romain Gary: *A virradat ígérete*, 216. oldal (Park Kiadó, Budapest, 2012, fordította: Bognár Róbert).



rúban ellopták tőlem ezt az egyetlen, róla őrzött fényképet. Mindhiába kerestem, ám huszonegy évvel később minden megvilágosodott. Főkonzul voltam Los Angelesben, elmúltam negyvenhat éves, amikor egyszer csak kapok egy néhány szavas képeslapot Ilonától. Nem, éppen negyvenhat éves voltam, és nem képeslapot, hanem levelet küldött.

„Kedves Romain, miután visszatértem Budapestre, 1945-ben beléptem egy apácarendbe. Belgiumban élek, egy zárdában. Köszönöm, hogy megemlékeztél rólam *A virradat ígéretében*. Légy boldog.” Megfordult velem a világ, amikor elolvastam ezt az üzenetet. A boríték hátulján megtaláltam az Antwerpen közelében lévő belgiumi zárda címét. Táviratoztam, majd levelet is írtam, de választ nem kaptam. Hallgatás és csönd. Azután egy újabb levél érkezett. Ugyanazok a szavak álltak benne, mint az előzőben. Azt gondoltam, hogy azért írhatott két egyforma levelet, hogyha netalán az egyik elkallódna, valamelyiket biztosan megkapjam, esetleg attól tartott, hogy nem adják neki oda a válaszomat, mert köti a fogadalma, tiltják a vallási előírások. Rögtön írtam Rialland-nak, az antwerpeni főkonzulnak. Megkértem, tájékozódjon, keresse föl azt a zárdát, és beszéljen velük. Rialland-t még Bulgáriában ismertem meg, ő volt a diplomaták főnöke. Elment a zárdába. És megírta, amit tapasztalt. Megtudtam, hogy Ilona nem zárdában él, hanem egy pszichiátriai klinikán kezelik, mert huszonöt éve skizofréniában szenved, és egyre rosszabbodik az állapota, gyógyíthatatlan... Nem látom be, miért kellett ennek így történnie... Ezek... ahogyan Guimard már megmondta... az élet dolgai, olyan dolgok, amelyekről nem tudjuk, mire valók...

François Bondy: *A férfiaknak szükségük van barátokra... Morel ismételteti az Ég gyökereiben. És ez az igény egyre nő, növekszik, elefántnyi nagyságúvá és könnyvé válik...*

Romain Gary: ...és Goncourt-díjat kapott... Sokan veszik, mert a barátság igénye kelendő, egy írónak, legalábbis annak, aki méltó erre az elnevezésre, soha nem szabadna nyomtatásban megjelennie, egy szót nem értek az egészből...

François Bondy: *Milyen egészszről?*

Romain Gary: A lélegzésből... Számomra érthetetlen, hogyan lehet még egyáltalán levegőt kapni ezen a planétán.

François Bondy: *És a gúnyba menekülve megszabadultál ettől a fájdalomtól az Európa című regényedben.*

Romain Gary: Megszabadultam, ugyan, viccelsz?

François Bondy: *Ebből a sérülésből szélhámosságot csináltál a regényben. Miért?*

Romain Gary: Mert nem tudtam elfogadni a valóságot, nem tudtam szembenézni vele. Nem akartam „irodalmi célra” felhasználni. De az élmény nem hagyott nyugodni, 1960-tól 1972-ig nem tudtam megnyugodni. Legbelül ellenálltam a felejtésnek, így aztán engedelmeskedtem a belső parancsnak, megírtam, de a visszájára fordítva. Egy boszorkányszerű nőszemély, Malwina von Leyden mesterkedéseibe oltottam a fájdalmamat. Malwina von Leyden lefokozta az életemet. Nekem is, mint bárki másnak, megvannak a gyengeségeim.

François Bondy: *Szeretnéd, ha most tartanánk egy kis szünetet?*

Romain Gary: Mindenre rájöttem, de annyira későn! Ilona már Nizzában megérezte a közelgő összeomlásait, és ilyenkor gyorsan elment Svájcba, Luganóba, a Sant'Agnese klinikára. Látod, a jó címekeket sosem felejttem el. Nem vettem észre semmit, nem vettem észre,

hogy beteg. Egy évig éltem együtt egy skizofrénnel, úgy, hogy Ilonának végig sikerült eltitkolnia a betegségét – nagy szerencsémre, mert nem tudom, mit tettem volna, ha kiderül az igazság. A titkolózással Ilona engem akart kímélni.

François Bondy: *Mit tettél, amikor kiderült Ilona betegsége?*

Romain Gary: Repülőre szálltam. De Brüsszelben meggondoltam magam és visszatértem Los Angeles-be. Azt mondták, hogy naponta csak félórányi időre nyeri vissza a tiszta tudatát... De nem emiatt. Egyszer csak belém nyilallt valami. Rájöttem, hogy nem szerelem, hanem a szájalom vitt hozzá. Ő már élő halott. Nincs jogom hozzá, hogy ebben az állapotban lássam. Nem, nem volt hozzá jogom. Hiszen nem védekezhetett, még nemet sem mondhatott volna... A múltunkat bántottam volna meg ezzel a találkozással... Biztosan a végéskig ragaszkodott a szépsége megőrzéséhez. Nem mentem el hozzá. Szépséges maradt. Ő volt a legszebb nő, akit valaha ismertem.

François Bondy: *Nemrégiben egy televíziós beszélgetésben elég hevesen kitörtél és a világ „feminizálását” követelted, egy új, „feminin” civilizációért kampányoltál... Nem te vagy az egyetlen, aki a nőkben a történelem nagy kizsákmányoltjait látja. De te messzire mentél. Azt állítottad, hogy minden civilizációs érték feminin érték...: a gyöngédség, a kedvesség, az anyaság, a gyengeség tisztelete. És az interjú végén indulatosan azt követelted, hogy „szolgáltatásnak igazságot a nőknek”... Nem két emleked, az anyádé és Ilonáé táplálta benned ezt az „igazságtalanság” fogalmat?*

Romain Gary: Nem tudom. Túl szépen hangzik így. Hú maradtam az 1951-ben írt *A nap színei* című könyvemben írtakhoz. Minden civilizációs érték női érték. A kereszténység megalkotta Szűz Máriát, de ez a vallásos nőkép nagyon behatárolt. A kereszténység felturbózta a gyengeséget, aztán a maga kénye-kedve szerint bánt vele. Amikor *A nap színeiben* Rainer azt mondja: „*Én a leggyengébbek győzelmében hiszek*” – akkor arra gondol, hogy a nőiség ezen aspektusának bele kéne ágyazódnia a civilizációba. Lehetséges, hogy az anyám és köztem dúló heves kapcsolat „szublimáció”-ja ez a gondolat, de mindenképpen azt bizonyítja, hogy az ember, vagyis a civilizáció az anya–gyerek kapcsolattal kezdődik. Márpedig, leszámítva a pszichoanalitikusok Ödipusz-paranoiáját, a mai szak- és szépirodalom az anya–gyerek kapcsolatot kizárólag neurózisként kezeli, amelyből ki kell gyógyulni, amelytől meg kell „szabadulni”, pedig civilizációnk végső stádiumában járunk, az energiaválság, a levegőszennyezettség fokozhatatlan mértékű, és közben csak az „eredetiséget”, a „szabadságot”, az „újdonságot” keressük, és a természet ellenében cselekszünk. Kifosztottuk, elárultuk a természetet. De azért annyira nem vagyok ütődött, hogy azt kívánjam, „tegyük a nőket a férfiak helyére, és evvel új világot alkotunk”. Ennek nem lenne semmi értelme, mert a legtöbb cselekvő, aktív nő férfivá lett fokozva pusztán azért, vagy ahogyan rákényszerül bármiféle küzdelemre. A szoknyás *machóság* semmivel nem ér többet a nadrágosnál. Egyszerűen csak azt mondom, hogy esélyt kell adni a nőiségnek, mert amióta férfiak léteznek ezen a földön, a nők soha nem kaptak esélyt a kibontakozásra.

Röhrig Eszter fordítása

A szépség a tudományban

Tisztelt Akadémikus Urak!

Hát persze: nagy volt a kísértés, hogy hangzatos módon így kezdjem előadásomat: *Ahogy tegnap mondtuk...* Hát persze, hogy nagy volt. De ellenálltam és nem is tehettem másképp, mert nem volt kivel megtöltenem a szót: *mondtuk*. Ez a többes szám első személy nem professzori és nem is politikusi, hanem valami finomabb és nehezebben megfogható, amibe minden hallgatója beleértődik, anélkül, hogy feloldódna benne. „Mondtuk.” Valamennyien. Én, aki beszélek, és Önök, akik... de hát ki is ez az Önök, aki jelen van itt, és jelen volt akkor, ott? A válasz szemmel látható. Azok közül, akik engem beválasztottak az Akadémia tagjai közé, a nagy tekintélyű dékán úr és emigrációbeli társam, Tomás Navarro Tomás vonható kérdőre. A többiek immár valamennyien ártatlannak vallhatják magukat.

Annál hálásabb vagyok, amiért ügyemre pazarolták a barátság jótéteményeit: a civil kurázsit, a türelmet, a hitet és a nagylelkűséget. Ezek az erények oly törekenyek, hogy helyenként már túlzott dicséretük is kárt okozhat bennük. Nem erőltetem hát ezt a témát, hisz minden további szó fölöslegesnek bizonyulhat, és hát, végül is, jó hallgatósághoz beszélek: fél-szavakból is megértjük egymást.

Míntha egy akadémikusjelölt felvétele, negyven évvel megválasztása után, nem lenne már önmagában is elég ironikus: a szeszélyes sors vagy a konok Gondviselés (mely utóbbiról nincs kiérlelt véleményem) úgy akarta, hogy olyan előd székét kapjam meg, aki hetvenhat évesen foglalta el, aztán tizenhat esztendeig ült benne, azaz kilencvenkét éves volt, amikor itt hagyta az Akadémiát és vele árnyékvilágunkat.

Casares biztos kézzel ábrázolja: „kedélyes és szeretetreméltó öregúr”, és az arckép helytálló és élethűen jeleníti meg az akkori idők kilencveneszeit, akik között nem egy frissebb volt, mint a primőr spárga. Kétség kívül szeretetreméltóak voltak ezek az öregurak, ugyanakkor gyakorta harapósak is, de mert a fogaik már nem voltak a régiek, és mert azok a dühök könnyebben voltak emészthetők, mint a maiak, ügyeik nem mérgesedtek el sosem.

Egyik könyvének címe: ELSŐ NYOLCVAN ÉVEM, és emlékszem, hogy akkoriban a madridi rossz nyelvek siettek leszögezni, hogy a könyv egyetlen szerencsés megoldása a cím, amit egyébként egyik barátja adott. Meggyőződésem, hogy e híresztelés pusztán irodalmi méregesszencia, elképzelhetetlenül ártalmas, majdnem annyira, mint a politikai és az egyházi szérum, mely utóbbi, természeténél fogva, mind közül a leghalálosabb. Még ha az Önök dicsőséges múltja bővelkedik is a Gutiérrez Gameroénál illusztrisabb irodalmi nevekben, elég elolvasni azt az elkötelezetten ártalmatlan, középszerű beszédet, amit Don Daniel Cortázar a székfoglalójára válaszul mondott, hogy – *in contrario* érveléssel – meggyőződhessenek róla: elődöm nagyon is méltó módon került be az Önök évkönyveibe.

De hogyan is folytathatnám tovább, anélkül, hogy meg ne említeném az ő elődjét, azt a Don Francisco Andrés Commeleránt, aki rektorom és latinprofesszorom volt, midőn La Coruñából a Cardenal Cisnerosba érkezett? És felteszem a kérdést: vajon ellentmondana-e e ház hagyományainak, ha megkockáztatnám abbeli véleményemet – vagy legalábbis erőteljes gyanúmat –, hogy a gúnynév, amit diákjai aggattak Dr. Commeleránra, azaz a *Selocomerán*, annak a megsejtéséből adódhatott, hogy sok-sok év múltán majd én leszek utódának utóda az M jelű székben? Sietek hozzátenni, hogy szememben e késői felfedezés jottányit sem csökkenti vagy csorbítja e kiváló latinista hitelét; inkább egyértelmű tanújele ellenálló-képességének és kökemény karakterének.

Ám a Cardenal Cisneros folyosóin való futkározás nem homályosíthatja el Gutiérrez Gamero aktív alkotó életét, melyben mindemellett fellelhető egynéhány, az enyémhez hasonló vonás. Franciaországban töltött politikai emigrációjára nem is emlékeztetem Önöket, hiszen az effajta epizód szinte kötelező egy spanyol számára. Anglia és Franciaország mindig, vagy legalább is a reformáció és kiváltképp a Francia Forradalom óta olyan vánkosok voltak, amelyekre Spanyolország időnként kénytelen volt lehajtani kimerült és törődött fejét.

Aki alaposan utána néz, Szent Péter archívumából kiderítheti majd, mi zajlott le az Örökkévalóság Szent Kapuőre és a Teremtő Úr között, amikor a szörnyű valóságtól lesújtva Szent Péter megvallotta az Úrnak, hogy a kapunál olyan tisztátalan bűnös vár bebocsáttatásra, akinek – bűneihez mérten – még a Pokol is üdülés volna. A mondottak hallatán az Úr fájdalmas töprengésbe fogott, és végül azt az ítéletet hozta, hogy a bűnös számára csakis az lehet méltó ítélet, ha vissza kell térnie a Földre és hátralévő életét spanyol értelmiségiként kell leélnie.

Az emigrációban Gamero tőzsdeügynökként erősen vonzódott a számokhoz, miáltal komolyan érdeklődni kezdett a tudomány iránt is, minthogy a tudomány csakis a mérhetővel foglalkozhat. És itt találkoznak ismét össze útjaink, mivel székfoglaló beszédében a társadalmi regény kifejtése során felvet olyasvalamit, ami engem mindig is elbűvölt: a tudomány szépségének témáját.

Vagy nem kéne inkább úgy mondani: a tudományban fellelhető szépség témáját? Gamero, ez az igazán eredeti szellem, aki mindig ellenkező irányban szereti bejárni az ösvényeket, őszintén szólva nem túl világosan fejt ki a témát, talán a nyitó Francisco Silvela-idézet miatt, amely kevésbé találó, mint ahogy az egy ilyen szellemtől méltán elvárható volna. Engedelmmel megkísérlem megvilágítani a kérdést, párizsi matematikai-fizikai tanulmányaim emlékeire támaszkodva.

Empirikus módon közelítem meg a témát, előrebocsátva, hogy *in illo tempore*, húszéves koromhoz közeledvén, épp túl voltam a hatalmas európai muzsika és a hatalmas európai matematika egyidejű felfedezésén. Úgy esett, hogy matematikaprofesszoraink közül ketten igazi zsenik voltak: Henry Poincaré és Henry Becquerel; csakhogy professzornak épp annyira alkalmatlanok, amennyire Kolumbusz Kristóf lett volna földrajztanárnak. Volt azonban akkoriban az ÉCOLE POLYTECHNIQUE-ben egy tanársegéd – az idő tájt *korrepetitor*nak nevezték –, Humbert nevezetű, aki elképesztő előadói képességeivel kifejezetten élvezetessé tette analitikus algebra stúdiumainkat.

És ez volt első találkozásom az isteni valósággal: csakhamar elkezdtem összehasonlítani a Humbert délelőtti, illetőleg Bach vagy Beethoven esti előadásainak hallgatójaként szerzett élményeimet, és hűledezve kellett megállapítanom, hogy *egyazon természetűek*.

Ezen persze kizárólag a lélekre gyakorolt hatást kell érteni, mert a tiszta esztétikai élmény, valamint a nyomvívén csillámló hála érzete valóban ugyanaz; ám ha a kétféle lakoma keletkezését tekintjük, muszáj különbséget tennünk a teremtő Bach és Beethoven, illetve az egyszerű felfedező Euler és Bernoulli között. Utóbbiak szerepe arra szorítkozott, hogy kinyissák a csodák szelencéjét, előbbiek viszont nem pusztán felfedeztek és kibontottak eladdig néma harmóniákat, hanem olyan új műveket alkottak, amelyek a Teremtésbe nem voltak beprogramozva.

Az algebrának mindazonáltal kétségkívül volt esztétikai eleme, és Humbert előadásaiban pontosan az volt vonzó, hogy kifejtő művészetének segítségével milyen mesterien tudta ezt a vonást napvilágra hozni.

Művészet. Ki is mondtam a kulcsszót. Csodaszó, amelynek köszönhetően talán lehetőségünk nyílhat bejárni ezt a titokzatos labirintust. E labirintus minden egyes fordulója és kanyarulata újabb és újabb problémákat rejt. No de miket? Hát a tudomány nem a boltosok szublimált méterrűdjá, nem az ötödik hatványra emelt pénztárgép? Egyszóval: nem a haszonelvűség rendszere? Akkor hogyan kerülhetjük el, hogy a tudományos művek, amelyek tartalmaznak esztétikai elemet is, ne legyenek pusztán olyanok, mint azok a bronz- vagy márványistenek vagy -istenők, akiknek egyetlen létjogosultsága a jobb kezükben tartott ötvöngyertyás kandeláber?

De a művészet, ahogy a bűvös lények általában, semleges. Vannak szépművészetek és ronda művészetek, fehérek (a cukrász művésze) és feketék (a varázslóé). A művészet nem más, mint az anyag uralása annak érdekében, hogy igénybe vegyük szolgálatait. Hogy mire, az már más kérdés; és ha a válasz az, hogy a szellem lényegének átvitelére egyik létezőről a másikra, akkor máris a képzőművészeteknél vagyunk.

Nem sikerült még megragadnunk, hogy miben is áll a szépség valódi természete. Csak azt tudjuk, hogy lelkünk mélyén igen nagy becsben tartjuk, és nem tűrjük, hogy bármi kevésbé kiváló szolgáljon, mint az emberi lélek legmagasabb rendű élvezetét – ha már a misztikus távlat foglalt.

Akkor hát mi keresnivalója a szépségnek a tudományban? Nem abban maradtunk, hogy a tudomány – többé-kevésbé szublimált méterrűdj? Nem éppen. Nem ebben maradtunk, hanem abban, hogy Humbert korrepetitor előadásainak olyan hatása volt (rám, legalábbis), amely Mozart legjobb lapjaiéhoz mérhető. Adódik a kérdés: miért?

És amint feltesszük a kérdést, felfedezzük, hogy ösvényünk kétfelé ágazik. S ez az empirikus módszernek köszönhető. Mert lelkem világos különbséget tett a szépség azon pillanatai között, amelyek a feltároló anyag lényegéből adódtak, illetve amelyek a feltáras mikéntjéből következtek. Vagyis az első esetben a szépség a dolgok természetéhez tartozott, míg a másodikban a korrepetitor zseniális kifejtéseire.

Célunk felé közeledvén itt elköszönhetünk Humbertől, e nagy matematikapedagógustól. Egyike volt azon zseniális művészeknek, akiket Európa adott, és mindenekelőtt Franciaország, amelynek nemzeti szelleme és sajátos létmódja oly alkalmas a számok kristálytiszta, ám igényes tudományának gyakorlására. A francia matematikusokban kivételes módon, a maga leg egyszerűbb, ugyanakkor legszebb formájában ragyog a matematikai igazság intuíciójának fénye. Tudniillik a tudományos szépség alkalmasint a látszatra bonyolult természeti valóság leegyszerűsítő intuíciójának tulajdonítható.



De hátravan még, hogy megvizsgáljuk a matematikai szépség leggazdagabb és legjelentősebb részét, amelynek rendje, harmóniája és varázsa közvetlenül a természeti dolgokból származik. Mert hát mi is az a hatalmas precíziós óra, amelybe mi, emberek, belevettünk, anélkül, hogy zűrzavarunk akár egyetlen időbeli vagy fokmásodpercre megzavarná csodálatos szerkezetét? És hogyan képzeljük el a lelkesedést (a szó minden etimológiai jelentőségében), amely Eulert hevítette, amikor felfedezte, hogy milyen megindítóan egyszerű matematikai törvények irányítják az égitesteket?

Ezek a gondolkodók, akik számára a Teremtő betekintést engedett saját gondolatai legeslegtitkosabb kamrájába, az emberi szellemnek ez az előőrse, akiknek szeme rányílt a világegyetem matematikai valóságára, semmiben sem különböznek az olyan nagy zeneszerzőktől, mint Bach, Beethoven vagy Mozart, akik e valóságot a szellem másféle kódjával fejezték ki. Igaz ugyan, hogy nem rendelkeznek azzal a teremtő szabadsággal, amellyel Isten a művészetet ruházta föl, de ha jól megnézzük, az intuíció, ami például Gaussnak lehetővé tette, hogy szépségesnek minősülő matematikai törvényeket tárjon föl, hasonló vagy rokon intimitásra utal, mint amely Beethoven kései vonósnegyeseit ihlette, olyannyira, hogy a teremtés és a felfedezés közötti különbség szinte minden árnyalata elmosódik.

Az érzelem mindkét esetben művészi, és – a hívóknél – vallásos. Számukra a szépség fogalma és átélése elválaszthatatlan a mozgásba hozott intellektuális tartalomtól, és írásaikban gyakran olvashatók ilyen mondatok: „így állapítottuk meg ezt a szép törvényszerűséget”. Csöppet sem számított, hogy a törvényszerűséget épp az fedezte fel, aki dicsérte. És tényleg semmi jelentősége. A szépség a dolgok elrendeződésének mikéntje. Az ember azáltal fedezi fel, hogy ráébred e természeti elrendeződés mibenlétére.

Hogy ily módon jutottunk el a dolgokhoz, azt sugallja, mintha a szépség, csakúgy, mint az igazság, tisztán objektív fogalom és élmény volna, mindenféle szubjektív befolyás nélkül. Ám a tapasztalat összetettebb élményekkel szolgál, és a szerelem minden élőkre kiterjedő hatalmára gondolva egyszer úgy határoztam meg a szépséget, hogy „egy szerelemmel szemlélt tárgy (dolog vagy személy) ragyogása”. Másképp hogyan volna magyarázható, hogy egy lény arca vagy testtartása a szépség megcáfolhatatlan élő példái a vőlegény számára, a pap és az esküvői tanúk viszont nem feltétlenül osztják ezt a hitet?

Így hát a tudományos szépség problémája azt veti föl, hogy egy tárgy szépségéhez szükség van-e valamiféle harmonikus külsőségre, vagy elég szerelmes szemmel ránézni.

Oldja meg ezt a rejtélyt, aki tudja. A Teremtés mindenestre meglehetősen teret enged a rút-ságnak. Meglehet, hogy a csótányokba beleszerelmesedett entomológus szépnek kiáltja ki a bogarait, ám mit nem adnánk ezen a ponton, ha tudhatnánk, vagy legalább sejtethetnénk a Legfőbb Alkotó véleményét. Egészen biztosan szerelemmel teremthette a rózsát, de mit érezhetett a patkány vagy a krokodil vagy a többi olyan lény teremtése közben, amelyek bennünk visszatetszést vagy undort keltenek? Magában a matematikában az egyenletek ekvivalenciájától kezdve, a síkidomokon és testeken át az égi mechanikáig a dolgok belső szépsége vetekszik a Prado kincseiével, ám milyen lapos, unalmas és monoton a matematikatudományok számos más ága! És akkor még nem is beszéltünk az olyan példákról, mint az atomszerkezeté, amelynek folytán Niels Bohr miniatűr naprendszerként képzelte el az atomot; ám ez a

bámulatos perspektíva és szimmetria rögvest csalódást okoz, mihelyst belemegyünk a részecskék kibogozhatatlan zürzavarába, amelyből a megfigyelés és a számítások fogják kiszabadítani őket.

Úgy tűnik tehát, hogy nem elégséges a dolgokra szerelmes szemmel nézni ahhoz, hogy szépségük felragyogjon, hanem természetszerűleg be kell vinni őket a *quid divinum* rendszerébe, amely nélkül nem villan fel a fény. Kutatásunk végén a rejtélybe ütközünk, amely a maga részéről még nagyobb rejtélyre nyílik. Nem minden és nem mindenki születik a szerelemre érdemesként – az isteni pupilla bevallottan elfogult. A szeretet magasságos javát nem csupán az erre született lényekre hullajtja, hanem, akárcsak a nap, egyként világítja meg a jókat és a rosszakat, a szépeket és a csúnyákat, a harmonikus és a diszharmonikus. Mindenekelőtt az isteni fény egyként világítja meg az igazakat és a hamisakat, és a halál ugyanúgy eléri a szentet, mint a bűnöst. Isten a teljes világegyetemhez hasonlóan teremtette a tudományt, kezét oly szellem vezette, melynek mélysége ember számára megmérhetetlen; e világon gyönyörködtetésünkre megalkotta a felülmúlhatatlan szépséget; ám tervei szerint a szépség mézét nem minden száj izlelheti.

Most, hogy idáig jutottunk, a zavarodottság köde ereszkedik le ránk. Vakon botorkálunk a világban, öt érzékünk fehér botjára támaszkodunk, és a tudásvágy folyton csak hajt előre. De hát mit akarunk megtudni? Annak, amit megismerni kívánunk, még a jellegét sem ismerjük. Fogalmunk sincs, hogy miben áll nem-tudásunk; de azért tudni akarunk. És talán az idő múlásával, a felhalmozódó élettapasztalattal körvonalazódik, ha nem is a rejtély, de legalább a rejtély rejtélye. *Azt akarjuk tudni, hogy kicsoda Isten.*

Igy tehát minden, amit utunk során találunk, és ami feltárhatja az isteni létmód valamely vonását, rendkívül becses adaléknak bizonyul. És amikor beleütközünk abba, hogy Isten a szépségből, a napfényel ellentétben, nem akart mindenkit részesíteni, szinte elvakít a felismerés. Ám ezt egyúttal azzal az Isten természetével kapcsolatos másik felismeréssel kell összefüggésbe hoznunk, hogy örömét leli a szép lények teremtésében, de annyira mégsem, hogy ez meggátolná a rút lények teremtésében. Megteremti a virágot, de megteremti a skorpiót is. Megteremti a napnyugta csodáját, de arra nem ügyel, hogy legyen akár egyetlen lény is, aki ezt a bámulatos fényszimfóniát élvezheti. Megteremti a legkifinomultabb emberi érzékenységet, de nem áttolja minduntalan megsérteni és elborzasztani. A rejtély, amely az egyik oldalon félig megnyílt, a túloldalra újra bezárul.

Az emberi lények meghökkentő változatosságából következik egyúttal az is, hogy a tudós közömbös a szépség iránt, és miután e hajlamát csak erősíti a pusztai technikai fejlődés, abszolút esztétikai részvétlenséggel követi az időnként páratlan szépségű emberi gondolkodást. Zsenge ifjúságunkban a jó, a szép és az igaz egységét énekelték. Mit gondoljunk valójában a gondolatok e legközhelyesebbikéről? Fogadjuk el olyanként, ami nélkül lehetetlen a Teremtőt ilyen fenséges háromszög közepére helyeznünk?

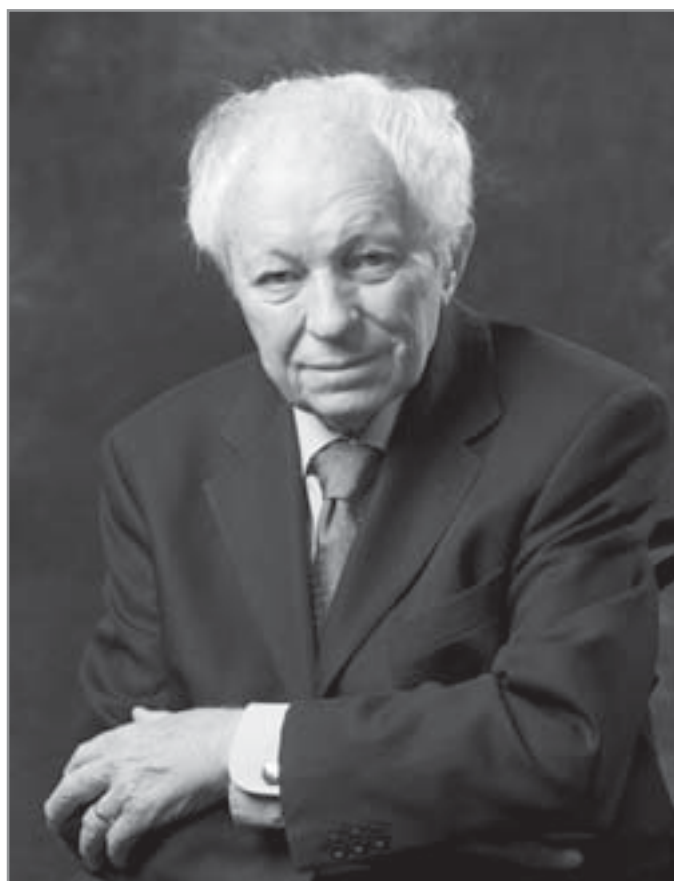
Minél jobban közelítünk ehhez az intellektuális szentháromsághoz, annál kevésbé tudjuk elfogadni tapasztalati egységként. Az igazság világlátásnak tűnik, méghozzá az optimális érzékelés érdekében a kellő távolságból. A jóság elmosódik az életünk szövetét alkotó cselekedetek és élmények során, miközben egészen alámerülünk az események folyamába, amelynek létezéséről épp az általa kifejtett ellenállás miatt tudunk. Ám a szépség az érzékenység világának virága, és nem az események folyamába való alámerülésünkből következik, hanem abból az érzésből, hogy lényünk a meder, melyben az események folyama folyik.

Az igazat megfigyeljük, a jót cselekedjük, a szépségért szenvedünk, emésztjük magunkat érte, elégünk benne.

Talán a három a végtelenben találkozik, mint a párhuzamos egyenesek; ám ezen a durva földön az igaz, a jó és a szép nemigen járnak kéz a kézben. Egy matematikai tétel lehet igaz és szép; de lehet szép és hamis is. Hasonlókat lehet mondani a háromszög szarvai közti minden összefüggésről. Talán jobb is ez így. Mert ha nem... Mi lenne, ha csak a szent nők volnának szépek? De ne kísértsük Istent tendenciózus kérdésekkel.

Imreh András fordítása

Szeretettel köszöntjük a 80 éves Kalász Márton!



Szabó Béla fotója

KALÁSZ MÁRTON
A rózsafestő

Kormos István emlékének

Regina nem tudta, az őszeleji rózsza
levelében ennyi zöld kis pókocská van; most fönt tapadtak
a vendégszoba hunyorgó mennyezetén – tizenkét
pókocskát skandál a sóhajtva unatkozó
s lázas szent addig. Regina visszajön, rémülten szökdel föl, karja vonakszik,
elérni hogy tudja, még nyúlánk suhogása se
a hunyorgó mennyezetet. Látta a vendég beteg,
melyik pókocská függ csöpp lábacska zöldre
horgával így, hogy máris szeplős főkötőcskére ejtheti. Regina
szökdelését: ha nézné, s pohara, piros-száraz ajkszéle – az apácaruha
frissen ropogó kéréget meghallja. (Éjjel álmodtam, mintha szárnya
sugdosódnék Reginának, s őt vonja – a zöld pókocskák messze fönt
sok lenyírt hajszálon lengenek. Jézus festő írja: lám, válasszunk; egyre mindegy –
égi rozárium, vagy boltozódó, elzász cellamennyezet.)

A vers először a Műhely 1998/1. számában jelent meg.

„Két nyelv közt, amit beszélek”

A kerek évfordulók a visszatekintés ünnepei. Igencsak messzire, a történelem évtizedes mélységeibe kell tekinteni ahhoz, hogy Kalász Márton költőt, író, műfordítót, egyetemi tanárt gyerekként lássuk magunk előtt. Erdemes föllapozni a nemcsak magyarul, de német nyelvterületen is sikert aratott, a ki- és betelepítések történelmi „botrányát”, a kollektivizálás „hadmozdulatait” megörökítő, önéletrajzi ihletésű *Téli bárány* című regényét (1986), amely a dunántúli Sombereket és környékét festi a 30-as évektől az ötvenes évek közepéig. Látjuk magunk előtt a soknyelvű falu poros utcáit, házait, iskoláit, ahol izgalmas nyelvi közösségekben éltek együtt németek, magyarok, szerbek, cigányok, utólag betelepített bukovinai székelyek, felvidékiek, akiket a Beneš-dekrétumok vihara fújt a faluba. Kalász Márton szülőföld-élménye, szoros kapcsolatban annak nyelvi megnyilvánulásaival, egyfajta geológiai rétegződésként tárul az olvasó elé.

A gyerekként beszélt német, majd az erre épülő magyar nyelv, a tájszavak innen és onnan, mind érdekes táptalaja lesz annak a költészetnek, amelynek eredményei, különös tekintettel az *Összes verse* (2009) megjelenésére, sajátos szint jelentenek a magyar költészet palettáján. Kalász Márton indulásának versköteteiben (*Hajnali szekerek*, 1955; *Ünnep előtt*, 1961; *Rapszódiaink évada*, 1963) a nyelvi hídszerep problémaköre csak érintőlegesen van jelen. A hangsúly a környező világ ábrázolása. Az édesanya emlékét idéző *Örökségben* (amit Fodor András „Kalász első igazi felnőtt versének” tartott) a vallomás bensőséges hangjai szólalnak meg: „Sohase láttam táncolni anyámat – / a szőlő gálic-pettyes kacsait / tördeli máig is emlékeimben / két zsák búzáért, nyolc véka rozsért...” A szegénység történelmi örökösei, a költő faluemléke szerint, ismerték és őrizték az erkölcsi világrendet, amelyben az emberi értékek felülírják a történelmi fordulatok embertelenségét. Kalász Márton sokat emlegetett derűje innen származik. Valódi erkölcsi erő, amelynek forrása az ősök által közvetített örökség, amely ezer és ezer szállal kötődik a falu életet fenntartó rendjéhez, az évszakok vezényelte rítushoz, amelyben (a zoltár szavaival) mindennek *rendelt ideje*, helye és szerepe van.

Kalászt Márton derűje ugyanakkor szelidség is. Egyfelől örökölt hajlam, másrészt bibliikus hit, amely a diszharmónia és a magány érdes szakadékait bejárva érkezett el ahhoz a költői beszédhez, amely a tapintható és fogható valóság mögé lát. Az *Expressz*, *éjfél* a nyelvi magányról is szól: „...Ha már / beszélni nem tudtam (amúgy se / vagyok közlékeny), legalább / egy idegen léte, szaga / cserélt volna eszmét velem /.../ De hát senki se volt – csupán / kis megállók fényökbe vert be / az ablakon, ahogy rohantunk /.../ kiáltások hangzottak el / a két nyelv közt, amit beszélek...” Ez a vallomás jóval mélyebbre világít, mint azt a korszak olvasói gondolták volna. A nyelv, mint a kimondható haza üzenete, egyre fájóbb és egyre fontosabb aktualitással bír. S azt is csak a mai olvasó veszi észre, hogy az indulás könyveiben már jelen volt a létezés faggató, a rejtélyes költő, akinek beszéde „nyelvrácsa” kilógott a korszak tipikus költői megnyilvánulásaiból. Erre jó példa a *Fanyar játék*, ahol ezt olvassuk: „Rovarok ezüst hágsói lengnek, / kék vázlat a föld árnyékain.” A miniatűr és a kozmikus léptékű valóság egyetlen költői képbe komponálása határozottan jelzi a költői eszmélés irányát, mely a jelenségek mélyebb összefüggéseire kíváncsi.

Kalász Márton költészetében a *Viola d’amour* (1969) megjelenésétől számítva egyre fontosabbá válik az önreflexió, párhuzamosan a nyelvben létezés filozófiai és nyelvfilozófiai tanulságainak kifejezésével. Kalász Márton e könyve nem egyszerűen a szerelem, hanem a létszerelem lírai regénye. Száz egymást értelmező vallomással a belső ént hívja elő. Az énbén ezerszeresen visszaverődő világ – Hölderlintől Rilkéig, majd a később magyarra fordított Günter Kunerttől Uwe Gressmannig és tovább – új költőképet fogalmaz meg, amely egyszerre benne van a korszak magyar költészetében, ugyanakkor számos mozzanatával annak újabb lehetőségeire utal. Nincs ebben semmi különös, hiszen a kis népek nyelvére, így a magyarra is, fokozottan és folyamatosan hatnak a világnyelvek. Hol latin, hol német, hol orosz, hol francia, hol angol. Változó nyelvi minták színezték és alakították, illetve alakítják a magyar irodalom nyelvét. Mindezzel együtt Kalász Márton költészetében a német irodalom nem pusztán hatásként érvényesül, hanem zsigeri természetességgel, azaz a német nyelv logikája nyitja ki a költői panorámát, mintegy felkínálva az új költői tartalmak kifejezését. Hogy ez a tartalom történetesen spirituális vonzalmat is jelent, az a hetvenes években körvonalazódott. Az emlegetett kötet 69. darabjának néhány sora (ide értve valamiképp a későbbi szerelmes verseket is, melyek külön elemzést igényelnének) a szerelem transzcendens lényegét faggatják, amelyben a létezés álarcai levethetők: „Fülel-e sóváran rád, az igazira / parányi emberke (ha van) / ben-

sómben. A dallamra, melynek képe te vagy – / fülel-e mint magam...” Az idézett részlet az én belső beszéde, folyamatos önreflexió, az énbe szüremelő fény és árny, mely állandóan elváltozik. A pillanat buborékként szétpattanó érzelmi átalakulnak, folyamatosan távolodnak. Egyre inkább csak zúgásuk, habmorajuk hallatszik. Az emlékké váló időnek ez a folyamata az, amit Kalász Márton nyomon követ verseiben, ahol a külvilág nem vész el, de jelentése megváltozik. Ennek a szemléletváltásként ható fordulatnak – amelyben az én világban létezése értelmét, mint viszonyulást beszéli el – egyre újabb jelentésréteget bontja ki és értelmezi az *Éjjeli körmenet* (1970), a *Hírek Árgyélusnak* (1975), a *Szállás* (1978), vagy a civilizáció válságát körüljáró *Az imádkozó sáska* (1980). Tagadhatatlan, hogy Kalász Márton költészete mint folyamatos elmélyedés, az önelemzés, önvallomás, önreflexió, a létezés szakrális mélységeit feltáró közlés megkívánja olvasójától e sajátos logika nyomkövetését. Ám nincs szó érthetlenségről. A költő enigmatikus logikája föltárható, megfejtendő, mi több, e nyelvi záruk kinyitása a magyar költészetben így, ilyen formában még nem létezett, a világ flórájával és faunájával történő filozofikus együttlétet, világátélést fogalmazza meg. Jó példa erre az 1983-ban megjelent *Hozzánk a hóbagoly*, mely már címében is kifejezi az intuíción logika kihagyásos jellegét, mely szemben a lineáris verslogikával a hétköznapi fölött, mögött, kívül és belül egyszerre adott. A kötetnyitó *Kéregminták* a még elmondható, a még kifejezhető, a szóvalóságban még innen létezőt szólítja meg. A versekben (mind a mai napig) magára a beszédre, annak elbeszélési módjára utaló jelzések irányítják a megértést. Például így: „Kiáltok, míg följön a nyári felhő – / míg kiáltásom elfül, felnövekszik. // Kérgem mintái lesznek a szavak, / olvashatnának – de megjön az aszály. // Változnak szavaim, megráncosodnak. / Kérgem mintái hanggal varasodnak.” Ha azt tesztem, amit a költő tanácsol a vers folytatásában: „szavaim kérgét, jel, lehánthatod, / fényre fordítva lent a háncs beszél, / fénynek sottogva évgyűrűk beszélnek”, akkor a szó, mint elvont jel, megtelik a valóságos élet ízeivel és színeivel. Ez a művelet, amelyben a tárgy és a szellem, a látható és a láthatatlan oda-vissza alakítható utalásrendszerként működik, magát a folyamatot akarja leképezni. A kavicsban lüktető fényt. A gyöke-ekben lejátszódó vegetációt, a mozgást, amely örök.

A létfolyamat átélése mint az Abszolútumnak szánt vershíradás, szinte igényt se tart arra, hogy a szó hagyományos értelmében vallásos, vagy éppen spirituális jelentést kapjon, de mégis kikerülhetetlen evidenciával sugározza a transzcendens reményt. Kalász Márton ugyanis az emberi érzések mélyrétegeiben a teremtés titkait visszhangozza, a világot fenntartó Törvényt, mely mindenben és mindenki- ben megtörténik, akkor is, ha nincs erről tudomása a létezőnek. A tudatlan és tudhatatlan történések, időáramlások a líra éntudatának világgá válását, kiterjesztését jelentik. Példázhatják ezt – nagy ugrással – az utóbbi évek verskötetei, így *A lét elrejtetlensége* (2003), *Más esték, más rurália* (2004), *Kezdő haláltánc* (2006) vagy a lírai pályáivet sajátosan tükröző válogatás a *Látható, láthatatlan* (2007). A versek az érzékelés határain járnak, elmosódnak, létet cserélnek, új alakot öltenek. Megnevezhetők és megnevezhetetlenek. A Parancs János emlékének ajánlott *Villódzás*-ban a következőket olvashatjuk: „Valami megjár hajnalonta. / Nem tudom, mi. Bár mértem kis araszt / fényéletünkön, megnevezhetetlen / történet: e kölyök- / ösztön átáramlása s a halál / között. De sejtöd meg, mi? Ha épp öregség, / ha épp sose élt, szálas kietlenség, / ha épp esély – ami loppal nincs? // Valami fölmér hajnalonta.” A vers a lírai énben visszhangzó történetet értelmezi. Az időt, amely objektív és szubjektív, mérhető és mérhetetlen. A nyelv tétova szava a múlásra, amely kezdetben nyílás, majd hervadás, bomlás, változás. Az örök úton levés. Az anyag létmódja. Ez az értelmezés a hajlékony fűszál idejétől a mozdíthatatlan hegyek idejéig terjed. A létezés hullámszerű, áramló, a szótárak jelentésmezőin messze túlnyúló, végességünket meghaladó módon, evidenciaként jelenik meg a versekben.

Kalász Márton az idő, a nyelv, a beszéd zárait nyitogatva a létezés különböző idejébe, tájak, virágok, helyszínek, falvak, városok, emberi sorsok, állítások és tagadások megkövült emlékeidejébe, élet és halál közötti létidőkbe vezeti olvasóját, hogy megsokszorozza, igen, a költészet segítségével, érzékszerveit. Nem redukcióról van szó e líra esetében, hanem többszörözésről, az egymáson áttetsző napok és évek, korok és éghajlatok summázásáról, a létezés megpillantásáról, ahol a múlás gazdagodás. A szavak örökségként maradnak velünk, ránk. Vagyis az *Elégia* szavaival: „Száras lábbal kelhetnek át legvégső szavainkon; léptek a / nyomukban. / Bátoratlan (rég-nyútt) ,igen’ – jobbára Föld: fáradt igen.”

Tagadhatatlan, hogy Kalász Mártonról beszélve sok minden kimaradt e rövid írásból. Nem utaltam a költő stuttgarti éveire, sem arra, hogy a Magyar Írószövetség elnökeként két nehéz cikluson keresztül valóságos villámhárítója volt különböző támadásoknak. Ám mégse ezért említtem itt és most ezeket a tényeket, hanem azért, mert a költő erkölcsi helytállását, szelíd, de rendíthetetlen életbölcességét példázzák. Azt, amit költészete kifejez. Ez a fajta hitelesség ritka kincs, hiszen az olvasót, aki, tegyük fel (utalva a költő egyik verskötetére), *éjszaka olvas verset*, a költészet s ezen keresztül önmaga és az élet szeretetére tanítja. Isten éltesse a nyolcvanéves mestert, Kalász Márton!

VÖRÖS ISTVÁN
A mennybe vezető úton

A házasságról

1 Jézus homlokát kiverte a víz.
Galileából immár Júdeába ment,
de a kérdésekkel ott se hagyták békén.
Nem az zavarta, aki segítséget
akart kérni tőle, hanem a kíváncsi
koslatók, akik jogi, orvosi,
pártpolitikai kérdésekkel
zaklatták. Az ilyesmihez
Istennek semmi köze.

Az csak az emberek dolga,
és nem az Ember Fiáé.

2 Homokot sodort az arcukba
a sivatagi szél. Egy farizeus
hajolt egész közel Jézushoz,
és azt kérdezte: Szabad-e az embernek
az ő feleségét bármi okért elbocsátani?

3 A férfi és a nő egy testté lesz,
de előbb elhagyják apjukat és anyjukat,
sok könny és nevetés árán.

És a sok könny és nevetés összefűzi
őket a lélekben, ezt még akkor is
szeretnek kell hívjuk, ha soha nem
voltak szerelmesek egymásba. Kérdem
tőled, farizeus uram, szabad-e
elszakítani a szeretetet?

Szabad-e eltépni a szeretet
kötelékeit, megtépázni a jó,
az enyhülés szalagjait, melyek
nem kötnek, csak jelzik a
feloldhatatlan összetartozást.
Nem is szabad-e, mert szabad,
hanem lehet-e?

4 Farizeus uram arcán megrángott
egy izom, eddig nem is tudta,
hogy olyan érzés is van benne,
mint amire ez a névtelen izom
most utalt: meglepettség,
lázado alázat, kicsavart ravaszkodás,
önbírálatra megjövő kedv, dűhszagató
düh, szelídségrobbanás.

Te kérdéssel felelsz kérdésre?

Nyögte. És tagadod, amit már Mózes
is megengedett, hogy a válólevelet
ki lehessen adni?

5 Mózes a férfi szívének keménysége
miatt engedte ezt a szabaduló utat a nőnek,
hatalmat a férfinak. De nem így van.

A férfinak nem lenne szabad
hatalmat kapnia, és a nőnek se
szabadságot. A nő hatalmát és a férfi
szabadságát is korlátozni kéne.

6 Vannak megváltoztathatatlan dolgok.
Persze jobb hagyni, hogy
úgy csináljatok, ti túl kemény

és túl lágy szívűek, mintha változotok lehetne, de nem lehet, nem lehet, nem lehet. Beleégték egymásba, mint rabszolgába a billog, saját életetek rabszolgái vagytok, meg az Úré, és egymáséi, gyerek, szülő, házastárs a legjobb rabszolgatartó, nos, ezt nevezzük boldogságnak, aki másfelé keresi, ostoba.

7 Vallási fanatikus vagy, Jézus, sziszegte a farizeus, a tanítványok fölnevettek. Ez nem a vallásról szól, hanem az Istenről, a lélekről és az igazságról. Így aztán nem is kell különösebben erőltetnünk magunkat a világra. A dolgok utánunk szaladnak.

Gyerekek

1 A dolgok utánunk szaladnak, ismételte Péter, mert ő mindig szívesen visszhangozta az Urat a Mestert vagy önmagát, és két kisgyerek szaladt oda Jézushoz.

2 Ő a fejükre tette a kezét, elmosolyodott. Két vékony csontú koponya, melyben ott lüktet a közeli jövő, ki tudta tapintani a gondolataikat a homlok és a haj alatt.

3 Engedjétek hozzám a gyerekeket, figyelmeztette a tanítványait, akik zavarodott testőrként bocsánatkérően tárták szét a kezüket.

4 Akkor lesz kész minden, ha már nem élek, ha nemcsak a tetteim beszélnek magukért, de a halálom is.

5 Hányszor kell meghalnom a közeli napokban? Mindegyiktek fejében és szívében külön halál. Míg végül össze nem áll az egész a befejezett művé: az igazsággá, az igazság halálává és feltámadásává.

A mennybe vezető útról

1 Mester, mi jót cselekedjem, hogy elnyerjem az örök életet?

2 Te most azt kérdezed, mi a jó?

3 Nem, nem, dehogy, hiszen tudom. Hiszen mindenki tudja. Az, ami nem rossz.

4 Te most azt kérdezed, mi a rossz? Azért akarsz jót tenni, hogy valami jutalmat kapjál? Az örök életet csak örök jósággal lehet megszolgálni.

5 Kevesebb nem elég? Nincs

annyi időm. De nem is ezt kérdeztem.
6 Te akarsz valamit az
örökkévalótól! Ne akard,
hogy ő is akarjon valamit tőled.
7 Ha tökéletes szeretnél lenni,
add el mindened, a pénzt oszd
szét a szegények között.
Azután jöjj, és kövess engem.
8 Ezer dolgom van. Különben is,
már van elég tanítványod, úgy
tudom, nincs felvétel. Nem
követhetlek, szégyellném is
a sok lázító dolgot, amit csináltok.
9 Kedvellek az őszinteségedért.
Furcsákat mondok? Furcsákat
csinálunk? Megértem,
de egyszer jöjjön el az a pillanat,
amikor mersz te is furcsákat tenni,
amikor bátor leszel nem magadért,
nem magadban, nem magaddal...
Csak egyszer merj megalkuvás nélkül
jó lenni, és személyesen jövök le
a mennyek kapujába, kinyitom neked
a nehéz ajtószárnyat, amit évszámra
nem kell mozdítani se.
10 Ha jó leszek, azonnal halál vár rám?
11 Ne aggódj, az soká lesz.
Akkor már én se fogok élni.

Nehéz

1 Amikor beszélt, a tanítványok
olyan jól értették a jelent, ahogy csak
a múltat szokás. És olyan jól
átlátták a jövőt, amennyire mások
a jelent képesek.
2 De a múlt se távolodott el tőlük:
Látod, mi elhagytunk mindent,
és követtünk téged. Mi lesz velünk?
3 Számotokra a megújult világban
nem lesz különbség evilág
és túlvilág között.
4 Tizenkét széken ültök majd
az égi király trónja mellett,
és a föld nemzetségeiről
hoztok ítéletet.
5 Te leszel az a király?
kérdzte Péter.
6 De hát hogy lehet ítélni
egy nép felett? kérdezte Júdás.
7 Az öröklét semmivel
se lesz könnyebb, mint ez,
felelte Jézus.

Szeretettel köszöntjük az 50 éves Vörös Istvánt!

FECSKE CSABA

Mint a hó

én élve felejtettelek
bocsáss meg drága nagymama
pedig már harminc éve hogy
rád omlott az örök éjszaka

virágok gyökerét rángatod
pedig ahova tetted nem vagy ott
lehet előbb vagy mindenkinél
nem te hanem én vagyok halott

te már tisztában vagy a semmivel
s ez a legtöbb ami tudható
az élők tudása semmiség
úgy elolvad mint a hó

Csak életem múlik

köd eszi magát csontjaimba eső cseperészik
eltévedt rigófütty önmagával felesel
épp a fele nap telik el délig
de mintha egy egész élet telne el

szélmarta görnyedt fák alatt avarszag
az idő szaga halálszag
a szelek szemétben kotorásznak
álmos szárnyaikat cipelik a varjak

a nap a Bükk fölött lassan hamvad el
mint kirándulók otthagyt tüze
a szélben Apollinaire kikericse térdepel
csak az életem múlik más nem történik semmi se



PUSZTAI ZOLTÁN

Történet

radír és ceruza helyett
egy formatervezett egér
monitor előtt hajt fejet
a szélnek is visszabeszél

borongós kedvében olykor
a hajdani tollforgató
fülsértő csendben az ostor
ritmusra csattan és a hó

odakint hízik vagy roskad
hol ez hol az lényegtelen
volt egy-két kisiklott mondat

még innen az üveghegyen
a történet már-már kerek
napoznak a hóemberek

Lehetőség

iszapba fűrődött kagyló
turbékoló agyaggalamb
egy semmire nyíló ajtó
toronyból zuhanó harang

barlang egy bárányfelhőben
fű alatt felejtett angyal
vakablak mögötti őrszem
sok éve kicsorbult kardhal

légoltalmi szirénaszó
zakatoló-dübörgő csend
önostorozó hintaló

nullásliszttel kevert cement
sok minden lehettem volna
magamat megostromolva

JUHÁSZ ATTILA

Nemfény

(Giovanni Segantini: Visszatérés)

Sem egy beomlott
kémény sóhaja,
sem lélekpára
nem fakad fel.

Ember alig jár
ezen a köves
csapáson, ám a
kis erekben híg
sárral csorog a
széttaposott tél.

Tán völgyön túlra
készülődnek a
házak. Vagy végleg
megadták magukat a
nehézkedésnek.

A megmaradt fák
szótlan menete
dél felé fordul
a lekopott gerincen.

S mindent magába gyűr a
katlan. Gleccserek
vonják arrább az eget.

Csikorgó úton
lassan tol maga előtt
az időtlen tömb: az éj

Szótlanok

*(Mariotto Albertinelli: Vízitáció; oltárkép, másolat
– Sarlós Boldogasszony templom, Mezőörs)*

A boltíves magasból
hideg lélekpáránkat
örömhírmondó
bölcsek vigyázzák,
de ajkuk mozdulatlan.

Elöl gyertyák között is
mindig sötét van.
A várandós anya
karolva felsegíti
a térdeplő anyát;
békés tekintetük magára vonja
a föld.

Emitt a régi hallgatás,
száz emberöltő
konok reménye.
Tekintet nem találkozik.
Tanult imák és énekek között
vigasztaló igét küld
egy földi hang.

Ki legtovább maradt még,
ifjú tanítvány!
Kísérj a sírhoz,
s gördíts a fény elé
csak egy boldog jelet



DOBAI LILI

az ó aranyat és a

fehéret szeretem együtt a
kékét a habos felhőssel és a
hullámzó fodrozódó tó
türkizével a tavaszi lombok
dús zöldjét a kávészemek
sötétjével a korall színét az
áttetsző opállal a vörös
rózsa egyetlen foltját a
feketén és az ultramarinon a
netöbbet a netovábbot

néha a nagyon

intenzív jó a lángolón erős nem
is a sárga curry vagy a zöld
hanem a piros a paprikából
meg a legzöldebb aminek a
belső fehéres csíkja a nyelven a
szájpadláson a lángot lobbantja és
kávéből is a legsötétebb barnás
fekete a legkeserűbb legyen a
leve cukor nélkül üresen és
minden más étel is nyersen
természetesen csak önmaga
íze legyen az étel az ital
felcsapó illata jelezze hogy
van tétje még ennek is van
most éppen aztán meg nem
vágysz semmi másra csak a
szádban lágyan elomlóra
szétolvadóra se nem édesre
se nem sósra csak selymesen
olvadásra észrevétlen legyen az
íze és sosem tudhatod előre
mire vágysz majd milyen
ízre csak váratlan rád tör a
kívánás mint amikor babát
vársz és visz belülről az íz
felé az érzés hogy milyet is
kérsz még szóval nagyon ki
van ez találva valaki nagyon
kitalálta mint az egész életet és
sosem és semmiről magadról
legkevésbé tudhatsz előre
bármilyen bizonyosat és úgy
tűnik visszamenőleg sem
nagyon vagy csak
alig alig

néhány levelét még

indulás előtt a kertben
leszakítottam zsebre tettem és
szétmorzsoltam útközben a
kezemmel és szétszóródott belebújt a
szövetbe minden cérnaközbe de éppen
így akartam hogy legyen tele vele az
egész kabát és a kéz minden ujja az
összes mindent átillatozza párologjon
mindenen keresztül
minden kis póruson át és
szálljon messze tova frissen
kesernyés kámforos fanyarkás
átható illata



SZELES JUDIT

Tisztaság

Svédország tiszta mint a nyolcvanszázalékos szesz
Svédországban tiszta a levegő
tiszták az utcák
a svédek nem szemetelnek
minden ötven méteren van egy kuka
oda dobják a hulladékot
az üres (vodkás)üveget visszaváltják
az üres (sörös)dobozt visszaváltják
az üres (boros)kannákat visszaváltják
visszaforgatják a csomagolópapírt
az újságpapírt, a kartondobozt,
a tejfölösdobozt, a cukroszacskót
a falevelet, a szerelmes levelet
a svédek tiszták
a számik büdösek a rénszarvaszsírtól
a svédek nem dobják el a cigarettacsikket az utcán
a svédek nyolcvan százaléka otthon sem
a svédek húsz százaléka dohányzik
a svédek nagy része bagót használ cigaretta helyett
a dohányt csinos kis zacskókban árulják
egy-egy ilyen kis csomagocskát helyeznek
az ínyükre
a dohányzás a legtöbb helyen tiltott
nincs ínyükre mások füstjét szagolni
bagózni lehet stikában is
nem marad csikk a bagó után
a használt kis zacskócskákat
a bagósdoboz fedele alá rejtik
diszkréten bagóznak
tisztán fogyasztják a nikotint
szervezetten fellépnek a dohányzás ellen
de bagózni lehet stikában is
az iskola vécéjének plafonjára
kis (here)zacskók ragadnak fel

Uppsala

Svédországban nem lehet igazán jót vedelni
ordítózni pedig egyenesen tilos
ennek ellenére Uppsalában van egy
olyan szokás az egyetemisták körében
hogy a hét egy bizonyos napján
felmennek egy bérház lapos tetejére
és tíz percig torkuk szakadtából üvöltenek
az egyetemisták Svédországban diákszervezetekbe tömörülnek
Uppsalában a diákszervezeteket tájegységekről nevezték el
Uppsalában a legszebb épületben a Norrland Nation¹ található
az egyetemisták éjszakánként végigjárják a nationokat
reggelre mindenki a saját bandájába tömörül
a hét bizonyos napján szervezettől függetlenül
felmennek egy bérház lapos tetejére
és tíz percig torkuk szakadtából üvöltenek
Uppsala egyetemi város, Stockholmtól félóránnyira északra
a Fyris folyó két partján található
a tizenkettedik század óta a Svéd Egyház fejének székhelye
a tizenkettedik század előtt a viking Ása-hit székhelye
azt tartja a hagyomány, hogy Uppsalában nőtt
Yggdrasil, a vikingek világfája
aminek a tövében három forrás fakad
a fa tetején egy aranykakas ül
aranykakas azóta minden svéd templom tetején ül
a Svéd Egyház a vikingek kakasát rakta a templomokra
vikingek már csak a mesékben léteznek
Uppsala egyetemi város
az egyetemet 1477-ben alapították
1477 szerdával kezdődött
Mátyás király éppen Bécsnek büszke várát
ostromolta Közép-Európában
a svéd egyetemisták szerdán nagy bandázást
szoktak rendezni
Uppsalában szerdán mennek fel a tetőre a diákok
és tíz percig ordítanak
nem ordíthat mindenki
csak aki egyetemista
Uppsala lakosságának nyolcvan százaléka egyetemista
a fennmaradó húsz százalék templomba jár
vagy a templom mellé
oda, ahol a három forrás fakad
és behugyoznak mindegyikbe
Uppsala legszebb temploma az érseki székesegyház
egyben Skandinávia legmagasabb temploma
de Svéd Egyház már csak a mesében létezik
a kakas már csak húsvétkor kukorékol
az árulásra emlékeztetve
de ezt a svédek nem tudják
kirakják az aranykakast az ablakba

1 Norrland Észak-Svédország; nation ejtsd 'nasún' jelentése nemzet.

csirketollakat festenek rikító színekre
tojást elvétele festenek
már nem tudják, hogy honnan került a kakas a misébe
a mesébe, a fázékba
az uppsalái diákok szeretnek magas épületekre mászni
egyszer az egyikük megpróbált felmászni
az érseki székesegyház tornyára
de csak a csigalépcsőn jutott fel
még mielőtt elkapták volna a templomőrök
Svédországban nem lehet igazán jól vedelni
ordítózni pedig egyenesen tilos
az ordítózó egyetemistát letuszkolták a toronyból
és előállították csendháborításért
arról nem szól a fáma
hogyan megkérdezték volna
mi volt a végső célja



STENZEL RITA

(péter)

szép kertünk alatt macskáink
emléke és a fű fölött magunk
két árnyékán fekvő magány
egy átkozottnak mondott
szerelemben mi összemozdul
szétvetődik mi moccanatlan
marad összebújtunk testvérek
a kertben összebújtak régi
macskáink a fű alatt

(macska nélkül)

a szoba közepére rángat
mozdul székre asztalra
fel hozzámvágja az ágyat
egy szekrény mögé bújok el
megállíthatatlan leng a csillár
hátam a fal karmolja szét

(hazatérő macska dala)

négyszer végzett a szomszéd
kutyája velem zártak be
szenespincébe háromszor
így telt ki a hét tudom
néha a levegő lehetetlenül
összesűrűsödik dorombol és
voltam már félreértett árnyék is
holnap piszkosan és remegve
érkezem a verandára és felfalom
a csomóvá kucorodó halált

SZENTIRMAI MÁRIA

Majd odaát

Ha majd meglátogatlak odaát,
kibomlik magamból, mint virág,
minden járt, s járatlan zugom,
mert lenghetnek akkor már szabadon
a testemről leszakadt darabok.
Hegyoldalba vájt lépcsőn felfelé, érzem a sós illatot,
melléd ülök a tenger fölé nyúló kávéházi teraszon,
nem tudunk szavakat formálni,
csak nézzük, ahogy az est alászáll,
béke van, szárnyad kitárod, elülnek a hullámok,
mint szív hegy-völgyei megálláskor.
Nagyra nyílt gyerekszemekben itt nem szűkül rémület,
nem cseppenként isznak vizet,
nem játszanak katonásdit, hasuk mérete normális,
arcuk, mint tenger szélcsendes reggel.
Te közben eddig nem ismert érzékszerveimet próbálgatod,
emlékeimben lapozol, képzeleteddel új és új alakot öltesz,
már ledobtál magadról minden terhet,
mert legyőzted a telhetetlen földet.
Hirtelen megfogod bársonyos kezem,
mosolyogva nézed,
pedig tudom, úgy megkopott,
mint öreg fán a kéreg.
Tapogatom körmöm, a hosszú, érdes barázdát,
emlékek lenyomatát,
talán ebből azonosítod nevem, arcom,
és minden olyan lesz, mint egykor...
Csak körvonalaink mosódtak el, sejteink futottak széjjel,
útjuk kitégult, nem érnek célba sem nappal, sem éjjel.



BÍRÓ TÍMEA

Egyirányú

Tenyeredbe
zokogom
testem.

Megelőzés

Csak anyám ne sétáljon veled szembe az utcán.
Mindenki más, csak ő ne.
Szemed tükrében meglátja, hogy milyen meztelen, s törött a
női büszkeségem.
Meglátja azt is, hogy megviselt ez a harc,
milyen üresek a véredényeim,
mennyi tartalékomat feléltem ebben a várakozásban.
Szánalommal öltöztet fel a tekinteted,
ezt neki nem szabad látnia.
Meghalna a szégyentől.

Fárasztó pihenés

vasárnap délután
csellóhang a levegőben
átfordulok a másik oldalamra
összeszorítom szemeimet,
könnyként potyognak ki
belőle az emlékek
Halál helyett volt ez a szeretkezés.

RÖHRIG ESZTER

Vénusz

Kohán Ferencnek

Testem domború sziklafalhoz szorították.
Csigák, kagylók, halak elporladt tetemei nyomódnak hátamba.
Ruhámat levették.
Mellemet laposra döngölték, kinyújtották, bedörzsölték vörös okkerrel.
Szőrzetemet kitepték, sárga festéket csorgattak a háromszögre.
Lábamat a vízben ázó hasadékba ékelték.
Négy ujjam mozgó magzatomat tapintja. A hüvelykem nem nőtt ki.
Megrázom dús hajam. Azt nem vették el tőlem.
Elfördítom a fejem. A másik kezemé vagyok. Megtarthattam, amit fogok, mert nem tudják, mire való.
Péniszkupak, hangszer, hal, madár.
Arcom nincsen, azt nem adtak. De érzem a szám helyét, és kiszívom, belefújok, megeszem.
Legyek a szikláé. Megválok e testtől. Fogadjon magába a szarutölcsér, emeljen el innen.
Ne nevezzenek meg, ne fejsék meg, ki voltam, mire utalnak ezek a jelek, mert sohasem jártam itt, de örökké létezem.



NÉMA JUDIT
Üvegkövek

1.

Balzsamos fenyőn feketélik a pirkadat,
holtak festették arcom a hajnalon...

Óceánparton csodálnám a morajlást és hálát adnék,
hogy részese lehetek, érezhetem kezeim,
hallhattam szíved dobbanását, billentyűk élet-csapódását.
Óceánparton apálykor kagylók és csigaházak, hínárbogas
kövek közt ember milliárdok otthonára rácsodálkozni,
visszabújni a teremtésbe és eggyé forr az éjszaka:
Csillagrendszer néz tükörbe a sima, nyugodt, szótlan
Óceánon.

2.

Az öreg hónap szült, csillagok csöppentették belém
fényüket. Almafa alatti csecsemő illatú gondolat vált belőlem és a valóból
egy másik valóba tűntem. A világra épített világba, a városszerkezetek
téglája, egy láthatatlan forró áramlatot tartó jeges lehelet lettem,
nem Isten, ember kézen, ember fejből létrejövő rendszerben.
Vadludak húznak a vasút, a híd felett és lábukból fűződve a
hajtásban ketyegő kúszó pillanat, patakban cikázó pisztráng,
szagos földbe mancsát mélyesztő medvebocs, magas jóillatú fenyő
tavaszi pattogásának árnya tükre csak a másodkézből teremtett világnak.

3.

Kulcsra zártad az ajtót, tenyereden verejtékcsepp a vágy,
szívkagyló fülemből suttagó hangod az ígéret, omlásra hivatott sziklafal.
Pókhálóddal lefedted a csillagokat és szövögted tovább mélykék fonalad,
hogy egyben fogd ki a Déli Halat és hagyd partra vetetten pusztulni,
te Vénusz lábainál fodrozódó sós lehelet,
kézcsók egy szál cigaretta nyomán vagy villózdó medallion Lucrezia nyakán.
Lidércként vezettél pislákoló lámpással vagy téged én?
De önző, kacagva elfúló nappalokat és torkon felbugyborékoló epedő
éjszakákat hagyunk egy csalárd oltáron bomlani mindketten,
falban rejtőzve, szilaj hegyeken vagy kegyelmet szívárgó olcsó
arany gyertyatartókba. Születtem.
Sóhajod lett koporsóm és ablakot tartál,
hogy a január megdermessze és szilánkokban söpörje ki
ráfagyott hússal nyughelyem.
Testetlen árva görcs szívem dobbanásnyi könnyet présel,
lelket szülne az igazi helyett,
csak kibuggyan a szememből a semmibe.
Üresen maradtam, tátongó kagylóhéj, pusztítottam kettőnket az élet helyett én.

4.

Hangod torkomba metsző, mellkasomon futó y vágás
és lefejtéd rólam az embert, a bőrt. Hagyd, hogy éljek,
hogy reszkető szemem, siralomház-tükör táguló pupillám
benned pihenjen, de pengéd hegyén gyöngyökké futtatod
higanycsepp szívemet. Miért nem csákánnyal boncolod testem?
Ha szeretsz, miért nem bárddal szabadítasz?
Élvezed a pergamenbe zárt fortyogó mérget,
hogy emészt, hogy fájdalommal szakadozom fel
önmagam által. A fröccsenő savdagályból élet bomlik,

tarka virágok helyett hiénák közt kódorgó fél testéből
vérző bárány. Nézd csak, hát látod, ez is élet, de tudom
mikor átlépsz a sírom felett, derűs szívvel, jószándékkal,
nyugodtan taposod majd visszalépve a belőlem csirázó
fűszálakat, mert mást eddig sem viseltem, mint Isten képmása helyett
halovány lábnyomát.

5.

Bordacsontok hajlanak befelé, felszúrják ami lesz,
borostyánként futják be mindenem, percenként
felbomló gerincem vezeti a paradés foltoktól gyöngyöző
ablaküvegen át szemem, a fonódó valóból a
bizalmas semmibe. Mellkasban az érzelmek a
nagymutató járásával húzódnak össze, a mindenségben
pulzáló medúzák tenyérként záródnak, majd
habzó vérfelhővel nyílnak sebbé, emberbe zárva,
sosem szabadulva. Újjunkon pihenő tengervíz a gyűrű,
a szerelem csillámló melasz, az éjféli égbolt, torkunkon folyó.
Sokat ígérő szerves nyom, ha nem fagyasztja közöny
és szálkás lándzsaként nem vágja át testünk.
Üres gyomorból öklendő tehetetlenség mar fel és selymes,
kendős tavaszba szökken.

6.

Zúgnak a hullámok, testük aranynak öklendezi
a Nap sugarait, ami tojássárgájaként ring a
tengervízen. Csak röppenni készülő bogárként
pillog az élet óceánszagú lepedő vázamon
és felpattogzik a só, hogy selymes lidérces gondolat omoljon
Fehéren.

A rossz karcolja a briliáns csillagot a karátos éjben
és a bolyhos égbolt szívként húzódik össze, hullámzik,
mint a levegőt alig győző mellkas, hullámzik, ringatózik,
mint a bölcső, mint a tőzegmoha ha ujjaddal érinted...

Fogd meg a kezem és mosd ki az ágyneműm.



7.

Kismacska puha tappanásaival bátortalanul estem-keltem
simogatós takaródba bújva és tigrisként sétáltattál ezután.
Gyötörtél, csikos börtönöm lettél. Doromboltam, csócsáltam
a szemfogon villanó fényt és elmentél. Láncom zuhant,
akaratlan kézfődből fémesen csattant, neked földre hullt, de
rab maradtam és mázsás mancsommal tépem most bőröm,
véres pofával tördelem, roppantom bordáim, hogy hiába szabaduljak.

8.

Festem az arcom, festem bíborra, gyászra.
Strucctollak hajlanak tükrös furcsa mására,
púder száll, hullik és beborítja hajam, nyakam,
beborítja bőröm és a padlót. Bárcsak így maradna,
lehetnék kettőnk hanyatlásáért álló idő, szobor egy
sírkertben. Barackszín-poros lehelet dermeszt,
hideg ujjakként csikland lefelé hátamon, gondolatod
egy kocka eperzselé nyelvem helyén, lé csöppen
ajkamon lefelé, eperszín folyik mellemem...
Nyomán testem szirmot bont az éjjelen.

9.

Biztonságodon vacogva folyt le ólomüveges
ábrákban a mennyország, kicsordult könnycsepp:
Nyílttengeri vizeket törő hullámban tigriscsikos
tengeri rózsá riad a nincs, bíborcsiga édesen sérthető
védtelen a bánat és meginog a felszín, mert tested lett
lelkem otthontalan hazája. Fekete töredezett, süllyedő
csillagképek csordulnak szemem csatornáján és
árján gondolázik a mindenség... emlékből bokámon
harmonikázol, illatos pulóvereden át üzve bújtunk egymásba.

10.

Mocsokkal felkent porcelán. Vízükörnek csillámló habja.
Leveleken átmelegedő napsugár és édes ringó
harmatcsepp egy virág kelyhén. Ütemre koppanó
sétapálca, metronóm, kisgyermek kalimpáló lába.
Öblösen csöppenő eső, halk dobolás a tetőn, zongoraszó.
Kézfejen tűnő ráncos gondolat, homlokba mélyedő
puha árkok szélén vadvirág szalag, szemmel
hajlongó kék szarkaláb, peremből rugódzó könnycsepp...
Te vagy.
Vértől duzzadó, roppanó fénylő mázas cseresznye
bomlott fehér bimbóból. Csendből zengő hajnali
és alkonyi madárcsicsergés, szívizomra tapadó
spiccato. Örökké pillódzó lepkék, égbolton pislákoló,
meleget adó tűzhely, csokoládégőzös tejbedara, apró korom puha ágya.
Te voltál...

11.

A lánc szétszakadt és a kor gyöngyei koccanva, concertálva
szóródtak szét. Hangjegyek a jelen tükörgyöngyei. Eltemetem az
álmot és a kis sírhalmon ülnek mint a pitypangok, aprószentekként:
az igazság, a segítség, a bírálathatóság és a szeretet. Miért panaszkodjam?
Benne vagy a fájdalomban, a bánatban és a gyötülésben, ezért édesek
mind, ezért fogadtam őket barátaimmá. Hallanám hangod, de ne
szólnál semmit, mikor még tudtunk hallgatva kimondani. Szavakkal

feküdtünk az árnyékban, hús lombok alatt, két félemler és hazug igazságok játszottak velünk szemfényvesztést mint a napsugarak. Minden nap várom a találkozást, hogy te jössz és megszabadítod Rilke Párducát és megkeresed a huszonhatodik évben Erzsébetet, feltépve csillaguk Egyenlítőjét, kicsókolod a szájból a félig szítt cigarettát... addig várok minden órában... minden éjjel temetlek magammal és Baudelaire virágai sarjadnak meghasonlott múltunk hantjain, élednek dicsőségedre, pusztulásodra. Kikötöttek a percek, rég kikötöttek a gyöngyházaz torz tükröket világra hozó ringó habokon. Az ujjaim finoman táncolnak a fogólapon. Formálják a keserúséget és hagyják áradni a zenét. A kottafejek szárai szívem felfüggesztései lettek, tartják az apró, forró ólmot, hogy beleomlik a mellkasom. Kiszakadt lelkek üvöltései hajtják a világot és béklyózzák az időt, ami havas dunyha, majd mérgezett lombként nehezül az eget támasztó fák ágaira. Felejtettük az időt, a szót, az érintést, a tekintetet, csillagpor hintés volt egymás szeméibe, de a kelet lángra gyújtja a múltbéli ébredő fenyvest, majd újra kihúny... fehérén sistergő parazsas éjjel. Szétgurulnak a szemek, a koccanások ritmusára dobban a bensőm. Belezsibbad az arcom a kietlenben bolyongó üveghangok halvány csengésébe. Karjaim homokba bujdosnak a homlokön nyugvó tenyér elől és a cseppek árnyékában megrezzen az éter. Menekül a csend, nehogy felébresszen, de a szem kalárisát fekete szárnyak ölelve húzzák le, ívük mély ránc és könnyek pettyezik a testet. Minden zuhan. Bánatos pocsolyából Narcissus zavarodottan szökken ki és forró, sós ajkamról, víz alatt szakad a lélegzet.

12.

Pazar, birtokló gondolat pingálja remekét
koponyáink mennyezetére.
Pemizlién karneválozik a valóság,
képzetnek, ábrándnak, illúziónak öltözött.



GRENC SÓ ISTVÁN
És mert hát miért

És mert hát miért nem
Vennéd le magadról
A ruhát
Mikor úgyis tudod
Csinálni akarom
Azt a valamit
Újra meg újra megint
Ami annyiszor visszaköszön majd
És fölforrósít
A halál kifűthetetlen
Szorításában

Sziluett

Már vagy két hete
Csak pislákol
Az a takarékos izzó
Egyre fénytelenebb
Zavaróan
Valahányszor felkapcsolja
A megörökölt raffiás lámpát
Szerelmük utáni álomból
Visszaeszmélőn

Mert szerette nézni a lány
Lassú mozdulatait
Miként
Aszúszínű harisnyáját igazgatja
Bokától végig
Fel
Combja illatos tövéig

Vágytam

Nem tudott megfürödni
A szerelemben
Vagy nem is akart
Kitartott hite mellett

Dárdahegy alakú diófalevelek
Sokaságával borította be testét

Vágytam megérinteni
Hunyorgó parazsát

Nap mint nap

Nap mint nap
Bejárta titkolt helyeit
Magányosan
Megszállott turistaként

Vitte magával álmait
Akár egy ráncos hátizsákot
Kamillák sokaságára feküdt
Mészfehér szirmaikat csodálta
Szótlan
Izzó sárgájukat érintette
Nevetve

Hosszúszárú vadvirágokból font
Koszorúk sokaságát aggatta
Rendezetten
Az idő csontos ágaira
Okulásul
Az utána tévedőknek



KERÉK IMRE

Téli fák

hommage à Nemes Nagy Ágnes

Tanulni kell. A téli fákat.
Míg talpig zúzmarában állnak:
röghöz-láncolt rabok, pedig
leráznák csipke-díszek.

Csak egy intésre, jelre várva,
hogy fölszárnyalna mindegyik
a menny kopár boltozatára!

És a fák mögött a fagyott
tükörré némult patakot,
s a kékes-árnyú éjszakát,
nádasban bűvő vadkacsák
rekedt hangját, tanulni kell,
szavunkra míg övék felel.

Egy hiú szépséghez

Órahosszat görnyedsz a tükörd mellett,
tested alig leplezi lenge tüll.
Oly ártatlannak látszol, mint a gyermek,
ki önnön szépségében elmerül.

De a tej, mit szoptál, márvány lett benned,
még emlőd bimbaján is gőg feszül. –
Társaid majd egyenként elfelednek,
s mint holdkráter, üres leszel belül.

És míg orcáid ellepik a ráncok,
duzzogsz a világ ellen, szitkot-átkot
szórva Vénuszra, ki cserben hagyott.

S akkor... majd akkor! Ki ölelne téged,
becézve agát-szemű kedvesének? –
Hulla leszel, kék jegeccé-fagyott.

A szederinda szeme

(A kílbotok népe)

A régi Vöcsök... A csónakház gondnokának, K. úrnak szépen kifejezett víziszonya volt. Gyakori elmondása szerint soha nem ült csónakban, de még nagyobb hajóra se merészkedett. Nem kelt át vízbusszal a Rómaitól a Vigadóhoz, nem kirándult a hétvégi vidám népekkel együtt hajóval soha Visegrádra. A Dunához se ment általában egy méternél közelebb, ha véletlenül le kellett mennie a partra. A gondnoki mivолtság tekintélyének megőrzéséhez elegendőnek érezte azt, hogy kívülről idegenként csak a felső partról figyelje a Dunán lezajló eseményeket, a föl-le pöfögő, akkor még a jégtörők vontatta uszályokat, kirándulóhajókat, a Belvárost a Rómaival, Pünkösdfürdővel, Újpesttel közlekedésben összekötő, a hét törpe neveivel büszkélkedő vízbuszokat, a stégnél kikötő evezősöket. Azokban a hatvanas években egyébként sem volt még szokásban, hogy egy magára valamit is adó gondnok kiel-boatokat, kajakokat, kenukat cipeljen, netán reggelként a stéget állítgassa attól függően, hogy éppen áradt vagy apadt-e a víz az éjszaka. A reprezentatív, kifejezetten főnöki kiszolgálást és emelt bérezést (jattot) igénylő motorcsónak s a hozzá tartozó, gondnokot ültő helyéből kimozzgatni érdemes, teli zsebbel járó bérlő akkoriban pedig ritkábbnak számított, mint a fehér holló. Az a néhány ember, akinek motorcsónakja volt, még a második világháború előtti, Karsai vagy Eper építésű kis fahajóval közlekedett a vízen, a háború előtti állapotokhoz képest az „előrelépés” annyi volt csak, hogy azokat a motorcsónakokat már a nagy Szovjetunióban gyártott bűzös és hangos „Moszkva” motorok hajtották, amiket állandóan szerelni kellett, vagy ahogy a parti zsargon mondta: „szét kellett kapni” elemeire. Fűjkálni, törölgetni, lehelgetni, gyertyáit csiszolgatni, karburátorát tisztíttgatni, azaz minden kiruccanás előtt fényesre csupálni minden egyes alkatrészét. A motorcsónak gazdájának tehát nemcsak módosabbnak kellett lennie ebben a „vad” evezősökkel és egyetemes megélhetési gondokkal telített világban, de a motorszereléshez is valamennyire értenie volt szükséges. Máskülönben ráment volna a gatyája egy profi szerelő bérére. Ezekbe a csónakmotorokba ugyanis már gyárilag be volt építve a hiba. Nem nagy, nem eget verő, csak mindennapos bosszúságokhoz elegendő.

A Római-part evezőseinek igazi vízi alkalmatossága, létének jelképe a kiel-boat volt. Ha egy nyári napon a parti sétányon arra jártunkban betekintünk a csónakházak nyitott kapuin, rengeteg, fenekével felfordított, évek óta a csónaktartó állványokon porosodó kiel-boaton akad meg a szemünk. Egy eltűnt életérzés, önként feladott életforma, a „felgyorsult világ” egyre bűzősebb mocsarában elsüllyedt természetszeretet, életvidámság, jövőt látó optimizmus rekvizitumain. Jó néhányuk már annyira összeszáradt, hogy át lehet látni bordáik között. Mintha csak a rájuk rakódott por tartaná össze őket. Ezeket már soha, senki nem teszi vízre, ha mégis megtörténne a csoda, s valaki mégis megkockáztatná használatukat, nagy biztonsággal azonnal megtelnének vízzel, s elsüllyedné-

nek. Rejtély, ki, miféle morzsáiban fennmaradt nosztalgia fizetteti még mindig ezek után a busás bérleti díjat. S az is, hogy aki fizeti, miért fizeti.

Ez a német–angol keveréknevű, jobbára vékony, törékeny okuméból, ritkábban nehéz cédrusból, néha ormótlan vörösfenyőből épített kétpárevezős igazi tömegsporteszköz volt valaha. Családi, közösségi hajó, aminek ideális mozgásba hozásához legalább három személyre van szükség: két evezősre és a velük szemben ülő kormányosra. Elejébe, hátuljába pedig egy komplett tábori felszerelés belefér. Lehet vele egyedül is közlekedni, mint ahogyan sokan ezt tették és teszik majd a későbbi időkben, amikor már végleg elfogy, és az éppen divatnak induló, a gulyáskommunizmus vagyonosodási lehetőségeit illusztráló hétvégi telkeire vonul vissza viskót építeni, vagy megtermelni a világ legdrágább zöldborsóját a rendszeres dunai, lump hétvégi társaság. Kapát, fűrészt, metszőollót ragadnak a Verőcén, Kismaroson, Nagymaroson, Zebegényben és még ki tudja, hol zsebkendőnyi birtokot vásárolt hajdani, a parti fővenyre leterített pokrócon heverő ultipartnerék, parti sörözők pultjainál társalgók, felnőnek a derekuk körül tarka úszógumit – hol volt még akkor a láthatóságot biztosító, többnyire narancssárgán rikító mentőmellény? – viselő gyerekek, a természet-szeretet kényszeréből kiszabadult család is megelégedi a folytonos vízen tartózkodást, s a hajótulajdonos magára marad fogyatkozó erejével és csak a végső elgyengülés vagy lebetegedés hatására lohadó szenvedélyével.

A magányos evezéshez előbb ki kellett emelni a hajó faráról a kormányt, aztán az evezősnek a kormányosüléshez közeli gurulóülésen volt szükséges elhelyezkednie a könnyebb kormányozhatóság kedvéért, hogy a hajó ne legyen orrnehéz. A finoman sikló kiel-boat orra ugyanis nem fűrődik a vízbe, hanem szinte lebeg a víz színe fölött. Kormányosa híján az evezős a helyes irányban tartásért is egymaga viselte ezután a felelősséget, ezért állandóan hátra kellett tekingetnie, nehogy véletlenül nekimenjen egy vízen kószáló uszadéknak vagy egy másik hajónak. Az állandó forgolódástól pedig egy idő múlva fájásra merevedett a nyaka.

Ez a „gig”-nek nevezett hajó egyenesen Angliából származott át az öreg kontinensre. Mire átért a francia partokra, addig a fogadásokat már akkor is kedvelő angolok túl voltak vele az első keresztségen. Számítalan versenyt rendeztek a Temzén a londoni kocsmák tulajdonosai és törzsvendégei között, még az 1700-as években. Divatját azonban nem ez, a többségében kevésbé lovagiasnak nevezhető versengés hozta meg a ködös Albanián, hanem a nagy egyetemek közötti rivalizálás: az 1829-től rendszeressé váló Oxford–Cambridge evezősversenyek. Magyarországon – három évvel az első Oxford–Cambridge verseny előtt! – az a Széchenyi István honosította meg a hajót, aki a haza legelső vízi túrázójaként 1826-ban Bécsből Pozsonyba evezett. Nem is olyan kimerítően nagy táv ez a túrázáshoz, mondanánk ma, egy

rövid nap alatt kényelmesen levezethető. Bécs és Pozsony között ugyanis még a hegyekről ereszkedő lejtőn 6–8 km/órás sebességgel rohan a Duna, csak Pozsony után ér lassulva a lapályra, hogy az Alpokból hozott hordalékát leteríthesse a Szigetköz és a Csallóköz szigeteire. A gyors víz pedig sokat segít az evezésben. Lássuk be, hogy Széchenyi – aki angliai tartózkodása alatt nyilván kipróbálta a hajót – evvel az egynapos evezéssel nem vállalt túl nagy kockázatot. Az öt bámuló hölgyek és urak szemében a respektet annál inkább kiérdemelhette.

Széchenyi útja valóban a legjobb reklámja volt a hajónak. Hamar kiderült, hogy nemcsak halászati célból, hanem úri passzióból, folyami evezgetésre, kevés gyakorlattal, jóformán úszástudás nélkül is lehet használni egy arra való csónakot. Hogy csónakázásra, alkonyati, szerelmetes idilliumra nemcsak a csendes, a holdvilágot ábrándosan tükröző tavacsokak valók. Hogy egy erős karú, kellő bátorsággal rendelkező férfi még a zúgókon, örvényeken át is biztos kézzel irányíthatja hajóját az élet „tengerén”. A kiel-boat ugyanis keskeny építése ellenére sem borulékony. Vékony bordázata ellenére sem túlzottan törékeny. És legfőképpen: nagyon szép, kecses vonalvezetésű, ami a maga idejében meg is lelta a hozzá méltó, majdnem faszobrászi képességű hajóépítő mestereket.

A kiel-boaton minden alkatrész, a gurulóüléseken, a lábtartókon keresztül egészen a fenékdeszkákig a célszerűséget szolgálja. Kivéve a kormányos ülését, mert azt egyenesen az éppen aktuális Hölggy részére találták ki, hogy a kormánylapátot irányító madzag igazgatása közben onnan csodálhassa a vele szemben izzadó vadevezős partnere duzzadó karizmaikat, acélos combját, nota bene! széttett lábai között a szűk sportnadrágon átsejlő ivarzóképeségét. Ha Hölggy, akkor romantika és hiúság, ha Hölggy, akkor jövőjébe kukkantató érzelmesség, ha Hölggy, akkor ciráda, girland, csicsa, meg ami belefér a gálans udvarlás illúziójába, ezen keresztül a kormányosülés kívánatos tételébe. Így vált az ülés háttámlája, annak is csak a felső, leginkább látható, körülbelül ötvenszer húsz centis felülete a legjobb műbútór-asztalosok művészi lendületének, intarziakészítő ügyességének, a főleges szépségnek kifejezőjévé, a kétségtelenül előszecessziós háttámla-művészet megtestesítőjévé. A szakmai műremek és a giccs parttalan ihletáradata fogott egymással kezét e szilárdan lecsavározott, vékony deszkaszál fölött.

Tény, hogy a régi kiel-boatok háttámláinak díszéről művészettörténeti elemzést lehetne kanyarítani. Ám a Hölggyet szolgáló kényelmi berendezések csúcsának mégis a legrégebbi, a zavaros időket véletlenül épségben átvészelt hajókon található, a kormányosüléshez illesztett karfa volt tekinthető, ez az önmagában teljesen funkciótlan valami. Mert valójában édesmindegy, hogy a legfelső palánkon, vagy tíz centiméterrel följebb, egy karfán nyugszik-e egy kormányt irányító madzagot húzókató kezecke. Kétségtelen, hogy a karfának egyetlen feladata volt: a kényelmesen otthonos fotel illúzióját kelteni.

„Nyáron a párom egy vadevezős...”, na meg: „Egy Duna-parti csónakházban nagy az élet minden nap” – szólnak a régi, olcsó, de vidámra, sőt fülbemászóan dúdolható hangszerelt korabeli slágerek szövegdarabjai. A Római-parton szinte kivétel nélkül mindenki vadevezős volt, azaz egyesületen kívüli, szervezetlen összevisszaságban csónakázó, a Dunát önélvezete szerint eve-

zős hajóval kihalászó ember, aki leginkább hétvégenként éppen annyit lapátoltgatott, amennyire a kedve tartotta, s addig, ameddig élvezte. Nagy általánosságban nem hajózott a csónakháztól túlzottan messzire, mert annak nem sok értelmét látta. Minél följebb merészkedik ugyanis az ember a folyón, annál magányosabbá válik, a megérettéstől pedig egyre kevesebb kedve támad a társasági mókázáshoz. A „kilbótok népe” viszont társas lény volt. Ismerős, akinek ismerősei voltak a vízen, ha senki nevét nem tudta is. Akik szintén csak egy bizonyos határig eveztek. A kiságon a Luppa-szigetig, esetleg egy kicsivel a Luppa fölé, hogy alkonyat felé odalent, a parti kocsmában elmondhassák, hogy megkerülték a szigetet, de szinte soha Szentendrét, mert az már távol van, és úgy sincs a szentendrei parton érdemleges vendéglátó hely és a vendéglátó helyhez érdemes társaság. A nagyágon legalább a Totyiig illet eljutnia az evezősnek. Az efféle, négy-öt kilométeres evezgetés már majdnem sport – a hangsúly a „majdnem”-en van –, s a megtett táv kissé fellengzősen szólva már túrának neveztetik. De hát nem szabad túlságosan erőltetni a mozgást. „Csak semmi sport!” – mondta állítólag Churchill. A rövid táv élvezetesebb, mint a hosszú. Evezni fölfelé, a sodrással szemben szükséges, mert az embernek mégis fel kell jutnia valameddig, ha már arra adta a fejét. A visszafelé evezés strapája viszont a csónakázónak megbocsáthatatlan bűn. A folyó sodrása arra való, hogy visszavigye a kiindulópontig a kiel-boatban pihenő embert.

Tehát, aki pusztán a vizet szerette élvezni, az evezést, a csendet, a madárdalt, a fűzbozótok rejtekéből előúszkáló vadkacsákat, az a kiságot és a Luppa-sziget megkerülését választotta magának a felevezéshez. Elég is volt annyi izomfeszítés a sportolásból. A Luppa felső csúcsát megkerülve aztán az illető behúzta az evezőket, s hagyta magát a vízzel és a napsütéssel sodortatni, vissza, a csónakházig. Annyit tehetett még, hogy pihenésképpen kikötött a Lupa-csárdánál (a csárda nevét leginkább a latin nőstényfarkas iránti tiszteletből egy „p”-vel írják, mert annak legalább van valami értelme, nem úgy, mint a sziget régi birtokosa nevének, Luppa úrének), hogy felhajtson egy pohárka sört, vagy ha családdal volt, az asszony és a gyerek is elnyalhasson egy-egy fagyalaltot. Bátran napozhatott csurgás közben, hiszen nem volt még akkoriban bőrrákkal fenyegető, káros UVB-sugárzás, nem szántották a vizet vízisielőket maguk után húzó, tengerből ideszármaztatott, néhány tízmillióba kerülő emeletes yachtok. Néha-néha egy-egy, a bogdányi kőbányából követ szállító Z-hajócska, azaz önjáró uszály pöfögött csak forgalom gyanánt arrafelé.

Aki a nagyobb létszámú baráti társaságot kereste, a nagyágot és a Totyit, vagy a sportosabbja, a programosabbja, a hosszabb szabadidővel rendelkezőbbje, pénzköltésre elszántabbja a tíz kilométerrel távolabb lévő Horányt szemelte ki magának célpontként. Érthető, hiszen a Totyi csak amolyan mezítlás, „proletár” evő-ívő hely volt, Horány viszont korabeli előkelőségének látogatásával csábított. Nagy és híres csárdája volt, ahol élő zene, a világháború előtti időkben nemegyszer jazz-band által szolgáltatott dzsesszmuzsika szórakoztatta a nagyérdeműt ebéd közben is, ahol a korabeli szakirodalom tanúsága szerint szombatoként ötven hordó sört csapoltak a kiszáradt torkú vendégeknek. A Totyi viszont a hétvégi mezítlás vadevezősnek otthont nyújtó fogalom



volt: kis kocsmá, málló vakolatú egyemeletes épület a sziget-aljon, az 1659-es kilométertáblánál. Annak, aki annak idején felépítette, volt üzleti érzéke. Ha nem akart fölösen meggazdagodni, nyugodtan alapíthatott egzisztenciát a hétvégeken felevező vadevezősök gyomrára és kiszáradt torkára. Hosszú szakaszon sóderos volt ott a part, ki lehetett rá emelni a kiel-boatokat. Volt úgy, hogy nyári, kánikulás vasárnapokon ötven-hatvan kiel-boat is sorakozott a lapos sóderoson egymás mellett, ez pedig mintegy százötven-kétszáz vendéget jelentett, nagyjából annyit, amekkorára egy közepes forgalmú belvárosi étterem látogatottsága. De ha ide számítjuk a Horány felé evezők csak egy-egy sörre kikötő társaságait, akkor már jelentősebb forgalomról beszélhetünk.

A Totyiban némely években főtt ételt is adtak. Attól függően, hogy ki volt éppen azidőtt a tulaj. Pörköltet, gulyást, vasárnap rántott húst is, igaz, csak amúgy a fák alá rakott, billegő lábú asztalokon, önkiszolgáló módon, nem tető alatt, pincérrel kiszolgálva, mint Horányban. Jellemző volt a hely kisebb vendéglátói jelentőségére, törzsközönségének a társadalmi ranglétrán lejjebb helyezkedő mivoltára, hogy innen nem maradtak feljegyzések a csapolt hordók mennyiségéről. Ami fő: a Totyi a fontosságban mégis kiemelkedhetett a környezetből, mert épületen kívüli vízcappal is rendelkezett, ami egy hétvégi táborozás kényelméhez elengedhetetlen. Fűves-ligetes környezet pedig egyenesen sátrazásra csábított.

A kiel-boat hosszú hajó. Hétméteres. Kikötéséhez, parti tárolásához, „parkírozásához” helyre van szükség és sima, sóderos partra. Gazdája gonddal emelte ki a hajót a vízből, nehogy a vékony fenékpálánkok egyikét-másikat valami nagyobb kavics betörje, s hosszában végigrepessze, vagy maga a kiel, ez a hajó fenekének hosszában közepén húzódo gerinc megsérüljön. Úgy kellett rá vigyázni, mint a hímes tojásra. Az óvatosabb hajósok két kis tartóbakot is vittek magukkal a hajófenéken, köze-

pén téglalap alakú bemetszéssel a kiel számára, s azokon pihentették hajójukat. Mert bátorsággal elmondható, hogy az egyszer már betört, megrepedt s javított bordájú kiel-boat már nem ugyanaz a kiel-boat, mint annak előtte volt.

Azt könnyen el lehetett dönteni, ki volt nagyobb úr a korabeli Rómain, a csónakház gondnoka-e, vagy a csónaképítő mester. Csak látszatra alakultak szövevényesen és kibogozhatatlanul a parton az érdekvilágok. A gondnok birodalmát ugyanis kizárólag a csónakház képezte. Ennél messzebb csak a kapcsolati korrupció útján juthatott. Az mindig pénzbe került. Persze, hozott is némi vagyont, hogy a nyugdíjas időkben legyen majd mit a tejbe aprítani. A csónaképítő mesteré volt viszont az egész part. Nemigen tehetek vízre olyan hajót a garázsmezterek, ami valamiképpen nem viselte volna mesterének keze nyomát. Mindegyiket vagy ő építette, vagy ő javította. Az Eper-féle hajók karcsúak, előkelők, könnyűek és drágák voltak, állítólag gyorsabban szántották a vizet, H. Kovácséi szélesebbek, faanyaguktól függően nehezebbek, tenyerestalpasabbak, lentebbi néprétegeknek elérhetően valamivel olcsóbbak, de talán strapabíróbbak, hosszabb vizitúrákon jobban pakolhatóak. H. Kovács ritkán mutatkozott a parton, talán azért, mert műhelye is ott volt, aki valaki akart tőle valamit, bármikor betérhetett hozzá. Eper Bélának háza és műhelye a Nánási út túloldalán, az Aranyhegyi-patak partján állt, kissé messze a Dunától, de nem olyan távol s nem olyan magasán, hogy az 1965-ös árvíz ki ne tudott volna látogatni hozzá, átsapva az árvízvédelmi töltésként még nem funkcionáló Nánási úton. Nemcsak Eperék álltak akkor vízben, hanem a szinte teljes, művelt földterület, majdnem a Szentendrei útig. Talán ez az árvíz a maga 845 cm-es magasságával indította arra a várostervezőket, hogy az Eper háza és műhelye helyére, valamint annak mocsaras, annak idején szorgalmas boltgárkertészeket boldogító környezetére gondolják ki a Pók utcai lakótelepet.

Ha az öreg Eper Béla végigvonult a parton, megállt a kezekben a lakkcsiszoló smirgli. Főleg, ha az általa épített hajót ápolták nagy tisztelettel. Mert ilyenkor mindig volt az öregnek egy-két szava a kiel-boatját glancolóhoz. Hogy ezt így, amazt pedig nem úgy. Ezeket nagyon jelentőségteljesen tudta mondani, nem is titkolva, hogy számít az amatőr mivolt kötelező velejárójára, a csónakot ügyetlenül ápoló ember szégyenérzetére.

Az enyhén simogató márciusvég volt az öreg Eper igazi partszemléző ideje, leginkább azért, mert a szinte kötelező csónakfelújítása is erre az időszakra esett. Azt pedig ellenőrizni kellett. Hivatalosan ugyan április elsejével nyitottak a csónakházak, volt azonban egy nem egészen hivatalos, mondhatni, félillegális ideje is a nyitásnak: a még nem tűző, csak enyhén cirógató márciusi napfény, a kellemes hőmérséklet és a lanyha, a csónaklakkot egyenletesen szárító tavaszi szellő. S mivel a gondnok helyben lakott, a némi anyagi ellenszolgáltatás megnyitotta vele a télen át rozsdásodó lakatokat.

A kiel-boatok tavaszi rendbetételének kötelező szertartását egyébként sem volt ajánlatos elmulasztani. Az ünnepélyes aktus a bakokra emelt hajók gondos lemosásával kezdődött. Csak ezután lehetett kezelésbe venni csiszolóeszközökkel a téli portól, pókhálótól, a bordák mélyedéseibe belekövült iszaptól megszabadított kiel-boatot. A barkácskultúra felvirágzása előtti időkben csak igen egyszerű, nagyjából a kőbalta szintjén álló eszközök léteztek ehhez a nagy precizitást követelő művelethez. Szinte alig valami állt a munkájába lassanként belefeledkező ember rendelkezésére, mindössze néhány levél középfinom csiszolópapír, amit a csónakját javító kéz aztán csikokra szabdosott, ezeket a csíkokat egy rövid lécdarabra feszítette, s a hozzá tartozó végtelen türelem: evvel a kezdetleges gyakorlattal aprólékosan végigcsiszolni kívül-belül a kiel-boat minden négyzetcentiméterét. Ha készen volt, száraz ronggyal eltávolítani a keletkezett pormennyiséget, s csak aztán következhetett a lakkozás, vékonyan, nagyon tapintatosan, hogy mutatósan csillogó is legyen, nem csupán a rendeltetésének megfelelő.

A szinte örök időkig tartó, mindössze felületes lemosást igénylő, üvegszálás rögzítésű műgyanta vízi járművek és a villámgyors munkavégzést biztosító elektromos csiszológépek korában az efféle tevékenység szakralitásának lényege és értelme már elképzelhetetlen ködökbe vész. A műgyanta-korban először az egyszerűbb sablont igénylő kenukat kezdték el gyártani, ezeket követték a kajakok és a motorcsónaktestek. Merészebb vállalkozók persze megpróbálkoztak a kiel-boatok műgyantásításával is, ez a kísérlet azonban már nem vált be. A többnyire fehérre festett, a zörgő-doboló fahangot visszaidézni nem tudó, a gurulólékek kedves csikorgását nélkülöző utánzatok gyorsan a süllyesztőbe kerültek. Építésük lendületét megtörte a fahajóhoz minden körülmények között ragaszkodó hagyomány ereje.

Akkoriban még kevesen táboroztak a Dunán. Mert nem találták még fel a kempingsátrat s annak habkönnyű ponyvaanyagait, kezdetben legfeljebb két, hirtelen sátorral alakítható összegombolt katonai sátorlap adódott sátoros lehetőségnek, aljába szórva a mezőről összehordott száraz széna vagy szalma hőszigetelésnek. Nem volt hálósák, csak két lópokróc, egyik a szénára-szalmára terítve, a másik takarónak. Nem voltak ilyen-olyan, túrafelszerelési boltban vásárolható, praktikusnál praktikusabb és méregdrágánál méreg-

drágább tábori edények, főzőcsodák (mert még nem találták fel a különféle csodamárkákat árusító túrafelszerelési boltokat), napon melegíthető tábori zuhanyok, csak legfeljebb vasbogrács (a kívül-belül zománcozott bogrács is későbbi, már elkényelmesedőben lévő kor szüleménye), aminek belsőjét az azonnal beálló rozsdásodás és az amúgy elkerülhetetlen vasíz ellen ajánlatos volt az illúzió kedvéért a füstölt szalonna bőrével végigkengetni, s néhány pléhbögre, nagy ritkán egy behorpadt oldalú, korommal vastagon fedett alumínium teáskanna vízmelegítőnek, nem volt gáztűzhely, sem különféle úrméretű gázpalackok, csak maga csiholta szabad tűz, főzni és szalonnát, kolbászt sütögetni, de esős időben még az sem. De nem volt pvc vizeskanna sem az ivóvíz tárolásához. A hőskorban a táborozás egész embert kívánt, nagyjából annyira egészet, amilyent ma a tévécsatornákon kommandósokat és magashegyi sziklamászókat megszegyenítő ügyességgel rendelkező túlélőként mutogat a köré szervezett, tetemes létszámú tévéstáb és az egészségét óvó orvoscsoport.

A hősi idők vízitáborozójának két fő ellenséggel kellett dacolnia: a hajnali hideggel és az esővel. A hajnali hideg ellen senkit nem véd a felöltözés és a vékonyka lópokróc. Amit a western- vagy túlélőfilmekben látunk éjszakai nyugovás címén, javarészt a kegyes művészi hazugságok számlájára írható. Nyergével a feje alatt, szinte a puszta földön alvó, legfeljebb vékonyka pléddel takaródzó, álmában coltját szorongató cowboyunkat reggelre megvehette az Isten hidege a szeles, deres harmattal kedveskedő prérin. Tüze kialudt, lovát egész éjszaka prérifarkasok kerülgették, ő maga reszketett a fázástól, mint a nyárfalevél. Mire tüzét újralesztette, s azon híg, törökös kávéját megfőzhette, számtalanul elátkozhatta sanyarú életének minden ballépését. Bear Grills se járhatott ennél jobban egyszál trikójában a hajnali mínuszokat eregető sivatagi éjszakában. Bizony, mindegyik esetben nem is egészen jóindulattal kipárnázott csalásról van szó...

Nagyjából éppen úgy érezhették magukat, mint egy, a becsorgó esővíz ellen gondosan körülárkolt katonai sátorban, a hajnali didergésben ébredező, korai táborozó. A táborozót azonban átsegítette a nehézségeken a végre természetben, a hajnali derengésben sárgarigó-szóra ébredés szenvedélye. Ami a vadnyugati cowboynak megélhetési kényszerűség volt s a „survivor” filmhősnek profi munka, a táborozó embernek kifejezetten élvezetszámba ment. Az ázás és a fagyoskodás is. Hát még a megszáradás és a felmelegedés! Férfipróbának is megfelelt: mi történne vele, ha huzamosabb ideig így kellene élnie? Ha itt, ilyen körülmények között húzná ki az ősz és a telet? Vajon mennyi tűzifát kellene ehhez gyűjtenie? Hogyan tudná megoldani a tisztálkodást? Meddig bírná a szelet, a hideget, az esőt? Játék volt ez persze a gondolattal, csak félig komoly, kifejezetten nyári játék.

Aztán a Szentendrei-szigetet ellepte a fővárost ivóvízzel ellátó, gombamód szaporodó csápos kutak és a kutak környékére a táborozást-kikötést tiltó táblák és szabályok rengetege. Mintegy varázsütésre, a tiltó táblákkal szinte egyidőben megsokasodtak a táborozók. A tiltás ugyanis és a tiltást kijátszani akaró szabadságvágy édestestvérek. A tiltást a Hatalom hozza, a „Fűre lépni tilos” táblától a „Kikötni tilos” tábláig, mindent. A magára valamit is adó ember pedig fűre lép és kiköt. Nem azért, mert minden áron törvényt akarna szegni, hanem mert így diktálja az örök szabadságkeresés.

Akinek hajója volt/van a Rómain, amíg a vízen és a vízparton tartózkodik, szabad ember. Még ha szabadságának látszata olyan határhoz kötött is, mint a Nánási útnak vagy a Királyok útjának demarkációs vonala. Ezt a parttal párhuzamosan, két néven futó, de gyakorlatilag egyetlen, az Aranyhegyi-pataktól Pünkösdfürdőig húzódó utat feltehetően azért építették, hogy a köznapi és a Római-parti külön világokat egy határozott határvonallal, nyomatékosan elkülöníthessék egymástól. Hogy a buszról leszálló, s csomagjával a part felé elinduló ember különösebb megváráskództatás nélkül áteshessen személyisége legboldogabb metamorfózisán.

Attól kezdve Bérlő Úr volt a neve annak, aki ebbe a vízparti világba biztonsággal beléphetett. Bérlőnek, kielboat-, kenu-, kajaktulajdonosnak lenni városzerte nagy dolognak számított. De valakinek hívták a Rómaira kijárogató embert mindenhol a világban, olyannak, akinek minden bizonytalansággal lehetett mit aprítania a tejbe, ha már hajóra, bérleti díjra és rendszeres borralalóra, a Hableányban egy korsó sörre elszórhatta a családi költségvetést, hosszas beszélgetésekre a drága időt. Mert legirigyeltebb vagyona az idő volt, amivel többé-kevésbé szabadon rendelkezhetett.

A szabad ember másképpen használja ki a világ értékeit, mint akit szorít a munkaidő, kötöz a munkahely, frusztrál az egzisztencia. Az önmagát szabaddá tett embernek egyáltalán nincs egzisztenciája. Hajója van, Dunája és hozzávaló napsütése. Csak, és csak ezen a helyen létező barátai, akikkel kizárólag a parton vagy a vízen lehet szót érteni, eszmét cserélni. Akik mindenhol máshol egymásnak idegenek. Ha véletlenül összehalálnak a városban vagy társaságban, így köszönnek: – Ne haragudj, nem ismertelek fel felöltözve. Ha valahol van igazsága annak, hogy a ruha teszi az embert, akkor itt van. Nyúzott-foszlott melegítőben, fürdőnadrágban valóban más az emberarc, mint öltönyösen, nyakkendősen. Mások a gesztusok, a testtartás, a hanglejtés, még talán a hangszín is más emberre vall.

Ezek a Duna-parti kötődések nagyon közel állnak ahhoz az emberi kapcsolathoz, amit igazi, a közönséges érdekviszonyokon túl érvényesülő barátságnak nevezünk. E barátságoknak alapfeltétele, hogy a barátok szinte semmit ne tudjanak a másiktól. A vízparton kívül eső magán-szféra szent, titkos és sérthetetlen. Nem illik tudni családi viszonyokról, szorosabban vett foglalkozásról, műveltségi színtről, nyelvi kifejezőkészségről, nemi identitásról, napi gondokról. Le kell vetközni a külvilágban használatos nyelvet is, mert avval itt úgysem mennénk semmire. A parton kizárólag a kilbótok népének külön, évtizedek alatt kialakult, más tájakon kevésbé ismerős szókészletével érdemes kommunikálni. Ez a szókészlet a kívülálló hallásának meglehetősen szűkösnek tűnhet, s ha metaforizáltságában gazdag is, benne a lehető legkevesebb téma variálódik. Időjárásról, vízállásról, a hajók állapotáról, vízi, vízparti történelemszerű, kedves heccelődésekről, partszerte terjedő anekdotákról.

Van abban a megállapításban némi igazság, hogy ami az élet gyakorlatában elkülöníti egymástól a társadalmi osztályokat, az a szabadidő fölötti rendelkezés joga, vagy jogának hiánya. Hogy kinek mennyi jut abból a kivált-

ságból, amiből ebben a szabadnak hazudott modern rab-szolgaságban mindenkinek kevese van. A munkaidő hossza, kötöttsége és a szabadságvágy ősi ellenségek. Még akkor is így működik ez, ha az ipari munkás vagy a bolti pénztáros hosszú évek alatt lassan leszokik a szabadságvágyról, s függetlensége a televízió előtti boldog elnyújtózás lehetőségére korlátozódik. Osztálya lázadó-jának kell lennie annak, aki kilépve ezekből a kötelmekből, a Római-parton hajót vásárol, és Bérlő Úrrá válik. Kosztolányi Dezső Motorcsónak című novellája tragikus illusztrációja ennek a rögeszmévé váló metamorfózisnak. Beilleszkednie viszont majdnem lehetetlen még talán ma is, hiszen Bérlő Úrnak, a kilbótok népe tagjának igazi, a régi, háború előtti módon értelmezett, az óvilágból itt felejtett polgárnak kell lennie. Ha máshol nem is, legalább a parton-úr, rangjában kitüntetettnek. Tanár úrnak, ügyvéd úrnak, akármilyen úrnak, akinek luxusa és szerelmese a természet, s ennél többet nem is kíván magának.

Ki tagadná, hogy a képzelőerő nyújtotta másféle világképek elengedhetetlenek az éléshez? Az embernek szüksége van a természetben létezés illúziójára. Minél jobban telepokolja azt csöveivel, vezetőkeivel, épületeivel, örökös hangzavarával, annál inkább. A napkeleti népek, lévén civilizációjuk, természetátalakítási mániájuk ősbibb, több pusztulást átéltebb, régebb idők óta tudják ezt, mint az európaiak. Kalitkába zárt tücskeik, énekes madaraik, zsebkendőnyi nagyságú kertjeik mind-mind ezt az elvesztett ősi világot szimbolizálják. Az elvesztettbe visszatérés vágya, úgy látszik, örök tulajdonság. Az ember megteremtette magának a természet erői elleni oltalmul a várost, ahonnan legszívesebben menekülne.

Mindezekkel együtt az ember olyan lény, aki a végeletekig kíván ragaszkodni a megszokotthoz. Szavaiban a korszerűség, a változás híve, magánvalójában szokásainak, életformájának rabja. Szeret úgy gondolni a birtokba vett világszeletre, mint egyedüli sajátjára. Azt a tárgyat, amit az este letétezt a kezéből, másnap ugyanott akarja megtalálni. Amikor október elején fél esztendőre elbúcsúzik a hajójától, abban a hiszemben teszi, hogy a fél év múlva eljövendő tavasz az örök folytatást fogja jelenteni. Az októbertől ápriliséig terjedő időszak csak olyan, mint a mormotának, medvének a téli álmom. Hogy ez idő alatt nem történhet semmi rendkívüli vagy váratlan.

Hova tűnt a „kilbótok” népe? Kihalt, mint az ősi generációk. Utódok nélkül, jelet és emlékezőket is alig hagyva maga után.

Hová tűnt a rengeteg hajó, amit a már lebontott Vadkacsában, a Vöcsökben, a Kócsagban, a Sportban, a Brigádban és más, régi csónakházakban tároltak, használtak és gondoztak? Ahová a többi. Tűzre. S nemcsak egy nemzedék a dédelgetett tulajdonaival, hanem egy teljes vagyoni osztály vonult le a Dunáról, s vált kámforrá egy, folyamataiban és jelentőségében talán észre sem vett civilizációs átalakulásban.

– Egyszer majd kimegyünk – mondogatják egymásnak a múlásra készülődő, megőregedett kilbótosok az örök jelszót, amikor a ledőzerolástól időlegesen megmenekült csónakházak egyikében porosodó hajójukra és a Duna feledhetetlen illatára gondolnak. Nem mennek ki.

Szeretettel köszöntjük a 70 éves Kemsei Istvánt!

Megoldások

Rátöröltem arcára a kocsonyás masszát. A fászsínnél vágta a gyújtóst, a gyűrű le-felcsúszkált ujján. Előtte nyitottam ki a vattával bélelt bársonydobozkát, a családi címeres pecsétgyűrű helyén madártojás. *Akik krumpliból főznek románcot, azok élőhalottak*, mondta bátyám a balta nyelét fojtogatva. Én meg reggel őt, amikor naplóból kitépett egy lapot. *Ó szerenella, szinyorina Bella, te ennivaló! Emléktakarmányból nem laksz jól*, szórta lábaim elé a papírdarabkákat, majd hátba vágott. (Aznap készült anya nélkülünk először apa sírjához.) Még este is éreztem, amikor a felhőket rajzoltam. Kivágtam őket ollóval, és kitűztem a falra. *Felhőkoszorúk!*, néztem anyára. Hirtelen felugrott, Ati zokniját stoppolta. Mezei poloska esett az asztalra koppanva, lábai már nem voltak. Éjszaka megírtam fejben első mesém: „A bűdösbogár: Volt egy lány, haja földig ért, derekát irigyelte a napsugár. Elvesztette szüleit. Sírt és sírt tavasztól ősziig, de egyszer csak kezére szállt egy bogár. Az segíteni akart neki, kicsit felvidítani, de olyan csúnya volt, mint a mostohák, így a lány lepöckölte, hirtelen mindkettőjüket felkapta a szél, összeroppantotta, azóta nem szép és bűdös a világ.”

Mezei poloskák bogárgyűjteményemre egyest kaptam. Nem érdekelt, az iskolából hazafelé beleborítottam a főtér szökőkútjába. A bogártakaró egy ideig lebegett a vízen.

Délután bújócskáztunk az udvaron. Bátyám egyszer csak az ég felé mutatott: *Ki látja meg először Gagarint? Én! És ugye apával is találkozik?*, rikoltott Kati. Húgom megfogta a nadrágjából kicsúszott blúza sarkát, beletörölte szemét, orrát. Könnyei lánccá kapcsolódtak arcán.

Másnap anyáén. Olvasott egy levelet. Este, amikor fürdött, megmutattam bátyámnak a borítékot. (Anya éjjeliszekrénye alsó fiókjában volt.) *Az USA az mi?*, kérdeztem tőle fületem pizskálva. *Valamilyik fiútestvérétől kaphatta*, mondta Ati orrát vakarva. *Nem fogtak fegyvert, azért kerültek börtönbe, de utána kiszabadultak, és Amerikába mentek.*

Napokig nézegettük a borítékot, aztán egyszer csak eltűnt. (Ahogy apa.) Bátyám a konyhából délben, amikor köpködni kezdtem, mert beszóta a dinnyém. A szemem is piros lett. *Kijárási ti-la-lom mindkettőtöknek!*, dobta anya a kést az asztalra, amivel a krumplit hámoztatta. *És csomagoljátok be végre Kati könyveit!* Ati már nem hallotta, a kanálisparton talpát sütette. Augusztus közepe volt, kiborította táskáját a nap. Nekem húgom: összeaszalódott alma, körte, barna foltokat vedlő virsli, kenyérmorzsa hullt a padlóra.

Anya kezéből vacsoránál a levél. Pár nap múlva nővére megérkezett New-Yorkból. Ferihegytől bérelt kocsival jött. Ajándékot nem hozott, de tőle tanultam meg az első angol szót. *Illik hozzá a fekete Mercedes, és a pepita szoknyáján sakkoztak a napsugarak!* Ati este állította. (Előző héten nyerte meg a városi sakkversenyt.) *Lárifári* (anya mondta mindig), mostam tovább a fürdőszobában kezeim. Még éreztem nagynénink külföldi illatát. A temetőben délután bogárfelhő követte. Akkor már nem csak apa sírját nézte meg. Nem messze feküdt nagypapa. *A fiúk nem mertek még jönni, én meg nem kaptam szabadságot*, mondta, miközben megigazította kalapját, felhúzta a vajszínű kesztyűt, visszatolta orrára a napszemüveget. (A csokrot anya vette.)

Otthon kért inni valamit anyától. Végül a süteménybe való rum is megfelelt. *Méregtelenítem a lelkem!*, nevetett, és fotókat mutatott. A virágágyásból ki lehetett betűzni a nevüket: ROTH. Az R és a T piros volt, az O és a H lila.

Másnap ki kellett nyomkodnom „máninéni” mitesszereit, és ajándéku elvitt minket kocsi-kázní. *Visszagurulunk!?*, szorította meg Kati a kezem. Épp egy lejtőn mentünk felfele. *Én csak helyetted félek*, kapaszkodtam húgomba, de akkor már felértünk a töltésre. Lassan ringott a folyó, mint Ati kioldott öve.

A parfümös üvegben még volt pár csepp Tisza színű lé, amit elástam a kert végében, amikor végre elment. A nagy körömcipő mellé, amit „kis hűgának” adott.

Tegnap felugrottam anyához. Alig várta, hogy becsukjam az ajtót, áradt belőle a szó, akár napfény a bukóra nyitott ablakon. *Két napja nem alszom. Régen levelezek valakivel. Emlékszel? Évától az éjjeliszekrény alsó fiókjában az amerikai levél. Ruháim között a többi nem találsz meg. Attól a férfitől, akit szerettem. Újságíró volt, de én nem mentem ki vele. Holnap meglátogat. Ötvenöt év után hazatelepül. Voltam fodrásznál, kozmetikusnál. Szép vagyok?*, simította le új ruháját, és rám nézett. Mosolyogva. Az idő elbújt arca ráncjaiban.

Érintés

(valóság)

I.

A második házasságom is tönkrement, legalábbis nem sok jel utalt arra, hogy helyrehozhatjuk még a dolgokat, igazából egy sem. Jó pár hónapja külön éltünk, de a válást még nem mondták ki, bár az is lehet, hogy ekkor még a válópert sem indítottuk el, nem emlékszem pontosan. Tavasz volt, amikor elköltöztem otthonról. Ahogy bepakoltam a cuccaimat a Mondeóba, a kert és az utca pezsgett az élettől, és ebben a környezetben teljesen valószínűtlennek tűnt az az egykedvűség, amit éreztem.

A nyolcadik kerületben béreltem ki egy lakást. Eszembe sem jutott a Palotanegyed, pláne nem, hogy Budán maradjak, vagy hogy Pest valamelyik jobb hírű részében húzzam meg magam; azt akartam, hogy végre a szintizta valóság vegyen körül, legyen minden olyan, amilyen: mocskos, büdös és kopott. Egyedül az autómát féltettem, az az igazság. Eddig mindig garázsban állt, most meg a Magdolna utcán kellett letennem. Sehogy sem illett az utcaképhez, letagadhatatlan volt, hogy nem oda való. De különösebb baja nem lett: egyszer valaki végighúzott az oldalán, gondolom, egy kulcsot, és húsvét hétfő másnapján felfedeztem, hogy lerúgták a járda felőli visszapiillantó-tükröt.

Azokban a hónapokban még nem léptem ki a munkahelyemről; bár sosem állt távol tőlem a radikalitás, úgy gondoltam, hogy a feleségelhagyás és a lakhelyváltás mellé túl sok lenne, ha anyagilag is bizonytalanságba kerülnék. Persze az is lehet, hogy csak gyáva voltam. Nem esett nehezemre a változás, sőt kívántam, de az anyagi biztonság kényelméről nem volt kedvem lemondani. Pedig a munkám, ahogy az egész korábbi életem, egyáltalán nem inspirált már. Rutinból ment minden: meglehetősen jó voltam abban, amit csináltam úgy, hogy ez szinte semmi erőfeszítembe nem került. Egy kutatóintézetben dolgoztam, ahol patkánykísérleteket végeztünk megállás nélkül, évekig. Különböző ingerekkel stimuláltuk az állatokat, aztán levágtuk a fejüket, és az agyuk aktivitásait elemeztük. Senki nem látott annyi levágott patkányfejet és fej nélküli vérző patkánytestet, mint mi ott, a kutatóközpont hetes laborjában. Az elején, amikor oda kerültem, még furcsa volt ez az egész, emlékszem, amikor hazaértem egy-egy nap után, talán egy órát is töltöttem a fürdőszobában, és csak mostam, mostam a kezem felváltva folyékony és hagyományos szappannal, majd beszereztem különböző kézfertőtlenítőket és speciális szappanokat otthonra is, és ezeket váltogatva dörzsöltem, mostam a kezem megállás nélkül, hogy valahogy eltüntessem róluk a vérző patkányfejek és a vérző patkánytestek vélt nyomát. Aztán fokozatosan, úgy emlékszem, hozzászoktam az egészhez. A patkányok előttem már nem voltak élőlények, csak alanyok, ahogy patkányfejük már nem volt fej, és patkánytestük már nem volt test. Mennyi patkányt végezhetünk ki? Több ezret, netán milliót? Ki tudja.

Egy egyébként nekem minden bizonnyal a legjobbat akaró pszichiáter barátom azt mondta akkoriban, hogy a kiégésem, tisztán emlékszem, hogy ezt a szót használ-

ta, a munkámmal függ össze. Ebben az időben, az elköltözésem után vált szokásommá, nyilván mert végre sokat lehettem egyedül, hogy olyan kérdéseket fogalmazzak meg, amik azelőtt egyáltalán nem érdekelték. A nekem jót akaró pszichiáter barátom szerint lelkileg kikészített a munkám, a patkányfej-leválasztás, akkor is, ha az évek során, és sok évről van szó!, ez nekem nem tűnt föl. Azt mondta, hogy a pszichésen romboló folyamatok sokáig teljesen észrevétlenül zajlanak az ember előtt, aztán egyszer csak, úgy tűnik, hirtelen, szembesülünk a végeredménnyel, és csak ekkor jövünk rá, mik is zajlottak le bennünk titokban. Szerinte miközben én a patkányokat gyilkoltam, végső soron magamat gyilkoltam észrevétlenül. Tudom, hogy azért magyarázott nekem ilyeneket, mert segíteni akart, hogy, ahogy mondta, rendbe szedjem az életemet, és túljussak ezen a kiégésen, de szerintem nem volt igaza. Nem voltam kiégve, csak mást akartam. Azt nem tudtam, hogy mit is pontosan, de valami mást.

A jót akaró pszichiáter barátom meg volt ijedve tőlem, én egyáltalán nem voltam megijedve. Egyszer, vagy kétszer eljött hozzám a Magdolna utcába, a félárnyékos bérelt lakásomba, lehet, hogy ezek a látogatások rázták meg annyira; sehogy sem értette, mit keresek a nyolcadik kerületnek ezen a részén, mi a jó nekem abban, hogy itt lakok. Emlékszem, ahogy rágyújtott a lakásban, mert jó orvoshoz illőn majdnem láncdohányos volt, kinyitottam az ablakot, amin keresztül émelyítő égett olajszag ömlött a lakásba a gangról, persze a füst is bennmaradt, és ez annyira megdöbbenette, hogy még több hét múlva is azt emlegette a telefonban, nem érti, hogy élhet egy olyan lakásban, amelynek az ablakán égett olajszag áramlik befelé.

Nagyon szerettem ott lakni. Szerettem a lakás nem szűnő félhomályát, a körfolyosót, a zárt ablakon át is beszűrődő tv-, és gyerekhangfoszlányokat, a szőnyegporolót a szűk udvar közepén, amit soha nem használt senki. Különös gyönyörűséget jelentett felfedezni a kerület körüton kívül eső részét, már ami az építkezések mellett még megmaradt belőle. A budai zöld, ahonnan jöttem, álságosnak tűnt, és nem csak innen, a nyolcadik kerületből nézve, hanem egyáltalán. A budai zöld hamis, a nyolcadik kerület igaz, akkoriban sokat gondoltam erre, valami elégtételfélét érezve. Munka után órákig barangoltam a különös utcákon, a számomra különösnek ható embelek, állatok, szemét között. A legjobban azokat az utcákat szerettem, ahol még a régi macskakő borította az úttestet, csupa szabályokat nem ismerő sor, amorf kövek, hullámzó felület, és ahol a házak falai lövésnyomokat őriztek, mint egy valaha pattanásos arc el nem múló hegeit. Lenyűgöztek a foghíjas telkek miatt belsejüket megmutató bérházak, mint a kitarulkozó asszonyok, a különös struktúrájú tűzfalak, a foltok, amiket a leváló vakolatok hagytak maguk után.

Nem messze onnan, ahol laktam, az egyik macskaköves utcában, ahol egymeletes házak sorakoztak egy-

más mellett, volt egy templomféleség. Sokszor előfordult, hogy arrafelé tudtam csak leparkolni, aztán gyalogosan hazafelé tartva előtte mentem el. Abból gondolom, hogy nem templomnak hívják az illet, hogy nem volt tornya, sem harangja, aztán a jót akaró pszichiáter barátom azt mondta, az kápolna, nem mintha ő járatosabb lett volna ezekben a kérdésekben. Szerettem az ismétlődést, hogy hetente többször elmehetek délután, aztán reggel vissza, a kápolna előtt. Pontosabban nem is a kápolna előtt haladtam el, hanem az udvar bejárata előtt, ahol a kápolna állt. Sárgára festett téglakerítés volt, a kapun hirdetmény a miserendről, meg rendkívüli alkalmakról, és ha nyitva volt a kápolna ajtaja, az utcáról odanévezve még a padsorokat is lehetett látni.

A téglakerítés egy földszintes kis házban folytatódott; úgy három vagy négy utcára néző ablaka lehetett. Tavasszal, amikor már meleg volt, és egész nyáron, nyitva volt a kapu felé eső második ablak, akármikor haladtam is el ott. Kétszárnyú, duplaüveges, fakeretes ablak, egy szintben az utcával, könnyedén be is léphetett volna rajta bárki. Amikor elhaladtam előtte, mindig megcsapott a nyitott ablakon keresztül bentről kifelé áramló hűvös, nyirkos, dohos levegő. Minden egyes alkalommal benéztem. Szemérmetlenül. Meg persze nem álltam, de a lépteimet, amennyire lehetett, lelassítottam, hogy minél tovább időzhessek az ablakon túli szobában. Olyan más volt ez. A hangulata nem hasonlított semmihez, amit én addig ismertem. Ahogy benéztem, beleláttam egy ismeretlen életbe, egy különös világba. A pszichiáter barátomnak több kész elmélete is volt a leselkedésről, ahogy fogalmazott, részletesen elmagyarázta, milyen biokémiai folyamatok játszódnak le a leselkedő elméjében, hogy miért jelent a leselkedés örömet az embernek. A patkányok nem leselkednek. A barátom cigarettafüstös elméleteinek azonban megítélésem szerint semmi közük nem volt ahhoz, amit átéltem az ablak előtt elhaladva, és amiről megpróbáltam barátomnak is beszámolni. Egyszerűen, ahogy benéztem, egy szempillantás alatt részévé váltam annak a szobavilágnak, mintha egy másik bolygón, vagy univerzumban találtam volna magam. Ismeretlen volt, idegen és, gondolom ezért, vonzó.

Sötét volt odabent, olyasféle sötét, mint az én újdonsült nappalimban, csak az utcai napfény miatt tűnhetett időnként úgy, hogy egészen sötét van odabent. A szoba nem volt túl nagy, sem túl kicsi. A sarokban, az utcával szemközti falhoz tolva egy egyszemélyes ágy állt. Láttam ágyneművel rakva, a melegben is dunnát, és láttam pokróccal, ócska, kockás pléddel letakarva. A szoba közepét egy konyhaasztal foglalta el, szabályos, négyzet formájú asztallappal, rajta viaszos vászon, szinte éreztem az érintését az ujjaim hegyén, ahogy néztem. A közepén állt egy olvasólámpa, ami sehogyan sem illett az egyébként egymáshoz hangolt berendezési tárgyakkhoz: az a modern vonalvezetésű, olcsó kis lámpa volt, amit minden lakberendezési áruházban lehet kapni. Másra nem emlékszem. Nem rémlik, hogy képek lettek volna a falon, vagy polcok könyvekkel, csak az ágy, a konyhaasztal a viaszos vászonnal és az a szobaidegen olvasólámpa. Ez volt a paplak.

Sosem láttam a szobát a lakója nélkül. Öreg, hajlott hátú, vékony férfi, mintha mindig sötétkék nadrágot és valami sűrű kardigánt viselt volna, de ezt valószínűleg csak azért gondolom, mert ez illett volna hozzá és a kör-

nyezetéhez. Legtöbbször az asztalnál ülve láttam, reggel, ahogy reggelizett, délután pedig, ahogy az olvasólámpa fényénél olvasott. Ilyenkor olyan volt a háta, mint egy uszóg. De a kora nyári napokban, amikor hirtelen beköszöntött a forróság, ha későn mentem arra, láttam ágyban, a dunna alatt fekvé is; nem értettem, hogy nem zavarja az ablaka előtt elhaladó léptek zaja, miért nem ijed fel egy-egy hangos nevetésre, egyáltalán: miért nem tart attól, hogy valaki merőn bámulja őt alvás közben, ennyi erővel az utcára is ágyazhatott volna. Talán összesen kétszer láttam beszélni is. Lehet, hogy az egy másik, szomszédos helyiségben történt: a pap egy asztal mögött ült, vele szemközt pedig szedett-vedett széksorokban figyelmesen hallgatták őt az emberek.

Újra széthulló életem közepén különös biztonságérzés-féldt adott nekem ez a paplak a pappal. Tudtam, hogy ha arra megyek, benézhetek, és újra részesévé válhatok ennek az idegen, csöndes és lassú világnak, és jó érzés volt arra gondolni, hogy ha épp nem is megyek arra, a paplakban minden a megszokott ritmusban zajlik tovább. Gondolom, hogy a saját életem és a pap élete közötti éles kontraszt miatt, kifejezetten vágytam arra, hogy én is ott lehessenek a paplakban. Szerettem volna nem csak ránézni az asztalra az utcáról, hanem odaülni az asztalhoz, a pap mellé, és megkérdezni tőle, mit olvas, vagy inkább csak nézni, nézni őt az asztal mellől, ahogy olvas, és hallgatni a lélegzését. A jót akaró pszichiáter barátom mindebben az általa diagnosztizált kiégést látta igazolódni, és nem is tudtam, bár nem is akartam igazán meggyőzni őt arról, hogy semmiféle kiégésre nincs szükség ahhoz, hogy egy ismeretlen szoba részévé akarj válni. Szerinte nem voltam ilyen filozofikus, így mondta, azelőtt, ebben egyet is értettünk, de azt már nem értettem, miért kellene minden változást valami pszichés válság jeleként felfogni.

Egy talán késő júliusi délután történt. Leparkoltam a kocsit, és hazafelé tartva jóleső érzéssel gondoltam arra, hogy mindjárt a paplakhoz érek. Elfordítottam a fejem, és megrémültem: a szobából eltűnt az asztal, a lámpa, a székek és az ágy is. Kopáran meredtek rám a falak. Meghalt, gondoltam, és már ki is pucolták a paplakot. Megálltam. Először, mióta leselkedővé váltam. Felváltva egyik lábamról a másikra helyeztem át a testsúlyomat, és azon tépelődtem, mitévő legyek. A kapu nyitva volt. Mintha tettem volna pár bátortalan lépést a kapu felé, amikor egy feltűnő vörösre festett hajú, egyébként jól öltözött nő egy harsány jó napotál rám köszönt, majd minden teketória nélkül, engem közben karjával az udvar irányába terelve jókedvűen közölte, hogy *csak bátran, bátran, Pali bácsi ma délután az udvaron fogad*, és amikor megpillantottam a papot, a nő már ott sem volt.

II.

Foglaljon helyet, nézett rám, ahogy ott tébláboltam az udvaron, inkább a kijárat, semmint az udvar belseje felé tekintgetve. Teljes bizonytalanságomat látva hozzátette, *nem baj, ha nem lelkigondozásra jött, üljön le, ha már itt van*. Mivel sietős dolgom nem volt, és jól is esett volna kifújni magam a vaklárma után, lassú léptekkel a padhoz mentem, és leültem az öreg mellett még vagy két személynék való helyet üresen hagyva. Jó darabig nem szölkünk, csak ültünk ott a padon, és ami engem illet, bámul-

tam a díszkövel kirakott szűk kis udvar egyetlen virág-
ágyását. Szuszogása mellett a sajátomat nemigen hallot-
tam, úgy tűnt, nehézkesen veszi a levegőt. Nem néztem
rá. A szagát viszont éreztem: a dohos szag, amit a szobá-
ból már jól ismertem, és mi tagadás, megszerettem, keve-
redett valami halvány hűgyszaggal. *Nem tanácsadásra
jött, de, gondolom, házasság, jegyeztem meg végül Pali bácsi,*
ahogy a vörös nő nevezte, és éreztem, hogy a fejét kissé
felém fordítva a jobb kezemet nézi. Persze nem láthatott
rajta semmit, hiszen nem viseltem gyűrűt; amíg a felesé-
gemhez tartozónak éreztem magam, addig sem hordhat-
tam a labor miatt, mióta meg már nem éreztem azt, hogy
a nő hozzám tartozik, biztos levettem volna akkor is, ha
korábban hordtam volna. Én is elkezdtem hát nézni a jobb
kézfajemet, különös gondot fordítva a gyűrűsujjamba, de
nem láttam semmit, ami arra utalhatott volna a kezemen,
hogy házasság vagyok. *Épp kifelé jövök a másodikból,* mon-
tam, még mindig a kezemre meredve, és közben azon
tűnődtem, milyen szurreális az, hogy éppen egy pap tart
házassági tanácsadást, de az is lehet, hogy csak félreértet-
tem valamit. Éreztem, ahogy tekintetét leveszi rólam, és
visszafordul az udvar irányába. *Nem is akarja már meg-
menteni,* mondta, nem kérdés volt ez, inkább mintha vala-
mi kézzelfogható tényt közölt volna velem. Ráhagytam,
igaza volt, a kisujjamat sem volt kedvem megmozdítani a
feleségemért, a házasságomért, beszélni róla meg vég-
képp nem volt kedvem. Na, ha ez a pap most be akar
hálózni, és az a terve, hogy úgy egy óra múlva azzal a
belátással távozzak, hogy a házasságomat, a másodikat,
rendbe kell hoznom, akkor pórul jár, én egy szót sem
fogok többet beszélni a feleségemhez fűződő viszonyom-
ról, szögeztem le magamban. Felállni, elmenni mégsem
volt kedvem. Jó volt a pap közelében lenni, olyan, mintha
a félhomályos szobájában ülhettem volna, mintha váratlan-
ul beteljesült volna, amire vágytam. Talán megérezte,

hogy megmakacsoltam magam, csak annyit kérdezett
még: *szerette-e? Persze,* mondtam, hisz mi más vinne rá
egy embert, hogy egy másikkal próbálja összekötni az
életét; ha ez nincs, kizárt, hogy én beleugorjak, de mind-
ezt már nem mondtam, csak gondoltam. *Mennyire gyűl-
löm ezt a szót,* mondta, és annyira meglepődtem ezen a
nem várt fordulatán, hogy bátorságot vettem, hogy feléje
fordítsam végre a fejem. Görbe háttal ült, mint mindig,
erek barázdálta, barna foltos kezeit az előtte álló zöld
színű, ócska, SZTK-járókereten pihentette. Arca fakó
volt, szájának vonala egyenes, orra férfiasan karakteres. A
tekintete volt a legkülönösebb. Amíg az utcáról figyeltem
őt, mindig úgy képzeltem, hogy meleg, bölcs szemei van-
nak, hogy a szemeiben tükröződik mindaz a halmozott
élettapasztalat, amit az őt körülvevő sok ember, a templo-
mos emberek összehordtak neki. Valami földöntúli tekin-
tetre számítottam, azt hiszem, ehelyett a nekem megmu-
tatkozó, előre révedő jobb szeme szürkés-kék volt, inkább
kifejezéstelen és tompa, semmint jóságos vagy bölcs. *Mi
baja van ezzel a szóval? Ez is csak egy szó, mint a többi,*
reagáltam felocsúdva a szemlélődésből. *Nem, nem,* felel-
te, *nem olyan, mint a többi, mert ez azt mondja, van
magátólértetődőség, holott nincs.* Szavai rejtőzködő, de
érezhető szöveggyel szóltak; szenvedély és hűgy-
szag, gondoltam döbbenet. Ahogy ez a pap beszélt, az
nekem teljesen váratlan volt, azt hittem, a papok nem így
beszélnek. Azt nem tudtam, hogyan is pontosan, de
semmi esetre sem így, pláne nem ebben a korban, bizto-
san nyolcvan fölött. Az ámulattól nem tudtam megszólal-
ni. *Volt valaki, aki fontos volt nekem, és mindig ezt a
perszét használta az igen helyett.* Nem érttem ezt a hir-
telen jött közvetlenséget. Én ismerni véltem őt, én beszél-
hettem volna így, de ő nem látott engem soha azelőtt,
miért mond nekem ilyeneket?, kérdeztem magamban;
vagy én csak egy alkalom lennék, hogy kimondhassa a



gondolatait, ennyi idősen már úgyis mindegy?, tanakodtam. *Bár lehet, hogy még mindig fontos nekem,* fűzte hozzá. Gondoltam, hogy mondanom illene már valamit, legalább annyit, hogy sajnálom azt a perszét, amit persze nem sajnáltam, így aztán fogalmam sem volt, mit mondjak. *Egész életemben másokat hallgattam, és próbáltam előltnük új szempontokat feltárni, amik továbblendíthetik az életüket, ezért vagyok pap, hogy segítek, de tudja, még mindig nem fordult felém, én közben valahogy olyan magányos lettem. Minél többet hallgattam, minél többen jöttek, minél több szempontot igyekeztem feltárni, annál magányosabb lettem, az az igazság.* Épp mint a pszichiáter barátom, gondoltam, neki sem lehet egy rossz napja, amikor mindenkit elküld a francba. Sokat beszélt erről: amíg ő arra való, hogy mások magánya oldódjon, az ő magánya eközben nőttön-nő. Minél inkább megért, ő annál kevésbé válhat megértetté. Az én praxisomban ez a veszély nem fenyeget, szerencsére, villant át az agyamon. *A perszézó segített, valaki barátjéle?* A voltot nem merem hozzátenni, bár úgy képzeltem, biztos valami kollégáról lehet szó, aki már nem él, vagy akár egyenesen nemrég halt meg, ezért olyan érzékeny a pap a perszére. Közben próbáltam megérteni a helyzetét, hogy így segítek magamnak oldani a helyzetet abszurditását: ki tudja, mennyi idő óta biztos én vagyok az egyetlen ember, akinek nem neki kell tanácsot adnia, és akinek semmi köze az életéhez, ezért ez a nyíltság. Belementem hát a játékba, mellette ülhetek végre, gondoltam, hadd mondja el, amit akar. *Nem, nem, nem segített, éppen ellenkezőleg: akaratlanul is tudomásomra hozta, hogy vállalnom kell a magányt.* Még ezen a ponton sem ocsúdtam fel egészen meglepettségemből: nem csak az volt váratlan számomra, amiről és amilyen közvetlenséggel a pap beszélt, hanem az is, ahogyan. Mert a mondatai, szavai, hiába, hogy hallhatóan nehezen vette a levegőt, egészen frissek voltak, nem lehetett érezni rajtuk a nyolcvanvalahány év nehézkedését. Mintha nem is ő beszélne, futott át rajtam, aki itt ül mellettem, az SZTK-járókerettel, vizeletszagúan. *Miután vele találkoztam, akkor lett világos számomra, mennyire is vagyok magányos valójában, és hogy ebből végképp nem lesz kiút. De Krisztus Uram, így mondta, Krisztus Uram, nem maradt el mellőlem soha.* Na, témánál vagyunk, húztam el a szám gondolatban. Vártam a szent szöveg folytatását, és azon morfondíroztam, hogyan állhatok fel és indulhatok el a leggördülékenyebben, hogy azért meg ne sértsem a szívét valamiért éppen nekem kiöntő Pali bácsi papot, amikor azt mondta, *nem barátjéle, inkább,* itt szünetet tartott, mintha nekifutásból akarná kimondani a következő szót, hogy elég lendülete legyen hozzá, *szerelemfőle.* Olyan volt, mintha először mondta volna ki ezt hangosan. Pedig a katolikusok, gondolom a papok is, gyónnak, de lehet, hogy ezt így nem fogalmazta meg mégsem, mondtam magamban. Ujra meghökkenetem, mi tagadás. Nem értettem egészen, hogy is jutottunk idáig a sok hallgatás és a néhány szó, vagy mondat során, és végképp nem értettem, miért vagyok én, éppen én, az a kitüntetett ember, akinek ez a pap ilyeneket mond ki. Hiszen nem is ismerjük egymást, még ha én őt, úgy véltem, jól, sőt közelről ismerem is, de ő ezt nem tudhatja – nem tudtam szabadulni ettől a gondolattól. Miért nekem mondja ezt a szót, szerelemfőle, mikor tudja, hogy két házasságot is sikerült már romba döntennem, hát még ha sejtése lehetne a szeretőimről; tényleg elég ehhez a rend-

hagyó alkalom, amit a felbukkanásom jelent? Ez a szituáció totális képtelenség, szögeztem le magamban, ugyanakkor mégis érzékenyültem attól, hogy a pap ilyen bizalommal van, alkalom ide vagy oda, mégis: irántam. Maradásomat és hallgatásomat bizonyára érdeklődésnek vette, így folytatta. *Szerelemfőle! A legváratlanabb időben, és mégis érthető módon éppen akkor. Boldog voltam, hogy ott lehetek, ahová engem az én Krisztus Uram szánt,* ezt a fordulatot szívesen átugrottam volna, *a magány mégis úgy elhatalmasodott rajtam, hogy emiatt boldogtalanok is éreztem magam.* Abban az időben rám sem lehetett volna azt mondani, hogy nem vagyok magányos, ahogy Pali bácsit hallgattam mégis azt fedeztem fel, hogy engem ez a magány nem tesz boldogtalanná, épp ellenkezőleg: mintha hosszú idő óta először lélegeznék szabadon. De nem akartam félbeszakítani őt a saját tapasztalataimmal, hagytam, hadd beszéljen tovább, és igyekeztem a hallgatásommal segíteni a beszédét. *Tettem a dolgom rendesen, sokaknak igyekeztem segíteni, közben érezve növekvő boldogtalanságomat, még többet fohászkoztam az én Krisztus Uramhoz szabadításért, és még többet szemléltem őt: olvastam a szent evangéliumot, ha csak tehettem, lelkigyakorlatokra mentem, és igyekeztem megfedlekzeni magamról. Ezek szerint nem járt nagy sikerrel,* szóltam közbe némi gúnyval a hangomban. Amikor már meghallottam saját gúnyos hangsúlyomat, meg is bántam, hogy ezt így mondtam, nem akartam én a papot bántani, csak olyan nevetségesnek tűnt igyekezete, hogy legyűrje magát Krisztus Ura segítségével. Kedvem lett volna nevetni is. De nem sértődött meg, úgy tett, mintha nem is hallotta volna a gúnyos hanglejtést. *Nem, nem jártam sikerrel,* mondta, és lehajtotta kicsit a fejét. *Pedig kerestem fogódzót, ahol csak tehettem. A lelkigyakorlatokon igyekeztem őszinte lenni a paptársaimhoz, de ez, úgy rémlik, rájuk inkább ijesztőleg hatott, mintha valami gonosz lennék, vagy mi, aztán azt hiszem, magam is kezdtem már azt hinni, biztos a gonosz szállt meg, és csak mondtam, mondtam az imákat megállás nélkül, talán évekig is. Senki sem hallhatott még annyi imát egy embertől, mint amennyit én elmondtam azokban az időkből. Mennyi Miatyánkot mondhattam el? Több ezret, netán milliót? Az én Krisztus Uram tudja.* Világossá vált számomra, hogy ezt a fordulatot nem lehet kiiktatni az elbeszélésből. Beletörődtem. *Tudtam, hogy veszélyeztetett helyzetben vagyok, folytatta, és akkor találkoztam vele. Gondolja el, fordult váratlanul felém úgy, hogy nekem is felé kellett fordulnom, most néztünk először egymás szemébe. Nem volt szimpatikus arca, egyáltalán nem, de lehet, hogy az enyém sem volt szimpatikus neki, nem tudom, nem beszélünk erről. Gondolja el, kezdte, hatvankét éves voltam akkor! Hatvankettő! A szemem tágra nyílt, szemöldöke a homloka felé futott, hangszíne megemelkedett. Egész érett férfikoromat Krisztus Uramnak odaszántan éltem, kísértés meg sem tudott környékezni, pedig sok szép asszony, sőt lány is igencsak ellágyult a közelemben, higgye el, megéreztem. Én sem papnak születtem, a szeminárium előtt kivettem a részem az életből, ahogy mondani szokás, húzta kissé lemondó mosolyra a száját. Még nyílt ajánlatot is kaptam, képzelje, írásban, írásban, ismételte meg a szót; így próbálja hangsúlyozni a helyzet képtelenségét, gondoltam, kétszer is előfordult, hogy egy nő felajánlotta, hogy a legteltesebb titokban a szeretőm lesz, de senki sem jelentett kísértést, egy nő sem.* Egészen beleme-

legedett a beszámolójába, beszéde is egyre gyorsabb lett, és így érezhetően egyre nehezebben tudott kellő mennyiségű levegőt szívni a tüdejébe. Kicsit hátrább dőlt a padon, szusszant párat, aztán folytatta.

Egy jó nevű német pszichológus jött a SOTE-re, előadássorozatot tartott a házasságról. „A házasság élete”, ez a kifejezés szerepelt a plakáton. Négy része volt. Pontosan emlékszem, mert összesen ennyiszor találkoztunk. Négy találkozás, négy hétre elosztva. Az első a megismerkedésünk, az utolsó az elválásunk. Csak nem pszichológus a hölgy is?, kérdeztem, kicsit valószínűtlenül sok lett volna már a lelkipogozó-félebből. Dehogy, nevetett föl őszintén, de azért visszafogottan a pap, ő házasságközvetítő volt. Társkereső irodát vezetett az ötödik kerületben, de nagyon komolyan vette a munkáját. Az első előadásokon nem viseltem a kollárét, a papi gallért, tudja, egyébként is szeretek civilben megjelenni, pedig az olyan, mint egy jegygyűrű: eleve mutatja, hogy foglalt vagyok, magyarázta. Ha csak az előadások lettek volna, talán nem történik semmi baj, így fogalmazott a szerelemfélével kapcsolatban, hogy baj, de az előadások után szemináriumra is sor került. Maradt ő is, én is, összesen úgy tizenöten lehetünk alkalmanként, nem többen, és beszélgettünk, eszmét cseréltünk, megosztottuk egymással a tapasztalatainkat. Az egész rettentő inspiráló volt, de ő volt a leginspirálóbb. Egy tetőtől talpig szenvedélyes, élő, hihetetlenül okos, és munkájához mértén meglepően művelt nőt képzeljen el. Vonzó volt?, vettem közbe, de a múlt idő használatával kapcsolatban újra bizonytalanság merült fel bennem. Számomra gyötrőn, igen, látszott, hogy mintha most is látná maga előtt a szerelemféle tárgyát, pedig még csak szép sem volt. Sőt, objektíve, azt kell mondjam, csúnya nő volt, egyenesen csúnya! De valahogy az egész lényén, minden porcikáján átsugárzó élő szenvedély gyönyörűvé tette, számomra biztosan. Nekem a pap időnként túl filozofikusnak, és így mellébeszélőnek tűnt, biztos én is ilyennek tűnhettem a pszichiáter barátom előtt, futott át rajtam a gondolat, szerettem volna már a lényegre térni. Fiatal volt?, a hangomon én is éreztem a buja hangszúlyt. Nem, még fiatal sem volt. Amikor találkoztunk úgy ötvenhárom, ötvennégy lehetett. De nem érti?, kérdezte némi felindultsággal a hangjában, mindez nem számított. Mert rögtön az első szeminárium után, talán már közben is, tudtam, egészen bizonyos voltam abban, hogy valami megmagyarázhatatlan közünk van egymáshoz. Azt hiszem, megsejtettem belőle valamit, amit nagyon is jól ismertem, tudja, önmagamát fedeztem fel benne, önmagamát! Hangja egyre szenvedélyesebben csengett, és egyre kevésbé tűnt úgy, hogy ennek a hangnak és ennek a történetnek bármi köze lenne a mellettem ülő, fakó arcú, hajlott hátú öregemberhez. És önmagamát megsejteni őbenne, akkor úgy rémlett, mondta, egyet jelentett a lehetőséggel, hogy mégsem vagyok annyira magányos, érti? De rendkívüli vonzalom ide vagy oda, egy szót sem szóltam volna neki erről, egy szót sem! Fel sem merült bennem, hogy bármiféle ismeretséget kezdeményezzek vele! Fel sem merült bennem! És tudja mi történt? Éreztem, hogy ez az emlékezés már egészen magával ragadta Pali bácsit, és engem is egészen be akar vonni a történetébe. Mi?, kérdeztem vissza. Ő kezdeményezett, képzelje! A szeminárium után egyszerűen egy összehajtott papírlapot nyomott a kezembe egy felejthetetlen mosoly kíséretében. Amikor már hazaértem, és egészen egyedül

lehettem, akkor olvastam csak el, amit írt. Csak pár szó volt, három tőmondat:

*Örülök, hogy megismerhettem.
A hozzászólásai felvillanyoztak.
Remélem még látjuk egymást.
Klára.*

Ennyi. Gondolhatja, a következő hat és fél napon semmi más nem járt a fejemben, csak ezek a szavak, ezek a mondatok. Ezzel keltem, ezzel feküdtem, mintha a szavak beették volna magukat az agyamba, és hiába próbáltam másra gondolni, hiába próbáltam jelen lenni a szolgálataimban, érti, mintha eleve kudarcra lett volna ítélve minden próbálkozásom. És ezek a szavak csiklandoztak engem, szabályosan csiklandoztak, mert mintha megnyitották volna valaminek a lehetőségét, ami ugyanakkor nem lett megnevezve. Hát igen, sóhajtottam mélyet saját praxisomra gondolva a nők terén, ezeknek a mondatoknak éppen ez a lényege: kimondani kimondatlanul a vonzódást, mert így úgy lehet elindítani valamit, hogy mégsem lehet számon kérni az indítást. Bennem is a nemrég felbukkanó filozofikus énem került előtérbe, biztos a pap beszámolójának a hatására, tűnődtem, de a történet folytatása jobban izgatott, mint a saját személyiségem változásai. Aztán ahogy közeledett a következő előadás, folytatta nem szünő hévvel, mert hát hol máshol találkozhatunk volna még, egyre feszültebb lettem. Mi fog történni? Válaszolnom kellene valamit? De mit? Ha egészen őszinte akarok lenni magamhoz, és magához persze, bocsásson meg, fordult felém újra egy pillanatra, akkor be kell vallanom: tudtam, hogy nem szabadna elmennem. Mert ez a nő a szavaival túl sok mindent indított el bennem, és ettől az egész túl veszélyessé vált, az én helyzetemben, gondolja el. Kis szünetet tartott, mintha időt akart volna hagyni magának az önostorozásra.

Aztán mégis elmentem, szögezte le. A végére akartam jární ennek a dolognak. Úgy éreztem, ha ennek most nem megyek utána, akkor attól a néhány szótól soha többet nem lesz nyugtom egész életemben. Feszült voltam, nagyon feszült. A szemináriumon néhányszor találkozott a tekintetünk, ő olyan fesztelességtel tűnt, ugyanúgy elmondta a gondolatait, mint legutóbb, tudniillik a megírt szavak előtt, még rám is mosolygott párszor, de én zavarban voltam, mert nem tudtam, mi lesz. Aztán a szeminárium végén odajött hozzám, és azt mondta, örülök, hogy újra eljött, megengedi, hogy bemutatkozzak így, a csoporton kívül is, mosolygott, Kováts Klára, mondta, és felém nyújtotta a kezét. Szép, finom keze volt, és ez a kéz, amit felém nyújtott ez a magabiztos nő, remegett! Tiszán láttam, hogy ez a kéz, enyhén bár, de remegett! Ó, milyen sok gondolatot indított el ez akkor bennem. Mégsem olyan magabiztos tehát, amilyennek tűnt, gondoltam, ahogy feléje nyújtottam a kezemet, Tisza Pál, mondtam, és ettől rögtön magabiztosabbnak éreztem magamat. De nemcsak kezének enyhe remegése tűnt föl nekem, hanem a jegygyűrűje is. Házas, szögeztem le magamban magamnak, házas, és a felismerés valamiért rettenetesen letört, nem mintha én szabad lettem volna, mégis, mély szomorúság szállt rám. És képzelje, ezután újra ő kezdeményezett, közölte Pali bácsi, és érződött, hogy ennek a szerelemféle-történetnek minden egyes képkockáját gondosan megőrizte és áttanulmányozta részletről részletre, újra meg

újra, az évek során. *Siet?, csak ennyit kérdezett ártatlan-
nak tűnőn, van itt nem messze egy kedves teázó, épp oda
tartok, lenne kedve elkísérni? Nem tudtam és nem is akar-
tam nemet mondani; nem akartam hazudni: semmi más-
hoz nem volt kedvem abban a pillanatban, mint elkísér-
ni őt a teázóba. Sokáig maradtunk. Beszélgettünk min-
denféléről. Néhány jellegzetes arckifejezését, gesztusát
most is fel tudom idézni. Emlékszem, emlékezett a pap,
hogy mennyire nyitott volt, mennyire empatikus, mennyi-
re figyelmes hallgatóság. Mindig inkább kérdezett, sem-
mint ítélt volna azzal kapcsolatban, amit mondtam. Olyan
könnyűnek tűnt elmondani neki bármit, olyan könnyű-
nek. Amikor viszont ő beszélt, akkor határozott volt, gyors
beszédű és rajongó. Úgy tűnt, csak rajongva tud szeret-
ni bármit, és csak ugyanúgy tud utálni bármit. Tudta,
hogy maga pap?, kérdeztem. Igen, igen, még véletlenül
sem mondta volna a persze szót a pap, a szemináriumon
ez már rögtön kiderült. Nagyon érdekelte is ez a hivatás,
sokat beszélünk róla, ahogyan az ő hivatásáról is, mert
számára az hivatás volt, de a házasságáról nem beszélt.
Csak egy-egy akaratlan megjegyzéséből sejtettem, hogy
nem boldog a házasságában. Milyen abszurd, nem?,
mosolygott rám keserűen a pap, a boldogtalan házassá-
gban élő házasságközvetítő, de nem beszélünk erről, egy-
szer sem. Aztán a teázó bezárt. Ellenkező irányba tar-
tottunk. Toporogtunk egy nagyon rövid ideig egy hely-
ben, mielőtt elváltunk volna, gondolom ő is tanácstalan
volt, hogyan is illene elköszönnünk, aztán hirtelen hoz-
zám lépett, lábujjhegyre emelkedett, és az arcomhoz érin-
tette az arcát mindkét oldalon, miközben a levegőbe csók-
olt. Még rám mosolygott, dicsértessék helyett most ez is
megeszi, ugye?, aztán elindult, és én is elindultam. Pali
bácsi újra elhallgatott, jó párat sóhajtott és lehajtotta a
fejét. De nem ez a teljes igazság. Volt még más is. Ezt
fejét még mindig lehajtván mondta. Mondja ki bátran, biz-
tattam, látva küzdelmét, higgye el, engem nem tud meg-
lepni semmivel, gondoltam így emlékeztettem arra, hogy
nem vagyok a kollégája, hadd beszélje már ki magát egy-
szer őszintén az életben, én sokkal inkább tudnék megle-
petésekkel szolgálni önnek, fűztem hozzá. A fejét felemel-
te, de nem nézett rám, úgy mondta megremegő hangon,
én annak a nőnek az ölelését majd' az első pillanattól úgy
kivántam, olyan erősen, hogy a beszélgetésünk közben is
ez járt az eszemben, alig bírtam hazajönni. Olyan erő-
vel támadt fel bennem az ölelése utáni vágy, hogy szin-
te képtelen voltam uralkodni magamon. A találkozásunk
utáni napokban, valahányszor rá gondoltam, ölelni akar-
tam, olyan közel akartam lenni hozzá, amennyire az csak
lehetséges. Egészen betege lettem ennek a vágnak azok-
ban a napokban. A betege. Hová lett a negyven év, amit
az én Krisztus Uram szolgálatában töltöttem? Hová lett a
sok találkozás vele? Hová tűntek szavai, a Szentírás, érti,
az imádságok? Hogy írhatta felül mindezt ez a találko-
zás? Hogyan? Rettenetesen szégyelltem magam, utáltam,
sőt gyűlöltem magam, hogy hatvanegyhány évesen eroti-
kus álmok kezdjenek gyötörni, mit erotikus álmok, por-
nográf álmok, pornográf álmok! És hogy merevedéssel
ébredjek reggelente, én, a kísérhetetlen, a megkönyezhe-
tetlen! Botrány, botrány! Azt hiszem ekkor sírni kez-
dett kétségbeejtő emlékei hatására. Próbáltam megérte-
ni, miért olyan szigorú magához, miért tartja olyan ijesz-
tőnek azt, hogy ő is ember. Mi volt aztán?, kérdeztem,
hogy túllendítsem ezen a ponton. Látnom kellett, beszél-*

*nem kellett vele. Közben folyton imádkoztam, de miközben
a szám Krisztus Uram nevét hívta segítségül, én semmi
másra nem tudtam gondolni, csak rá, csak őt hívtam, csak
őt kívántam.*

*Valahogy aztán csak elvánszorgott az idő a következő
előadásig. Újra nagyon féltem. Éreztem: egy hajszál
választ el attól, hogy megtagadjam egész eddigi életemet
emiatt a nő miatt, illetve a megszűnő magány lehetősége
miatt, az az igazság. Remegő hittemel egyet tudtam
tenni: a harmadik alkalomra felvettem a galléromat,
mintha az megvédhetne önmagamtól. Egy ideje kedvem
lett volna közbeszólni, ahogy a történetnek ennél a részé-
nél is: miért kellene már valaminek megvédenie a papot
önmagától? Hiszen ez egy egyszerű, banális szerelmi tör-
ténét. Miért gondolja ez az ember, hogy ő, éppen ő, kísér-
hetetlen? Ki az?, gondoltam, de nem szólaltam meg, a
patkányok között megtanultam hallgatni; nem akartam
megzavarni Pali bácsit, és egyre kíváncsibb voltam a foly-
tatásra. A harmadik szemináriumon, nekem úgy rémlik,
különös meghittséggel néztünk többször egymás szemébe.
Éreztem azt is, ahogy egész délután figyelt engem az elő-
adás alatt, ahogy én is figyeltem őt. Alig vártam, hogy
vége legyen a szemináriumnak. Odamentem hozzá, ezút-
tal én kezdeményeztem, bár meglehet, okosabb lett volna
gyorsan elsietni, és azt kérdeztem, gondoltam, sokatmon-
dón, hogy van? Erre ő, kitörő lelkesedéssel azt mondta,
nagyon jól. Ez fejbevágott, mi tagadás. Nagyon jól. Én
egész héten gyötörődtem, mint egy kutya, ő meg az elmúlt
napok után azt mondja, nagyon jól van. Megrémültem.
Csalódtam. Azt hiszem. Aztán azt kérdezte, van-e kedvem
beszélgetni. Hogyne, válaszoltam, de most, bár hívős idő
volt, nem ültünk be a teázóba, hanem a várost jártuk. Újra
kedves volt, nyitott és empatikus, és újra könnyű volt neki
elmondani bármit, bármit annak kivételével úgy értem,
amit az előző két hétben átéltem vele kapcsolatban.
Nagyon lelkes volt. Lelkesebbnek, rajongóbbnak tűnt,
mint eddig, valami történt vele a hivatása, az irodája kap-
csán, és ez teljesen felvillanyozta, nem járt fordulatról,
életpfordulatról, így mondta, beszélt, és jó volt hallgatni
lelkendezését, miközben saját elmúlt hetemre visszagon-
dolva fájt is az egész. Illúzió volt, gondoltam bátoritanul,
illúzió volt, hogy megúszhatom a magányt, de aztán,
ahogy beszélgettünk tovább, újra olyan közeli volt, ide-
genként is olyan ismerős, hogy egészen fel tudtam oldód-
ni a vele való együttlétben. A vágyam, köszörülte meg a
torkát a pap, mindeközben nem hagyott nyugtot. Aztán
volt egy pillanat, amikor elhallgattunk. Csak lépdeltünk
egyenletesen a járdán egymás mellett, zsebre dugott kéz-
zel és test előtt összefont karral, és mintha mindketten a
cipőink orrát, azt a négy cipőorrot vizsgálgattunk volna,
ahogyan lépdeltek egymás mellett. Ekkor, minden előz-
mény nélkül, erőt vettem magamon, pedig azt hittem, nem
bírom ki, és elmondtam neki mindent. Elmondtam neki,
mit jelentettek a szavai, a kezdeményezése, elmondtam
neki, hogy megérintett, hogy lényegileg érintett meg
engem, és ettől megkönnyebbültem. Ezt jól elszurta, rea-
gáltam akaratlanul arra a magabiztos tudásra hagyatkoz-
va, amit az elmúlt több mint két évtizedben szereztem a
nőkkel való kapcsolatfelvétel terén. Próbáljon megérteni,
nézett rám, nem követelőzőn, hanem szomorúan. Nem
volt más választásom. Elmondhatatlanul vágytam rá, a
közelségére, hogy ne kettő legyünk, hanem egy, érti, értet-
tem, de ezt meg kellett állítani, ez elé falat kellett emelni,*



ha még nem volt késő egyáltalán. A nyílt beszéd megöli a kimondatlan kimondottság varázsát, ért engem, és gondoltam, így vége lehet végre. És? Elérte amit akart?, a gúny megint ott bujkált a hangomban, de Pali bácsi most sem vette föl. El. De ekkor még nem egészen, válaszolt, csak elindítottam valamit, amit aztán később értettem meg. Az este hátralevő részében egy nagyon vékony hajszálon táncoltam a galléromban. Mit felelt a nő?, egyre inkább siettetni akartam a történetet. Jött a perszék, a gyűlöletes perszék sora. Hogy persze ő is. Hogy persze vele is. Hogy hát persze, de hát ezt ön is tudta, nem? Persze, én is nyíltan akartam beszélni önnel, csak nekem nem volt bátorságom, persze, én is kívánom magát, ilyenek. A beszéde inkább bizonygatásnak tűnt, semmint vallomásnak, aminek én szántam az én szavaimat. Egyetlen szóra emlékszem, amit magától mondott, ami nem pusztán reakció volt, hanem saját tapasztalat, azt mondta: ez ritka. Ritka! Ebben találtam, én szegény, szerelemfélét érző pap fogódzót egy rövid időre. Ezt mondta: ritka! Nagyon felindult volt, egy kicsit meg is ijedtem, nehogy megfulladjon az emlékezés közben, ezért újra igyekeztem továbblendíteni az érzékeny ponton. És aztán?, kérdeztem, frapársabb kérdés nem jutott eszembe. Igyekezve tárgyilagosságnak maradni, megbeszéltük a lehetőségeinket, mondta. Illetve ő tűnt nagyon tárgyilagosságnak. Világosan beszélt, egyáltalán nem volt filozofikus, hogy úgy mondjam. Az én hitemről és szolgálatomról, az ő férjéről és hivatásáról, hogy volt már néhány szeretője, de hogy ehhez a köztünk lévő kapcsolathoz a szeretői viszony méltatlan lenne, és ha jól érti, én ezt nem akarom, amiből aztán én arra következtettem, hogy ha csak rajta múlna, ez neki nem okozna azért különösebb gondot. Örültem ennek a férfias tárgyilagosságnak, mégis megijesztett, mert minden lírai elem, tudja, ami a szerelemféle része, elengedhetetlenül, hiányzott belőle, minden lírai elem, hangsúlyozta, nyilván ez neki fáj. Aztán már később járt, folytatta. Lassabban, csöndesebben beszélt, mint amikor fontos fordulat felé

tart az ember. Egy olyan helyre értünk, ahonnan különváltak az útjaink, mondta. Megálltunk, szembefordultunk egymással, aztán történt valami váratlan, valami egészében elháríthatatlan, amire nem készülhettem fel. Az Oktogonon álltunk a bank előtt, éjjel után volt, és hűvös, kevés ember járt az utcán. Egyetlen gyors mozdulattal hozzám lépett, képzelje, egészen közel, karjaival átfonta a derekamat, a fejét a mellkasomra fektette, és szorított, szorított, mintha sosem akarna elengedni. Én is megöleltem, és szorítottam őt. Ujjaival elindult kezdeményezőn a gerincoszlopom csigolyáit kitapogatva a nyakam irányába, közben ajkával a nyakam, a galléros nyakam!, bőrét kereste. Én teljesen tehetetlennek éreztem magam, negyvenvalahány év, gondolja meg, de azt akartam, soha ne legyen vége ennek az érintésnek, soha. Aztán kezeivel a bordám, majd a csípőm irányába vándorolt, mindezt ruhákon keresztül, nem közvetlenül, én pedig eközben fejemet feje irányába hajtva azt akartam, hogy érjen össze a testünk: arcát kereste arcom. Emlékszem, a mozdulatossal visszahajtottam egy-két pillanatra a fülét, mint valami fölösleges akadályt, véletlenül, majd lehajtott arcomon ajka rátalált a jobb szememre, látja, éppen erre, mutatott kesernyésen a felém eső szemére, és csak csókolta, csókolta, odaadóan. A következő pillanatban szája a számat kereste, de megijedtem ettől, én nem tudtam átadni magam az ölelésnek, és lassan, óvatosan, felemeltem a fejem, és arcát a vállamra húztam. Ő halványan mosolygott, megértette. Rövid ideig álltunk még így. Aztán véget vetettünk az ölelésnek. Zavarban voltam, és szégyelltem magam. Egy arra vetődő járókelő közeli portréja rémlik, ahogy elhaladva mellettünk egyenesen a szemembe néz, tekintetében saját gondolataim tükröződnek, botrány, hogy egy galléros pap a budapesti éjszakában egy nővel ölelkezzen, botrány! De aztán Klára szemébe nézve csak azt mondtam halkán, beszélünk még, ugye. Ő pedig erre, persze, persze, ismételte. Hazakisérjelek?, ajánlkoztam. Nem, nem, köszönöm, hártott. Hátráltunk hát, majd elin-

dultunk hazafelé. Számtalanszor hátrafordultunk, integettünk, mintha nem akarnánk elválni egymástól, mintha még nem is váltunk volna el. Aztán már a távolban én megálltam, és felé fordultam. Nézem, ahogy távolodik. Még kétszer hátrafordult, zavartan integetett, aztán már csak a hátát láttam, ahogy siet, siet hazafelé. A pap elhallgatott. Úgy éreztem, jobb, ha most sem szólok meg. Vártam, mit mond. Nagyon hosszúnak tűnt a hallgatása, de az is lehet, hogy csak nagyon türelmetlenül vártam már a végkifejletet. Meglopott. Ezt mondta. Mi?, szakadt ki belőlem. Ezt az ölelést ellopta tőlem, érti? Neki ez nem lehetett rendkívüli, hiszen férje volt, szeretői, ki tudja mennyi éjjeli ölelésben volt része, házasságközvetítő irodája volt, gondolja meg, hány sokat sejtető ölelés, mennyi érintés az évek során, talán megállás nélkül, érintéstől érintésig élve, több ezer, netán millió? Ki tudja? És én? És én? Negyvenvalahány éve nőt nem érintettem, negyvenvalahány éve! És ő megölelt, és ott hagyta a nyomát a nyakamon, az arcomon, a jobb szememen, a gerincemen, a bordáimon, kitörölhetetlenül, lemoshatatlanul, megmáshatatlannal. Tudtam, közben is tudtam, nem játék ez! Nekem nem! El voltam veszve, meg voltam lopva, megfosztott önmagamtól, az életemtől.

Háttra volt még egy szeminárium, füztem tovább a szálakat, hogy valahogy siettessem az elbeszélést. Lassan vánszorogtak a napok, lassult le a pap beszéde is. Imádkozni nem tudtam. Csak az érintését éreztem. A gallérom napokig őrizte a parfümjé illatát, női parfüm a papi galléron, botrány, botrány, rázta meg a fejét többször erőtlennül. Vívódtam, mint soha azelőtt, gondoljon bele. Voltak pillanatok, amikor úgy éreztem, teljes bizonyossággal, hogy leteszem a reverendát, és megkérem a kezét, kiugrok. Aztán voltak pillanatok, amikor józambul láttam, legalább azt, hogy most túl kiszolgált vagyok ahhoz, hogy józambul tudjak gondolkodni, így döntéseket hozni nem szabad, hallottam saját, korábban másoknak mondott tanácsaimat. De képzelje csak el, hogyan lehet így áldozni? Allok az oltár előtt, ünnepi ruhámban, szemben velem az egész templom, és amikor felemelem az ostyát, és a csengetés után kezdődik a szentáldozás, és azt mondom: Krisztus teste, semmi másra nem tudok gondolni, csak Klára megsejtett és kívánt testére. Krisztus teste, mondom, Klára teste, csak erre gondolok, és izzadok, izzadok, kegyetlenül. Mintha kilopott volna önmagamból, ez volt a legrosszabb. Nem tudtam jelen lenni, érti, abban, amit csináltam, semmiben, mert mindenben nála voltam, mindenben. Szabadulásra vágytam tőle, és ugyanakkor beteljesülésre végre. Aztán elérkezett végül a negyedik szeminárium napja. Azon tépelődtem egész délelőtt, vegyek-e gallért, vagy ne. Utolsó, erőtlén fohászom volt, hogy végül, bár nem kívántam, felvettem a gallért. Pap vagyok, az isten szerelmére, pap, illesztettem össze indulás előtt kétségbeesetten a gallér két végét. Klára késve érkezett. A szemináriumon én semmi különöset, semmi érintettséget, érti, semmit, nem fedeztem föl rajta. Nem volt különösebben jókedvű, mintha el-elmélázott volna, de érintettséget azt nem láttam rajta. Én úgy indultam el otthonról, hogy lehet, az éjszakát vele töltöm valahol, mindegy, hogy hol. Erre ő itt ül, gondoltam dühösen, érintetlenül. A szeminárium végén odamentem hozzá, csöndesen köszöntem, láttam, hogy a galléromra néz, kérdeztem, van-e kedve beszélgetni, erre ő azt felelte, nem hiszi, hogy a múlt heti

holtponon túl tudánk jutni, lehajtotta a fejét, szervusz mondta, vigyázz magadra, és elment. Több szó nem esett közöttünk. Soha többet.

De hát miért nem ment utána?, fakadtam ki. Utána kellett volna mennie! Ha egyszer úgy oda volt azért a nőért, hogy engedhette el csak úgy? Lezárult, mondta, ott, a negyedik szeminárium végén, a sorozat végén ennek is vége lett. Szükségszerű volt, hogy így legyen. Ó, a frászt, emeltem fel a hangomat, hogy mondhat ilyen hülyeséget, aztán a járókeretre néztem, már bocsásson meg, nem zárulhatott le, hisz el sem kezdődött! Attól, hogy pap, nem lehet ilyen mafla! El sem kezdődött, hogy mondhatott hát le róla? Nem is volt még miről lemondani! Ez a tehetetlen bénaság, ahogy a pap elengedte maga mellett a rá kacsingató életet, felbosszantott. Szükségszerűségről papol, miközben csak döntésképtelen volt, folytattam hangosan, és nem volt képes beleugrani valamibe, amibe pedig bele kellett volna ugrania! A sokáig tartó hallgatásom most ilyesféle szóáradatban tört ki. Rám nézett, hangjának nyugalma és csendessége élesen elütött az én rikácsolásomtól, úgy emlékszem. Értse meg, kérem, mondta tagoltan, én Krisztus szolgálója vagyok, nem Klára szeretője. De hát vegye már észre, nyugtalanságom csak fokozódott, hogy hazudik magának! Ha Klára a nyakába ugrik, ha határozottan kinyilvánítja, hogy akarja magát, nem tudott, nem akart volna nemet mondani neki. Akkor legalább ismerje be, azt hiszem ezen a ponton már hadonászni is kezdtem, hogy nagyobb nyomatékot adjak szavaimnak, hogy nem Krisztus Urát választotta, a gúnyt nem tudtam elhagyni, ahogy ezt kimondtam, hanem egyszerűen úgy érezte, hogy az a nő nem akarja magát igazán, ezért maradt alul magában Klára Krisztussal szemben! Vehemenciám, úgy rémlik, engem is megijesztett. Őt nem. Az emlékezésben minden elevenné vált számára, de az érintés története lezárult benne. Nézze, fordult felém, ahogy abba maradt a kirohanásom, Klára tétováságában Krisztus Uram kegyelme volt jelen. Emlékszem, a fejemet fogtam ilyen egetverő baromság hallatán. Kezdeményeztet, nem mérte, talán nem mérhette föl, mit jelenthet ez nekem, hogyan találhat ez éppen rám, de igazán talán maga sem tudta, mit akar, miközben én ottmaradtam érintésével a testemen. Ha egyértelműen akar engem, talán bele sem ereszkedek ebbe az egészbe, hisz akkor oly nyilvánvaló lett volna minden, az első szótól kezdve. A nyilvánvalóság nem hagy teret a játéknak, a kétértelműségnek, a titkoknak. Ezért könnyű neki ellenállni, érti. De ha már az elejétől nem így alakult, akkor Klára visszakozása volt a legjobb, ami történhetett vele, és velem is. Az érintéssel mindent bonyolultabbá tett, de végül mégis jól jöttünk ki a dologból. Háborgásom még mindig nem szűnt meg, ha csendesült is valamelyest. Éppen maga mondta, hogy a magány megszűnésének a lehetőségét hordozta ez a vonzalom! És ezt a lehetőséget csak így elengedte, csak így? A Klárával való kapcsolatomban néhány órája éppen azt mutatta meg, folytatta higgadtan, hogy csupán szenvedély által keltett illúzió volt, hogy vele feloldódhat a magányom. Hiszen apró történetünk során sem voltunk végig szinkronban, egyáltalán nem, nem vette észre? Ez az egész éppen azért történt, mert meg kellett értenem: nem várhatom a magány feloldódását itt, ezen a földön, senki ember fiától. Idegenek és vándorok vagyunk a földön, tudja, otthontalanok, és a magány majd csak

Krisztus Uramhoz hazaérkezve oldódik fel egészen, addig pedig marad a remény, amely nem csal meg soha. Hiszen maga egyszerűen csak gyáva!, rivalltam a szentbeszédtől idegesen a papra, csak gyáva! Remény, testi, kézzelfogható valóság helyett! Nem mert utána menni ennek a Klára-dolognak, még hogy idegenek, meg vándorok, meg elfogadni a magányt, ha egyszer kínoz, ezt a baromságot!, kiáltoztam dühösen, és már nem érdekelt a járókeret, meg a kézfejekken ülő barna foltok sem. Csak az bánt, a pap úgy beszélt tovább, mintha nem is hallotta volna az üvöltözésemet, hogy nem Krisztus Uramat, hanem magamat, magamat akartam közel vinni hozzá. Lehunyta a szemét. Maga ostoba!, mértem végig a papot lenézően, azzal felálltam, és érezve a pap nyugodt tekintetét a hátamban, határozott léptekkel kisiettem az udvarból.

III.

Elképesztően feldúlt voltam. Tajtékozottam a dühötől. Ilyen állapotban képtelen voltam hazamenni, pedig már sötétedett, ehelyett gyors léptekkel faltam az utcákat a területben, egyiket a másik után, és dühöngtem. Még hogy idegenek, meg vándorok, gyáva beszéd, impotens papok gyáva szólama, hogy hazudhassanak maguknak vég nélkül, ezer évekig, milliő évekig, ki tudja meddig! Egy pillanatra kedvem lett volna felhívni a pszichiáter barátomat, de aztán annyira megijedtem a rám váró hosszas magyarázkodástól, hogy meggondoltam magam. Aztán elfáradtam a tombolásban. Egy-két sarok után hazafelé vettem az irányt. Minek is mentem be az udvarba, morfondíroztam, még csak meg sem tudtam, miért volt úgy kipucolva az a szoba.

Aztán hirtelen eszembe jutott valami. Szinte futva tettem meg az utat hazáig. Fölsiettem a lépcsőkön, majd bekapcsoltam a laptopot. Vagy húsz éve történt, az igaz, gondoltam, de ha tényleg olyan jól ment akkor az a társkereső iroda, akkor még ma is létezhet, miért ne. Mindenféle kombinációt beírtam a keresőbe: Budapest, V. kerület, Kovács, Kováts, Klára, Clara, társkereső, házasságközvetítő, aztán nagy sokára megjelent egy oldal: Clara Humán Közvetítő Iroda. A profiljukba nem csak házasságközvetítés tartozott már, hanem munkaerő-kölcsönzés, művészek menedzselése, miegymás, már ha egyáltalán ez volt az a cég, amit kerestem. A munkatársi gárda persze csupa szimpatikus, megnyerő férfiből és nőből állt, ránézésre mind ötven alattiak. Este volt, nem tehettem semmit, és a tehetetlenség okozta nyugtalanságérzés egész másnap reggelig megmaradt, nem is igen aludtam aznap éjjel, erre tisztán emlékszem.

Nem mentem be aznap dolgozni, a postás meghozta az első válóperes tárgyalásra szóló meghívót, aztán végre tíz óra lett, és felhívtam az irodát. Sikerült kiderítenem, hogy a névadó Klára valóban ezerkilencszáznyolcvannyolcban alapította a céget, most a lánya az ügyvezető igazgató, de az alapító asszony elérhetőségét nem adhatják ki senkinek. De él, és ő az!, villanyozódtam fel a hánykolódó éjjel után. Rohantam az autóhoz, persze az utca túloldalán, gondoltam, személyesen meggyőzőbb leszek, vagy hátha éppen elcsipem a lányát, vagy majd követem, vagy mit tudom én, de meg kellett

találnom Klárát. Az irodában vártam egy jó másfél órát, aztán végül beszélhettem Klára lányával. Nemigen tudta palástolni meglepettségét, ahogyan előadtam zavaros történetemet a sárga paplacról a nyolcadik kerületben, meg a szerelmes, vagy majdnem szerelmes papról, meg a német pszichológus előadásairól, meg az érintésről, de valamiért megszánt végül, és arra kért, várjak egy percet, és kiment. Nemsokára visszajött, és közölte velem, hogy beszélt az édesanyjával, aki semmiféle papra és semmiféle érintésre nem emlékszik. *Az kizárt, hördültem fel, kérem, hadd beszéljek vele*, fogtam inkább könyörgőre a hangomat, megérezve, hogy így nagyobb esélyem van a sikerre. Végül aztán addig erősködtem, hogy beszélnem kell Klárával, *személyesen*, fűztem hozzá fontoskodva, *személyesen*, hogy a lánya megkérdezte telefonon a jelenlétemben, hajlandó volna-e fogadni engem. Ha a nő tényleg olyan, amilyenek Pali bácsi leírta, nem mond nemet, tűnődtem magamban, és igazam lett: aznap délután három órára várt Leányfalun.

Időben érkeztem, hogy pontban három órakor csöngethessek, az idős hölgyek érzékenyek az ilyesmire, vélekedtem, ahogy a ruházkodásra is, ezért inget hűztam. Egy nagy, divatos, de jó ízléssel kialakított ház volt a Klaráé, vagyis Klára nénié, jutott eszembe, vagy legalábbis ott lakott. A sok locsolás nyilván megteszi a magáét, gondoltam, a hetek óta tartó rekkenő hőség ellenére itt minden harsogóan zöld volt. Három óra. Becsöngettem. Egy házvezetőnő-féle jött ki elém, kedvesen beinvitált, *Klára asszony már várja magát*, mondta, így fogalmazott, Klára asszony, majd bekísért a hűvös, a redőnyök miatt félhomályos nappaliba. Klára néni korához képest energikusnak tűnt, járása, beszéde, tekintete olyan volt, mintha megelevenedett volna egy általam korábbról ismert képregény egyik szereplője; Pali bácsi leírása telitalálat volt. Kimérten fogadott. Nem emlékszem pontosan, mit is mondtam neki végül, annyi, de annyi verziót pörgettem le korábban magamban az úton odafelé, és hát már az éjjel is. De azt hiszem, elég részletesen, és sajnos gyorsan, számoltam be neki mindent, amit tudtam. Értetlenül meredt rám. *Valóban volt egy pap ismerősöm*, mondta, így mondta, ismerősöm, *igen, emlékszem már, hogy jártunk együtt egy német professzor előadásaira, talán a kilencvenes évek elején, a házasságról. De hogy köztem és a pap között több lett volna futó ismeretségnél, tárta szét a karját, azért arra, higgye el, emlékeznek*, és mosolygott. *Volt dolgom néhány férfival az évek során, nem tagadom*, ekkor talán kacsintott is egyet, *na de egy pap! azt nem felejtí el csak úgy az ember, nem igaz? Hogy intim érintés, ölelés, egy pappal, megbolondult maga, fiatalember?*, és hangosan felnevetett. *Azért ezt maga sem gondolhatja komolyan!*, fűzte hozzá. Hiába erősködtem, hiába idéztem fel megszállottan a részleteket a csigolyákról, a jobb szemről, mindenről, ami az eszembe jutott, minél kétségbeesettebben próbálkoztam, annál nevétségesebbnek tűntem. Egy jó óra után feladtam, pontosabban én még mindig nem adtam volna föl, de ekkor már udvariasan, de határozottan kitessekeltek a házból. *Adja át üdvözlétemet a barátjának*, emlékszem erre a szóra, barátjának, *és mondja meg neki: sajnálom, hogy nem emlékszem ezekre a képtelenségekre*. Míg ezeket mondta, mosolygott, majd becsukta a kaput.

„Sorsunk: távolodás.”

(Mirko Kovač emléke; bekezdések A kanizsai Hidegházhoz)

„Két párhuzamos világ van bennem óhatatlanul: az egyiket élem, a másikat írom. Hol, mikor, miként találkoznak, melyik hat melyikre, mi csordul át egyikből a másikba, melyik marad le, melyik tör előre, melyik foszt ki, és melyik lep meg ajándékokkal, melyik ketőz meg, és melyik választ el önmagamtól – ezen gondolkodom (...)”

Az emlékezés az a ház, amely végleges otthonunkká válik, hogy megeljük igaz utunkat. Ha valaki a szívére hallgat, akkor az emlékeket megőrzi a sírig, elraktározza őket, mert életének egyetlen későbbi tapasztalata sem bírhatja rá, hogy megváljon tőlük, vagy elszökjön előlük.

„Végül is a cetlihalom könyvvé nőtte ki magát, olyan könyvvé, amely megtépázza az angyalarcú alkotó képzetét, ám őrzi a játék és a kedvtelés varázsát. Lelkiállapotok felvételeit adja, amelyekből egy látszólagos életrajz avagy fantasztikus vallomás áll össze.”

Bizonytalan körvonalakkal befut az eső szürke iszapjából egy villamoskocsi. A pályatest távoli kanyarulatában tűnik föl a faluszerű major hosszan elnyúló épületei mögül. Nehézkesen billeg ide-oda, mintha süppedékes talajon jönne. Rajta ülök szálfaderékkel súlyosan, a barnás-szürke háttámlájú széken; mintha zárkában lennék. Félbemetszett alakom kivehető innen is, ahol az idő foglyaként kényszerűségből horgonyt vettem. A járműben egy homályba zsugorodó szögletre szegeződik a pillantásom; parányi úr lehet, valamely élet elhagyatottan árválkodó darabja.

Ki tudná megmondani, hogy akkor az a mindenütt hömpölygő múlt, vagy a szürke eső-fátyol alól ideáramló csíkyi jelen az?

„Érzem, hogy ami valaha szilárdnak látszott, mind összedől bennem. Hogy magányom egy vaksötét pont felé tart. Igen, barátom: széthasadok az élet és a lemondás között, mint hótakaró alatt reccsenő faág.”

Amit elvesztegettünk valahol, az odalett-e végleg, és marad-e lehetőség a visszatérésre, legalább az emlékek lepkehálóján keresztül? Az ember visszanez az életére, ráborítja a vágyát a múlt időre. Nemigen tud mást tenni. Vagy nemigen tehet mást. Hiába tűnik túlon túl érzelmesnek ezzel, megszegve titkos fogadalmát, hogy a kárörvendő tekinteteknek nem teszi közszemlére azt, amit a szíve fekete páncélja mögött, a lelke legmélyén őriz.

„A táj: csoda. (...) állj meg, és szemléld a tájat, míg látomás nem lesz belőle. A táj hatalmas térkép, a te művészeted pedig abban rejlik, hogy pontosan annyi ideig szemléld, amennyi ahhoz szükséges, hogy később, saját módszered szerint megkettőzd, saját valóságod kifejlesztésének szolgálatába állítsd. Azt is mondhatnám, hogy a prózához nélkülözhetetlen a beléd ivódott táj reális körvonalainak az elhomályosítása. Írd le a tájat, és vetítsd rá a vágyott formát: ekként meghaladod a létező valóságot, és eljutsz az intenzív valóságig.”

A látóhatár peremén már tisztul, de nem szabadulhatok a közelemben lévő látványtól; az útfélen fázósan gubbasztó varjúk az elhagyott mezőkön, elhízott sirályok a sötétvízű tavakon. Mint az olvasmányélményekből kibomló táj, olyan a vidék. Az élet az egyik oldalon olvasmányélményeket hív elő, a másikon a fennmaradó energiáját a valóság átalakítására fordítja. Megkopott színek, zavarba ejtően meztelen határ a busz ablaküvegén túl; néha árnyék suhan el a földeken; távozó felhődarabok a pléhlavór-formájú Égen.

Az agyongyötört táj szomorúsága. Fogva tartotta a tekintetemet, és amelyben annyi fojtottság volt jelen, mint bennem, korábbi és leendő életemben ezen a Földön.

Háztetők és oldalépületek cicergő szalagja a meredély alján. A távolság megragadja a lebegő, fakó fényeket. Szorít rajtuk egy láthatatlan kéz, arasznyira a látómező peremétől áthatolhatatlan felhők, bokor-sűrű pára. A poros út kavicságya mentén egyenes tartással közeledik valaki. Az idő zordsága a talpa alatt. Az évszak szabályai szerint képződik a talajmenti fagy, mely héjként nehezedik a tájra. Széltében mindegyre gesztenyék kopogá-

sa. Pergő töltény a dombok páncéljának. Valahol távolabb a terebélyes kertekben, az ős ránctevése alatt fűrészesporos levegő, didergő, celofános mozdulatok. Elhúzódik és betakarózdik lassan a táj.

A mindent elárasztó éjszakában mérgesen kiadták haragjukat a sötétben ólálkodó, kopár és gazverte udvarok, melyek aljáról vékony pára szállongott; az udvarok keskeny szalagjait olykor sejtelmesen megvilágította egy-egy hirtelen fölgyulladó lámpa sugara, riasztó ábrákat meszelve a párhuzamos tűzfalakra. Zavart éreztem, szorongás gyötört az egész úton, melynek mind szaporább léptekkel igyekeztem a végére érni. Az alakomat körbetapogató nyirkos levegőben alig voltam képes elegyengetni a lelkemben dúló viharokat. Egy csipetnyi örömet sem éreztem azért, hogy a világnak ebben a szegletében vagyok. Számkivettségem szívszorító gondolata miatt kínlódás volt minden út.

„(...) az író azért nem kívánatos személy, mert boldogtalanabb, mint a többi ember (...)”

A befejezetlen tragédiából nincs menekülés.

„Vonszolódik, végtelen menetbe nyúlva vonul a világ. Érzem, szét fog hullani az egész élet. Ha nem támaszkodhatnánk a fájdalomra, elsüllyednénk.”

Veszendő-poggyással távozik, mintha elengedné, pedig belefeledkezel a keletkező hiányába.

Vagy hiszed, hogy Égi kegy, ha kinyílik a túlsó part, hová integetsz?

„Amikor feltünedeznek a tavasz első jelei, úgy érzem, mintha a föld és minden lakója lábadozó beteg volna. Az idén is úgy bontakozott ki a tavasz, mint egy szégyenlős parasztlány a rokolyából. Nagy lány, szelíd esők estek. Akár az elmúlt években, most is langyosan párologott a föld, rothadásszag terjengett, minden úgy volt, ahogy a könyvekben meg van írva, előre jelezve az idej melankóliát. Én mindig boldog vagyok, ha felnyitok egy könyvet.”

„Milyen könyveket szeretsz?” „Kiket olvasol mostanában?” kérdezik olykor. Mit válaszolhatnék erre? Azokat a könyveket szeretem, amelyekben ott lebeg, csillámlik a csábi-



tás érzékisége. Persze, nem áltatom magam, mert már megtapasztaltam: minden jó könyv csábításának súlya és következménye van az ember életére. Rezonanciát kelt, magához köt, édesget és elvarázsol. Arra azonban vigyáz, hogy ne legyél könnyű préda a számára. Ha szükséges, mentőövet nyújt neked, hogy megóvjad magad az apró-cseprő bajoktól. Máskor saját múltad, a családod, és a környezeted lakott és lakatlan tájait vetíti eléd mintegy okolásul a jövődre nézve. Gyöngéden figyel rád.

Föltárja előtted az ármányra és cselszövésre fölesküdtött árnyékvilágok katalógusát, az áldozatok sújtó szellemét, a Shakespeare-i mintákat, de figyelmeztet arra is, hogy a saját önzésed miatt ne tévedj el abban a végtelen labirintusban, ahol minden élő a földi útján botozgat, és botladozik. Sokszor mondják, többnyire megrovóan, hogy a könyvekben kitálalt világnak nincs köze a valósághoz. Ez nem így van, és még csak az igazság felét sem jelenti. A könyvekben az élet és az irodalom, a világ és a képzelet összemáshatódik. *Hogy hiszünk-e az írott szövegnek, az attól függ, mennyire szeretjük az író* – fogalmazott egy alkalommal Mirko Kovač. A könyvekben a nagy, végtelig kiélezett szenvedélyek éltetik a műzsát, hogy ezzel a szép, régies, és talán mára halványan kitörlődött kifejezéssel magyarázzam meg, mire gondolok.

„Mindannyian égi jegyesek vagyunk.”

Mindig éreztem a halál közelségét a kertekben, akárhol fordultam is meg. Ezt a közelséget az Ég jelentette, akár tündökölt, akár a szürkeség vonta be. Ez az egyetlen érzés nem hagyott cserben, hiába változtatta évszakok szerint a színét és a hangulatát a természet. Mindenesetre megsejtettem, hogy ennek a korai tudásnak talán hasznát vehetem még a későbbiekben.

„Az égbolt, a földi javak igaz védnöke, minden élő neki hódol.”

„Magva-halt kert.” Talált sor egy versemhez. Ha nem zárkózunk el a mások véleményétől, a véletlenek időben mosolyognak ránk. Egy másik ember ráismerését a saját élményünkre, kellő higgadtsággal, az irodalom javára fordíthatjuk.

„Bármennyire ellensége vagyok mindenféle titkolódzásnak, fenntartom az óvatosság jogát, mit tegyünk, arra tanítottak, hogy hamisítsunk meg mindent, mindenekelőtt a tulajdon életünket.”

Az emlékezés csapda is, a félbemaradt éden kísértése, mert a múlt elmosódik, föltámasztása sokszor hiú ábránd marad, hiába ez adja időtlen idők óta az elbeszélés illúzióját. A régmúlt események rejtjeleinek megfejtése mégsem szemfényvesztés, pedig sokszor beigazolódtak a vele kapcsolatos kételyek. Az ókorban minden út Rómába vitt, az én életemben minden a kanizsai Hidegházhoz vezet vissza.

Szeretném, ha így lenne, de ez mégsem volna igaz, ha minduntalan leírnám.

„*Sorsunk: távolodás.*”

A dőlt betűs szövegrészek idézetek Mirko Kovač *Bevezetés a másik életbe* (Radics Viktória fordítása, Budapest, 1989) című könyvéből.

PÁTKAI TIVADAR

Baltacímföldek

„Mindig jusson eszedbe, hogy a múlt hazugság,
hogy az emlékezet nem ismer visszautat,
hogy minden régi ... visszahozhatatlanul elveszett...”

(García Márquez)

A Széchenyi téren, egészen pontosan a Lloyd épület déli sarkánál gubbasztott az öregember a padon. Talán aludt is, mert egyik kezét, amelyikben a pórázt tartotta, néha meg-megrántotta valamilyen apró állat. Ilyenkor erőltlenül fölemelte a fejét, majd újra lehorgaszította. Először ölebre gondoltam. Közelebb érve láttam, hogy az bizony macska. Annak viszont természetes, kihízott, jóltartott példánya. Macska pórázon? Pórázt csak azok kötnek a macskájuk nyakába, akik fölöttébb nagy állatbarátok. Koromfekete volt, már-már olyasféle, mint az ördögfajzat Behemót a Mester és Margaritából. Alig lézengtek a téren, a bencés diákok kollégiumában szilencium lehetett, néha a szomszédos zeneiskolából hallatszott egy-egy hamiskás hegedűszólam. Leültem a hosszú pad másik felére, kellemes délutánnak ígérkezett, rágyújtottam. Jól sejtettem, hogy alszik a gazdi. Olykor horkantott, följebb emelte a fejét, azután ismét visszaaludt. Fordulhatott a széljárás, mert rettentő bűz csapta meg az orromat. A soknapos alkohol és a soknapos mosdatlanság irdatlan bűzének keveréke. Rá kellett gyűjtanom újabb cigarettára. Abban a pillanatban fölállt az öregember. Némi tétovázás után egyenesen felém tartott.

Bocsánat uram – mondta –, megkönyörülne rajtam egy floderigóval? Már a csikkartók is olyan üresek, mint a téli gólyafészkek! A bencés gyerekektől kunyerálok, megszánnak néhány nap, de tudja, nem élhetek vissza a jószágukkal.

Nem mindig szoktam adni a kéregetőknek. Úgy elszaporodtak mostanság, hogy minden utcasarokra jut belőlük. Ezt a figurát valamiért, talán a jóltartott macskájáért, respektáltam. Lehet, még a piáját is megosztja vele otthon, ha van otthona egyáltalán. Eszembe jutott Margarita és Behemót egyik epizódja a regényből. Elmeséltem, miközben megkínáltam egy szál floderigóval. Főleg a vége tetszett neki a történetből:

„Vodka? – kérdezte Margarita. A kandúr úgy megsértődött, hogy ültében nagyot ugrott a széken. – *Már engedje meg, királynő* – méltatlankodott. – *Csak nem hiszi, hogy egy hölgynek vodkát merészelek tölteni? Ez tisztaszesz!*”

Csóválta a fejét. Hangosan kacarászott: *Hogy mik vannak?!*

Azt mondta, neki vodkára mostanában nincs egy kanyija sem, a kannás bortól, amit iszik, attól meg befosna a bakmacskája, ez a kényes Cili.

Mélyeket slukkolt. Élvezettel. Látszott rajta, hogy tényleg ritkán jut cigarettához.

Le kellett állítanom, mielőtt elmondja az egész életét. Ilyenek ezek a szerencsétlenek. Meg akarják szolgálni még a megaláztatást is.

Belenyúltam a táskámba.

Tudja, mit? Itt van az egész doboz, tegye el, senki meg ne lássa!

Sarkon fordultam, de ő nem tágitott, elindult utánam. Akkor már a kezében lóbált egy zavaros lőrével teli petpalackot.

Pedig, ha tudná, milyen szép, gazdag életem volt uram! Aztán látja, mi maradt belőle? Ez a kandúr. Az egyetlen, akiben még nem csalódtam, nekem ez a mindenem! Engem itt a téren mindig megtalál. Ha mégis meggondolná magát, uram, elmondom az életemet tövirül-hegyire.

Milyen ismerős volt a hangja. Mégsem tudtam hová tenni. Mintha láttam volna már valahol. Biztos vagyok benne, hogy láttam. Szentuccse, megesküdnék a gyermekeim életére! Különösen a szeme fakókék színe emlékeztet valakiére. Meg a nevetése. A cigarettát csak gyerekkoromban hívták floderigónak. Aztán a keze. Mintha hiányzott volna a gyűrűs ujja.

*

Balázsolás után a templom pipacserélőjében odasúgta a Sáriöcsi, hogy a következő balhében csak azok vehetnek részt, akik tényleg nem beszari alakok. Mert ez a balhé igencsak ütős lesz, nem olyan, mint amikor berúgattuk és megszivaroztattuk az öreg Macmillan nyulait, a papréti békákat vagy a Basáktóni szamarát. Biztos voltam benne, énrám gondolt a Sáriöcsi, amikor beszarizott, mert legutóbb nem mertem neki Táncsics szivart lopni a Kellermayer bőr-

kabátja zsebéből, amelyik ott szokott lógni apám borbélyműhelyének fogasán, ha eljött nyitkozni, beretválkozni.

Kijövet a templomból, bedörzsölte a haját a Sáriöcsi azzal az aranysárga, drága dióolajjal, amit szintén az apám műhelyéből lopatott el velem! Dörzsölte, dörzsölte, majd hátrasimította, mint a jampecek. A dülóútra érve aztán megfogta a vállamat, szúrósan a szemembe nézett.

Ha nem jár el a bagólesőd, aranyos kisöcsém, mint a múltkor, ott lehetsz velünk te is, de hoznod kell két kisebb üres konzervdobozt! Értve?

Tudta jól, hogy a mi familiánk mindig kap amerikai csomagokat Lízi nénemtől, amikben sokfajta fűszerárus fémdoboz van. Láttá azokat már a padlásunkon többször is, úgyhogy le sem tagadhatom. Kellene neki még ezen kívül: legalább két méter szurkos fonál, egy doboz gyufa, két darab csillagszóró, és ami a legfontosabb, két darab Pöntör-féle nagyszemű dió, héjastól. Azt külön kihangsúlyozta, a dióknak nagy szeműeknek kell lenniük! Mindezeket legkésőbb holnap estig vigyem át hozzájuk. *Basszad bele a szalmatörökbe, a nyúlketrec mögé!* – parancsolta nekem. Ha nem lesznek ott, felejtsem el az egészet. Ellenkező esetben az is lehet, hogy faszulni fogok, mert félig már beavatott titkos tervébe!

Miután édesanyám elmondatta velem az esti imádságot, arra kértem a jószágos Szűzmáriát, segítsen nekem beszerezni a Sáriöcsi által kért dolgokat. Gondoltam, a szurkos fonállal nem lehet különösebb gond, hiszen Csali öregapám suszterájkodik otthon, simán lenyisszantok egy darabot, zsebre vágom és kész. A padlásunkon majd fölhúzok két cserepet a Csöpiék felőli oldalon, azután átdobom a kertjükbe a konzervdobozokat, így meg sem láthatják édesanyámék. Akkor az is kész. Hogyan szerezzem be a többit?

Csillagszóró mindig marad karácsonyról, mert az apám szerint *muszáj spórúni mindenel, amíg ez a kibaszottrendszer fönnáll!* Őszerinte, ennek az istennek az idejében nem lesz itt semmi változás.

Öreganyám abban a pólyában őrizte a maradék csillagszórókat, amelyikben elsiratta Ottó nevű elsőszülött fiát, a családi szóbeszéd szerint. Azt is tudom, hol van. Ott őrzi azóta a szalmazsákban a feje alatt. Mindig, mindent abba bugyolál bele, ami nagy kincs, amiből kevés van a háznál. Csak az a baj, hogy szalmazsák töméskor mindig elő szokta venni ezt a pólyát. Olyankor megsimogatja, megcsókogatja a fejrészt, kibontja, visszakötözi. Biztosan észreveszi majd a lopást, és én akkor nem tudok neki hazudni. Az öreganyámnak még sohasem hazudtam.

Nevetséges, de gyufát szereznem lesz a legnehezebb! Nálunk a gyufásdobozok meg vannak számozva, amióta rajtakaptak a gyufalopáson. Akkor is a Sáriöcsinek kellett odavinni. Lefaragtuk bicskával a foszforos fejet, sztanioipapírba fojtást csináltunk, azután adj neki! A favágítóba vert fejsze fejére helyeztük a galacsint, ráütöttünk egy másik fejszével. Akkorát szól, hogy a Kupiferi menten behugyozott tőle.

Reggel jutott eszembe, Hermina néni stelázsiján mindig van egy doboz gyufa. Ezt onnan is tudom, hogy édesanyám mondta az apámnak, amint hazajöttünk tőlük a tollfosztásból:

Te, Ernő, asziszem, bolond ez a Hermina! Hát képzeld el, amikor beme gyünk hozzá, csak azért kapcsolja föl a villanyt, hogy megtalálja a stelázsint a gyufát, amivel lámpást gyújt. Most mondd meg nekem, hogyan lehet valaki ilyen faszarágó! Egész este vakoskodunk ottan a büdös petrólámpánál, amikor neki má' villannya is van. Mekkora basaparaszt! Bikájuk hizik az istállóban, a gyereke, a Jani meg Győrben tanul a 400-as ipari tanonciskolában. Azt mondja ez a bolond asszony, hogy sztahánovista lesz a Janibú, mer' MHK-bú is kitüntették! Ugye Ernő, ha nekünk lesz villanyunk... – Nekünk mindenünk lesz Bözsi, ha ránk kacsint a te öreg kaporszakállas jóistened! Inkább azt mondjad el nekem, mér' bandázik mostanában ez kölök annyit ezzel a zsebmeccő akasztófavirággal, a Sári gyerekekkel. A rossebes szűzmária bassza őket egyrakásra! Egyszer még bajt hoz a fejünkre! – Jól van no, Ernő, te csak ne öregjőistenezzél, mert megbüntet tégedet majd egyszer, de akkor nagyon! Meglátod. Meg fogod látni. Jaj! Először legyél jóba' temagaddal, aztán másokkal! – Hm! – legyintett az apám.

Délután, valamilyen okkal-móddal muszáj lesz átmennem tehát a Hermináékhoz. Lehetőleg sötétedéskor. Gyufa kell!

Amikor lenyomtam a kapukilincset, a Cili nevű macskájuk settenkedett oda hozzám. Jól ismert már. Dörgölődött, háromszor körbeudvarolta a bal lábamat. A farkával simogatott. Dorombolt. Hermina néni olyan jól tartotta ezt a macskát, mint a kisfiát, Janikáját. *Na, gyere ide te kisdög, kapsz egy darabka tejeskenyeret, szokta mondani. Féltékenyebb volt rá, mint hités urára, a Lajosra, aki gazdagabban gyütt meg az első háborúból, gazdagabban, mint ment, mert hozott magával még trippert is!* – büszkélkedett vele Hermina néni mindenki falu-borjának. – *Papucsba' ment ki az én Lajosom, egyszál alsógyatyába!*

Cili bekísért a konyhába, ahol a Hermina kukoricát morzsolt. Sötét volt már. *Dicsértesség...*, vettem oda foghegyről, halkan. Föltápáskodott, komótosan odabattyogott a villanykapcsolóhoz, kattintott. Megijedtem, mert nekem mégis olyan gyorsnak tűnt minden, alig tudtam zsebre vágni a gyufásdobozt. Szerencsémre nem is zörgött, teli dobozzal lehetett.

Hál'istennek a Hermina nagyot is hall. A stelázsi tetején keresgélt, meg akarta gyújtani a petrós lámpást.

Ejnye, az elébb még itt volt az a francos gyufa! Vagy a mackógyatám zsebébe tettem? Eljátszotta vóna ez a rossebes macska? Meg van mostanában teljesen zavarodva. Asszem, valaki az elmúlt héten el akarta pusztítani, meg akarta mérgezni! De eltöröm a derekát!

Amikor kihúzta a kászlifiókot és kivett egy másik doboz gyufát, fölsóhajtottam. Ezt megúsztam.

Na, mogyad csak, minek evett ide a rosseb, te gyerek? – kérdezte, miután ráigazította a cilindert a lámpára. Tudtam, hogy ezt meg fogja kérdezni. Tudtam, mit fogok válaszolni.

A Bözsi néni azt kérdi a Hermina nénitől, mikor lesz legközelebb kukoricamozsulás?

Ha annyira üdeje van, gyühet hónap este is, mond meg nekije! Az apádnak meg azt mondd, hónap átküldöm hozzá a Lajost birkanyírásra! Hö-hö...

Illedelmesen köszöntem, usgyi, már ott sem voltam. Elmondtam otthon a Miatyánkot.

„Mekkaptam! Hónap sötétedéskor legyél a baltacímfödeknél, Cilit kicsinájjuk, mer összehugyosza idesanyám nulláslisztyét, Ócsi!” – ez az ácsceruzával írt papírfecni várt otthon, becsúsztatva a farakásba. A farakás volt a titkos helyem. Így szoktunk üzengetni egymásnak. Állandó félelemben éltem, hogy az apám egyszer rájön, ha véletlenül éppen a hátsó traktusból kezdi fűrészelni a fát. Elkap majd egy ilyen levelet, és akkor ázik a kötél.

Úgy voltam vele, hogy vártam is a sötétedést, meg nem is, hiszen a Cilit igen szerettem. Sokkal jobban tudtam vele játszani, mint a mi macskáinkkal. A kíváncsiságom most is legyőzött.

Könnyen szöktem el otthonról, mert a borbélyműhelyben megint hangos ferblicsata dúlt, biztosra vettem, hogy betütükézték az apám vendégei, édesanyám pedig Hermináéknál morzsoláson volt. A Gáspár-ház melletti úton azonban nagyot dobbant a szívem. Mi lesz, ha most találkozik a tuskószedőkkel, akik aztán beáruznak, hogy *mit keresett a te gyereked, Ernő a Csuki érnél estefelé?* Mi lesz, ha mégis keres majd az apám? Ugyanis sokszor engem szoktak elküldeni borért valamelyik bögrecsárdába, utána a sánta Kelemenhez, a zsidó szikvízeshez, akinél majdnem mindent lehetett kapni, mint a zsibárusnál, vagy amit a boltban nem árultak.

A Kelemenhez igen szerettem járni, mert okos ember volt, sokat tudott mesélni mindenféléről. Tátott szájjal hallgattam ezeket a történeteket, miközben fönnakadt szemekkel néztem a szikvíztöltő masináját. Azzal a látvánnyal sohasem tudtam betelni. Körös-körben vastagfalú faládákban álltak az üres és megtöltött szódásüvegek. Fehérek, kékek, sárgák, zöldek. Kiismerhetetlen csőkigyók, sustorgó szelepek, nyomásmérők, tartályok, lendkerék, védőrács. VETŐ SÁNDOR FÉMÁRUGYÁR BUDAPEST. Elcsodálkoztam rajta, és arra gondoltam, még mennyi ilyen okos szerkezetet gyárthatnak arrafelé, a fővárosban?

A feleségéről azt híresztelték, hogy állandóan „viszket a pinnája”, valamikor „nagyévtágyú férfifaló dáma” lehetett odafönn Pesten, de én nem láttam rajta semmi különösöt. Éppen olyan volt, mint más asszonyok, csak nem falusiasnak látszott, hanem finom nőnek, aki sohasem



kötötte be a fejét kendőbe, nem hordott keszkenőt, gumicsizmát. A faluban mindig összesugdolóztak a Kelemen háta mögött, aztán csak legyintettek: *Hát, ha egyszer belepistult, akkor belepistult!* Néha hosszúszerű, fehér csontszipkát vett elő a ridiküljéből, illatos Tulipán cigarettára gyújtott, összecücsörítette a száját, és szabályos füstkarikákat engedett ki. Azt beszéltek, ez az egyik bolondériája. Rajta kívül csak a kuglifejű báró felesége cigarettázott a falunkban. Ezek a füstkarikák igennagyon tetszettek nekem.

El is meséltem a Sáriöcsiék bandájának, hátha véglegesen bevesznek majd maguk közé. De ők jól kiröhögtek. Azt mondták, hogy *olyant* mindenki tud eregetni. Mindjárt be is mutatták. A legnagyobb és legformásabb füstkarikákat az Ikóbéla fújta. Később én is megpróbáltam a Mihályfiláciék budijában, de a negyedik Munkás cigarettánál – amit Karcsi bátyám dóznijából loptam – abba kellett hagynom, mert rosszul lettem. Ott azon nyomban kihánytam a szilvalekváros barátfület és a tejet.

Szerencsémre jól beöltöztem, fölvettem a birkabekecset, hiszen rettentően hideg volt aznap. Egész télen nem engedett ki a fagy. Kétszer is volt szénszünet. Vasárnap délutánonként sokszor kijöttünk errefelé. Tavaly ősszel annyi eső esett, hogy tengerré változtatta a mélyebben fekvő réteket, ami aztán úgy befagyott, hogy Hoffer traktorral is rá lehetett volna menni.

Elhagytam a Gáspár-házat, amikor füttyögést hallottam a Csuki ér felől. Tudtam, ez nekem szól. Látni már keveset láttam, bár a kéklő porhó kicsit megvilágította az utat, ezért a hang irányába igyekeztem. Legnagyobb meglepetésemre, csak a Smidtyuri és a Sáriöcsi várt a rozoga fapallókból tákolts keskeny hídnál.

Na, aranyos kisöcsém, elszívhatsz egy floderigót! Már nyomta is a kezembe Sáriöcsi a félig elszívott cigarettáját. Köhögtem, prüszköltem tőle, de legalább melegítette elgémberedett ujjaimat.

Kisebb méretű gabonás zsákra lettem figyelmes a híd lábánál. Azt hittem, hallucinálok, mert mozgott a zsák. Hát, persze. A Cili! Csak azt nem értettem, miért nem nyávog, miért nem nyivákol? A Smidtyuri óvatosan bontotta ki a zsák száját. Kiszedte a fémdobozokat, apró kavicsokat, végül kiemelte a Cilit. Mintha már döglött lett volna. Látták rajtam, igen meg vagyok szeppelve. Talán azt is, hogy elpityerinttem magam.

Ne szarjál be, aranyos kisöcsém, csak becsöveztük a belit, elkábítottuk jó kis törkölypálinkával, majd belefüstölök az orra likába, aztán fölbred, meglátod! Neked csak biztosítani kell a terepet. Ha gyünnének a favágók a kajári út felől, szólj! Értve van?

Gyorsan dolgoztak, pedig a Sáriöcsinek hiányzott a gyűrűs ujj, amit egy bányászgyutacs-csal robbantott le fizikaórán. El is vitték őt az ávosok kihallgatásra Györbe, három nap múlva azután hazaengedték. Igazgatói rovóval megsúzta.

Nekem „csak” végig kellett nézmem, amint megpatkolják dióhéjjal a Cili tappancsait, amint kavicsokat raknak a két konzervdobozba és rákötözik a macska hátsó lábaira a szurkos fonállal, amint biztostüvel farkára erősítik a csillagszórókat...

Bevitték a jég közepére. Annyit még láttam, hogy meggyulladtak a mi csillagszóróink. Mintha az egész baltacímföld kivirágzott volna, mintha bíborvörösén izzott volna, úgy, ahogyan kora nyáron. Aztán teljesen elhomályosult előttem minden. Arra eszméltem, valaki hátulról megfogja a vállamat, mögötte pedig többen dajdajoznak.

Mi a francot csellengő ilyenkor itten te, te kölök?

Tudtam, csak a tuskószedők lehetnek. Ezek betrinkütek, be vannak állítva, mint az albán számár.

Biztosan észrevehették az összevissza csúszkáló, tehetetlenül korcsolyázó fénypamacsot a jégen, hiszen ha dülöngélve is, de határozottan indultak a baltacímföldek irányába.

Mi a boldogságos szűzmária lehet ez? Kinek a szelleme? Hát pünkösöd még nincsen, hogy közénk gyűjjék az Úrjézuskrisztus! – hallottam távolodóban valamelyiknek a hangját.

Arra mentek. – mutattam a baltacímföldek felé.

Kik mentek arra?

Hát, a gonoszok!

ANDRÉ LACAUX

Függöny¹

Megjegyzések a Godot-ra várva és A játszma vége befejezéséről

Suzanne függönyöket varrt, miközben

Sam darabokat írt.

Peggy Guggenheim

Beckett színpadi műveinek olvasója meglepődik, talán egy kicsit meg is rökönnyödik, amikor a lap alján, egy felvonás vagy egy darab végén a következő banális, közönséges szót fedezi fel: FÜGGÖNY. Vége a színház okozta varázslatnak, a színészek számára oly szörnyű féket jelentő, szerzői utasítások által irányított, és feltüzelt képzeletbeli utazásnak. Színházban vagyunk. Az *Eleutheriában* háromszor, a *Godot*-ban és az *Ó, azok a szép napokban* kétszer, a többi darabban pedig egyszer jelenik meg a Függöny szó, amit a következőképpen értelmezzünk: a függöny lehull. Arról viszont általában egyáltalán nem írnak a szerzők, hogy a függöny felgördül, talán azért nem, mert egy hallgatóságos megegyezésről van szó, és talán azért sem, mert a nyitó jelenetbeli pantomimjátékok eléggé kihangsúlyozzák. A függöny felgördülése, felhúzása néha félelmetes hatást is kelthet: azt mondják, hogy a Hamm szerepében angolul először debütáló színész remegett a félelemtől az *Endgame* New York-i bemutatója előtt. És a nézőben vajon nem jogosan merülhet fel az a kérdés, hogy a jó öreg függöny (sweet old curtain), az olasz típusú színpadot elfedő ponyva egyáltalán nem illik a hagyományokkal oly kevés kapcsolatban álló, a színpadi konvenciókat legfeljebb ironikus mosollyal vagy humorral megidézhető darabokhoz?

Két darabban, mindazonáltal a függöny legördülését kéri, sőt megköveteli a szerző: az egyik darab az *Eleutheria* (ezt a darabot Beckett életében nem játszották), a másik pedig a *Nem én* (1972-ből). Az *Eleutheria* végén, Karl asszony válasza után, a következő szerzői utasítást valóságos némajátékként is értelmezhetjük: „Victor [a „főhős”] az ágyon ül... feszült figyelemmel nézi a közönséget, a zenekari árkot, az erkélyeket (adott esetben) jobb és bal oldalon. Aztán lefekszik, *aszott hátát odafordítva az emberiségnek. FÜGGÖNY.*”² [Kiemelés tőlem]. A függöny itt a halált idézi meg, de eltünteti a néző szeme elől a már az első felvonás végén, látens módon jelenlévő szörnyű képét (az ágyban haldokló apa azt mondja a felvonás végén: „függöny”). Ezt a fátylat és képet gyakran felfedezhetjük Beckett-nél, például *A játszma vége* utolsó jelenetében, amikor Hamm, a függöny legördülése előtt, előveszi és széthajtogatja az ő kis saját függönyét, a zsebkendőjét. Olyan, mintha azt mondaná: menjetek, a misének vége, az áldozathozatal befejeződött. Mindez rémálom volt csupán. A *Nem én* (*Not I*) címet viselő, sokkal később keletkezett és forradalmibb darabban az igazi főhős a Hang. Nem a Száj, amely kiadja a hangot és nem is a hangot hallgató ember homályos sziluettje, hanem a hang. És ez az, amit a függöny megmutat; hiszen Beckett a következő szerzői utasításokat adja: az elején „Miközben a nézőtér elsőtétül, még nem érteni, mit mond a Száj a *függöny mögött*” (a mi kiemelésünk). És a végén a következőket olvashatjuk: „A függöny lement. A nézőtér sötét. A hang folytatja a *függöny mögött*, érthetetlenül, tíz másodpercig...”² Másképpen fogalmazva, a hang annak a testnek a számára lét-ezik [ek-siste], amely kimondja azt, azoknak a szavaknak a számára, amelyeket magában hordoz. Ez egy, a másik oldalról jövő hang, amely főként alkonyatkor, szürkületkor, a függöny le- és felgördülésekor mutatkozik meg. Láthatatlan, kísérteties, káprázatszerű hang. A jó öreg függöny nélkül nehéz felidézni e nyugtalanító tárgyat.

A függöny *A játszma vége*ben is olyan fantasztikumot hoz létre, amelyet egy egyszerű színpadi megvilágítás nem tudna előidézni. Amikor a függöny felgördül, egyfajta – hogy is mondjam? – halott képet látunk: egy üres, elhagyatott helyiséget, behúzott függönyökkel, lepedőkkel, amelyekről azt gondolnánk, hogy bútorokat fednek le, de valójában az élet és halál között lebegő lények vannak letakarva. Egy mozdulatlan ór áll a színpadon, mint akit odaszögeztek (Clov) a helyére. Amikor lehull a függöny, szinte ugyanez a színpadi kép, apró változtatásokkal.

A *Godot*-ban más a helyzet: a függöny nem annyira nélkülözhetetlen. Csak hasznos, hogy a szünetben a gépmester *anélkül, hogy a néző látná* (és fontos, hogy a néző a fa hirtelen kizöl-

1 Az esszé eredeti címe és lelohelye a következő: André Lacaux, *Rideau. Remarques sur la fin d'En attendant Godot et Fin de partie*. In *Samuel Beckett, L'écriture et la scène*, szerkesztette Evelyne Grossman és Régis Salado, Editions SEDES, Párizs, 1998. 103–110. o.

2 Samuel Beckett, *Eleutheria*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, Budapest, 2006, 707. o. Báthori Csaba fordítása. Ez a darab a *Godot-ra várva* című darabbal egyidőben íródott, vagyis 1947 táján.

dellése láttán majdnem annyira meglepődjön, mint Vladimir³), el tudjon helyezni a fán néhány levelet. A felvonások közt eltelt idő hosszának bizonytalan volta is lehetővé teszi, hogy megértsük Estragont, és osztozzunk a kételyeiben: vajon mennyi idő telt el? Egy éjszaka, egy évszak, vagy az egész élet? A darab metaforikus, metafizikus jelentése (vagy, legalább annyira a szó szerinti értelme) nyugszik többek között ezen az eljáráson.

Meg aztán van ebben a darabban, csakúgy, mint az *Eleutheriában* (de az *Eleutheriában* mennyire eltúlozva!), és mint *A játszma végében*, oly sok utalás a színházra: a kulisszák, színpad, deszka (a világot jelentő deszkák), kötél a *Godot*-ban, aparté, replika („ugyanaz a replika”, mondja Clov), monológ... *A játszma végében*, hogy kell egy függöny egy olyan játék megnyitásához és lezárásához, amelyben a színház – a kudarcoknál sokkal inkább – oly nagy jelentőséggel bír.

Végül is – mivel rövidíteni kell – a függöny végső legördülése kellemes a színészek számára, amikor, a darab végeztével, már csak nekik gördül újra fel, lehetővé téve számukra, hogy, a szerepükből kibújva, üdvözöljék a közönséget, vagy a kivilágított teremben a közönségtől kapják meg munkájuk jól megérdemelt jutalmát. Evvel Beckett soha nem törődött, hiszen a Babylone Színház utolsó sorában töltött néhány, általa szörnyűnek („excruciating”) minősített élmény után úgy döntött, hogy soha többé nem vesz részt műveinek nyilvános előadásán. Így aztán semmilyen kifogással nem élt (ő, az egyébként rendkívül udvarias, ámde hajthatatlan szerző), amikor Roger Blin *A játszma vége* 1968-as újra rendezésekor úgy döntött, hogy leengedi a vasfüggőnyt⁴ és megtiltja a színészeknek, hogy begyűjtsék a tapsot. Ez feldühítette Georges Adet-t, akire Nagg hálátlan szerepét osztották. Frusztrációja csak még nagyobb lett, amikor a rendező úgy döntött, hogy a műfogsora⁵ nélkül kell elmondani a szerepét. Pedig mindenkinél jobban szeretete volna, ha a szerepénél fiatalabbnak, elevebbnek mutatkozhatott volna, ha megmutathatta volna, milyen „jó kiállítású”. Ezt nem tehetta meg, mint ahogy a többi szereplő sem. Úgy tűnik számomra, ebből az következik, hogy Beckett darabjai kegyetlenebbek tudnak lenni a színész nárcizmusa számára, mint a nézők vagy az olvasók nárcizmusa számára.

A függöny megnyitja és lezárja ugyan az előadást, megőrzi ugyan a nevetésen, a szánalom és a félelmen túl majdnem egyfajta rettegést előidéző műben „apollói” és játékos szerepét, de nem oldja meg a befejezés kérdését, amely a (regény) trilógiától kezdve egészen a *Pour finir encore* vagy a *Cap au pire* művekig kifejezetten beckett-i feladat. Anélkül, hogy túl erőltetettnek tűnne az olvasatunk, nyugodtan értelmezhetnénk a *Godot*-t úgy is, mint egy természetlen társas viszony unalmával való befejezés lehetetlenségét, éppen a remény miatt. Hiszen a *Godot*-ra való várakozás nem pusztán a bekövetkező dolgok várása, hanem a hajlék és a legegyszerűbb táplálékok utáni vágyakozás is, akármit is mondott erről Beckett. Legalábbis Vladimir számára; hiszen Estragon számára ez nem olyan egyszerű, és szerintem az ő kétségei, az ő fáradtsága és reménytelensége fertőzik meg Vladimirt, és teremtik meg a darab végső *decrescendóját*. De milyen is ez a befejezés? Nagyjából ugyanaz, mint az első felvonás befejezése. Semmi nem fejeződik be, az ismétlés megakadályoz mindenféle előrehaladást. És *A játszma végében* a befejezés szinte szó szerint ugyanaz, mint a kezdés (kivéve Clov úti ruházatának és néhány kellék helyének megváltozását); ugyanazok a szerzői utasítások: „Középütt, kerek karosszékben Hamm, őt is ócska lepedővel takarták le. A karosszék mellett mozdulatlanul áll Clov, és Hammot nézi.”⁶ A végén pedig a következőt olvashatjuk: „Clov az ajtó mellett áll mozdulatlanul, egészen a jelenet végéig, szemét Hammra szegezi.”⁷ Hamm utolsó rövid monológja ugyanúgy kezdődik, mint az első: „Rajtam a sor. (Szünet), Játszani.”⁸ Pokoli ismétlés rabjai ezek a szereplők, csakúgy, mint Dante poklának elátkozottai, vagy később a *Komédia* és a *Quad* szereplői: olyannyira, hogy némileg igazat kell adnunk a Beckett által egyébként nem kedvelt filozófus megjegyzésének, aki a jelenlétében azt állította, hogy Hamm a Ham-let megcsonkításából született volna. Igen, *A játszma vége* legvégén a játszma újra kezdődhetne⁹, és Nell, aki nem egészen halott, hiszen Beckettnél állandóan a halálán van mindenki, újra eljátszhatná szerepét. A menedékkal, a másikkal, a halottakkal, a halállal való „szim-

3 Vladimir és Estragon, így hívják a két clochard-t, jóllehet ez a két keresztnév sehol nem jelenik meg a párbeszédükben.

4 A nehéz és néha zajos, lassan leereszkedő és felmenő vasfüggöny használata nem illik a végső szerzői utasításhoz: „A zsebkendőt (Hamm) az arcához közelíti.” Közélni nem annyit jelent, mint letenni. A holttest képét így nem láthatja a néző.

5 Lásd evvel kapcsolatban Roger Blin *Emlékeit (Souvenirs)*, 121. o.), és a műfogsor szörnyű részletéről a következő művet: J. Knowlson, *Damned to fame*, New York, 1996, 390. o. A mű 1998 őszén jelent meg francia fordításban az Actes Sud Kiadónál. Ez az „engedélyezett” életrajz elavulttá teszi Deirdre Bair szimpatikus, de túl polgáris életrajzát.

6 Samuel Beckett, *A játszma vége*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, Budapest, 2006, 105. o. Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása.

7 *Ibid.* 150. o.

8 *Ibid.* 106. és 150. o.

9 Lásd Theodor Adorno tanulmányát: *Pour comprendre Fin de partie, Notes sur l'art et la littérature*, 232. o.

biózis” (Beckett) megszakításának és a másiktól való elválásnak a lehetetlensége megakadályozza a befejezés lehetőségét. A *Godot*-ban ugyanígy van ez: a megannyi „nem tudunk” (elmenni) után Vladimir megkockáztatja a másikhoz intézett kérdés formájában a következő mondatot: „Akkor hát megyünk?”, az első és a második felvonásban egyaránt ugyanazt a választ halljuk, ugyanannak a megtorpanásnak a tanúi vagyunk:

„Estragon: - Menjünk.
Nem mozdulnak.”¹⁰

A szavak ismétlésének és hatástalanságának ezen a fokán, talán jogosan merül fel a kérdés, hogy Beckett nem azok közé tartozik-e, akiket hajdanán Lacan bírált: a szó számára vajon nem egyszerű flatus vocis, vagy inkább egy olyan tünet, amely az azt hallgatóra vagy a beszélőre a legkisebb hatással sincs (kivéve talán azokat a pillanatokat, amikor haragot vált ki, vagy, mint *A játszma* végében, amikor túl szeszélyes és tekintélyt parancsoló, a reménytelenség érzését váltja ki.) Megfigyelhető, hogy a két darabban a beszéd gyakran abbamarad – mint az egyiknek és a másiknak a végén a mozdulat (az *Ó, azok a szép napok*-ban ugyanaz a helyzet) –, mintha hirtelen minden eljegesedne. Beckett egyébként darabjainak ezt az aspektusát ki is hangsúlyozta drámájának a berlini Schiller színházban való rendezése során.¹¹ Mindez nagy hatással volt az egész kortárs angol színházra (főként Pinter és Stoppard darabjaira), ami azt bizonyítja, hogy a művész számára csak az a beszéd számít, amelyet kiállít a Másikról, az olvasóról vagy a nézőről, többet nyom a latban, mint az a párbeszéd, amelyet a szereplői folytatnak egymással. Ez az eljegesedés mindazonáltal Beckett-nél egy olyan (rögeszmésen keregett) szerkezet számlájára írható, ahol a másik iránt érzett gyűlölet, az erőfeszítés, hogy leromboljuk a vágyát, maga után vonják a vágy és a szó kihagyását, sőt eltűnését (jeges csendet eredményeznek, amely jól ismert ezeknek a barátságatlan és kopár helyeknek a szomszédságában). Ez a szerkezet jellemzi Nagg és Nell viszonyát is: Nagg kihasználva Nell gyengeségét, az anyja helyébe kíván lépni: „Kit szólítottál te, mikor még egészen kicsi voltál, és éjszaka félelem fogott el? Anyádat? Nem. Engem.”¹² De ez a struktúra nem megélt tapasztalaton alapul – pszichoanalitikusok, vigyázat! –, ez ábrázolt, kitalált, meghangszerelt struktúra.

Mindazonáltal a színházban, a pantomimmel, a cirkusszal és a zenés kabaréval ellentétben, amelyekből Beckett oly sok mindent kölcsönzött, nem lehetséges, hogy a szó olyan hiábavaló legyen, mint T. S. Eliot Földje. A darab összes eseménye, a befejezést is beleértve, nem lehet olyan esetleges és véletlenszerű, mint Pozzo megjelenése vagy Nell halála. Hamm ezt mondja: „Ez már a vég volna, s én azon tűnődnék, hogy mi okozhatta”¹³. Clov is megismétli: „Rendben, sohase lesz vége [...] Aztán egy napon hirtelen vége, megváltozik.”¹⁴ De ezek csak jövő idők, vagy a jövőbe vetített jelen idők. Semmi sem bizonyos. Legfeljebb a szereplők hallucinációja. Van ugyan esetlegesség, véletlenszerűség, és Beckett-nél jobban, mint máshol, de azért nem minden esetleges.

Hogy van ez valójában a *Godot*-ban és *A játszma* végében? Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszoljunk, először is azt kellene megmondani, hogy a darab melyik pillanatban hajlik a vég felé, az elemzéshez azonban hiányzik minden eszköz, minden támpont, a klasszikus vagy modern dramaturgia eszközei és támpontjai ugyanis itt nem tűnnek alkalmazhatónak. Legfeljebb fázisokról beszélhetnénk, vagy mint Beckett Berlinben „egymás után következő képsorokról” [séquence]. A *Godot*-ban négy ilyen lenne: a találkozás, Pozzo és Lucky megjelenése, a hírnök eljövetele (a karkai Fiú), az éjszaka beállta és a döntés arról, hogy elmennek. Négy kétszer ismétlődő képsor. De, mint később az *Ó, azok a szép napok*-ban, a második alkalom csak az első elnyújtott ismétlése. A vég tehát bizonyosan a második felvonásban kezdődik. Estragon nem nézi meg a kizöldellő fa csodáját. Éppen ellenkezőleg, neki mindig kétségei vannak, elkeseredettebb: és nem sokkal később paranoiás félelem lesz úrrá rajta¹⁵:

Vladimir – Szóval megint csak itt vagy!
Estragon – A kárhozat üldöz.

10 *Godot-ra várva*, in: *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, Budapest, 2006, 59. és 102. o. Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása.

11 V. Knowlson, Gontarski, Mc Millen szerk, *The Theatrical notebooks of S. B.* : II. kötet *Endgame*.

12 *A játszma vége*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, Budapest, 2006, 135. o. Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása.

13 *Ibid.* 142. o.

14 *Ibid.* 149. o.

15 Ez a roham hasonlít Clov paranoiás félelméhez, aki elveszti a fejét. „Mit csinálhattam a létrával? Nem láttam azt a létrát? [Mindezt egy vaknak mondja!...] Néha mintha megháborodtam volna”. (*A játszma vége*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, 2006, 143–144. o. És Samuel Beckett még sok más szereplőjére jellemző ez (Murphy, M. Endon, Watt).

Vladimir – Mennyire jutottál?
Estragon – A meredek széléig. Onnan is jönnek.¹⁶

Aztán egyfajta melankolikus kábultság keríti hatalmába, talán azért, hogy ne lássa, hogy ne hallja a Fiú ígéreteit, amelyek fájdalmat okoznak neki, és amelyekben paradox módon már nem hisz. Az éjjel beállta és a hold feljövele már nincsenek rá olyan költői hatással, mint amilyet még az első felvonásban tettek: „Nézem azt a fényhólyagot.”¹⁷ Hagyjuk a kivénhedt Pozzot és a néma Luckyt, ne foglalkozzunk most velük. Azt azonban jegyezzük meg, hogy fáradtságuk, fájdalmuk, teljes kimerültségük a másik kettőre is ráragad, ebben egyáltalán nem hasonlítanak Mercier-re és Camier-re, akik hosszú időre soha nem válnak el. De kettőjük közül Vladimir az, aki végül, noha ő az optimistább, a fecsegőbb, ő az, aki leginkább hajlik az általánosítások, az összegzések, a filozofálás felé, megváltozik, és aki észre is veszi magán a változást: egy (nagyon rövid) éleslátó és elkeseredett pillanatban végül mégis bevallja: „Nem tudok mire gondolni.”¹⁸ Aztán amikor Estragon nem figyel rá, majd elalszik, hirtelen egy sötét, shakespeare-i beszéd keríti hatalmába, amelyet Pozzo következő szavai ihlettek meg: „Az asszonyok a sír fölött szülnek, lovagló ülésben, a nap egy percig csillog, aztán ismét az éjszaka következik.”¹⁹ Nem emberi, inkább isteni szavak ezek, amelyek Vladimir szájában, vagy, hogy a komédia baráti hangvételénél maradjunk Didi²⁰ szájából a következőképpen hangzanak: „Nehéz szülés, lovagló ülésben a sír fölött.”²¹ És e körül a sötét és fenséges metafora körül félelmetes gondolatok kristályosodnak ki: „Aludtam volna, mialatt mások szenvedtek? Holnap, ha majd azt hiszem, hogy felébredtem, vajon hogy számolok be erről a napról?”²² *A Hamlet és Az élet álom* témája ez. A múlandó életről pedig a következőket mondja: „Lent az üreghen a sírásó álmodozva előszedi a fogókat”; aztán Proust, a szokások nagy bírálójának megidézése következik: „A levegőt betölti jajgatásunk. (*Figyel!*) A szokás azonban hatékony hangfó.”²³ És a szokás, a gyönyör elvének gátló tényezője sem hiányzik, és a hirtelen felejtés elsüllyeszti e felfedezéseket: „Mit is mondtam?”²⁴ De számunkra, a nézők számára, ami el lett mondva, az el lett mondva. És ezért nem fürdünk meg harmadik alkalommal ugyanebben a folyóban.

Ugyanez elmondható *A játszma végéről* is. Hiszen ha a darab alapjának tekintjük Hamm válaszát: „Vége a mulatságnak”, amely a darab egész írása közben (1954 és 1956 között)²⁵ a második felvonás kezdő sora lett volna, akkor azt hiszem, nem nehéz elfogadni azt, hogy a távolság Hamm és Clov között egyre nő. Clov egyre durvábban beszél Hammal: – „Hamm (vadul) Hogy mi történt meg? Clov – Mi a nyavalyát érdekel az engem?” De Hammnak több se kell, és válaszképpen „hülyének” titulálja. Hamm kéréseit Clov egyre elkeseredettebben fogadja; sőt még tütlelni is kezdi:

Hamm – Add ide a kutyát.

Clov [...] Hallgass.

Hamm (*hangosabban*) Add ide a kutyát!

Clov (*földre ejti a messzelátót, fejét két tenyere közé szorítja. Szünet. Rohanást leszáll a létráról, keresi a kutyát, megtalálja, felveszi, Hammhoz rohan, s a kutyával hatalmasan fejbe vágja...*)²⁶

Nem kívánjuk itt felidézni Beckettnek az anyjával való nagyon nehéz, konfliktusokkal teli kapcsolatát, és azt sem, hogy az anyja pénzén pszichoanalízisre járt Bionhoz... De sem a (házastársi) jelenetek, sem az erőszak nem szüntették meg azt, amit Lacan „gyűlölvé szeretésnek” [hainamoration] nevezett, a párok mindennapos együttélését. A hazugságokat sem. És egy kicsit hazudik Clov, és ráadásul egy vannak! Mindenesetre Hamm a végén már gyaníta-

16 *Godot-ra várva*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenárium kiadás, Európa Kiadó, 2006, 78. o.

17 *Ibid.* 57. o. Beckett a darabjában meg akarta örökíteni Caspar David Friedrich festményét, amely megihlette: a drezdai múzeumban látható *Két férfi a holdat nézi* vagy a Berlinben látható *Férfi és nő a holdat nézi* című festményét (vita van erről Ruby Cohn és James Knoslow között), de a festmény hatását véleményem szerint nem a második felvonásban, hanem az első felvonás végén kell keresni..

18 *Godot-ra várva*, in *Samuel Beckett összes drámái*, centenárium kiadás, Európa Kiadó, 2006, 98. o. Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása.

19 *Ibid.* 97. o.

20 „Mondd Didi” [Dis, Didi], mondja Estragon. *Ibid.* 15. o.

21 *Ibid.* 98. o.

22 *Ibid.* 98. o.

23 *Ibid.* 98. o.

24 *Ibid.* 98. o.

25 Lásd Gontarski, *The Intent of Undoing – Sources, false and preliminary versions of Fin de partie*, Bloomington, 1985.

26 *A játszma vége*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenárium kiadás, Európa Kiadó, 2006, 145. o.

ni kezdi, hogy általában hazudik: „Clov – Nem hiszel nekem? Azt hiszed, hogy hazudok?”²⁷ Egy New York-i rendező – Beckett vajon tudott róla? – előadásában Clov már fel sem mászott a létrára. A gyermek tehát az ő képzeletének szülötte lenne. Meg kell mondani, hogy mindent megtesz, hogy visszavonulhasson a konyhájába (patkány, gyerek), és a gyermek gondolata talán Hamm „regényének” hatására született meg benne. Ráadásul, Negg és Nell már csak azért szólalnak meg, hogy a (szó szoros értelmében) egy kis pikáns ízt vigyenek a társalgásba. De a lényeg, hogy a „második részben” Clov beszélni kezd róla. Először rosszul, agresszíven: „szeretem a rendet. Ez az álmom...”²⁸. Aztán nevetségesen az idióta dalával²⁹. De aztán egyre inkább, főleg a végső tirádában – itt ez a szó helyénvaló – a sok „azt mondom” miatt, egy fenséges klauzula, egy alexandrin verssor következik: „Mikor összeesem, sírni fogok örömben.”³⁰ Beckettre jellemző módon ez a humor által mérsékelt, korrigált nagyság: Clov – „Ezt nevezem hatásos távozásnak”; de azért mégiscsak fenséges nagyság.

És végezetül, Hamm mártírrá lesz; vagy színésszé, vagy íróvá. Láthatjuk, hogy amikor magányossá válik, igaz, ez csak egy illuzórikus magány – hiszen Clov is jelen van –, megváltozik a stílusa. A beckett-i prózában oly fontos szerepet játszó főnévi igenevek elárasztják a szöveget, személytelen és szertartásos (színházi, kudarcokkal teli) súlyokkal együtt. A költészet, egész pontosan Baudelaire *Áhítat* című versének költőisége közönségesebb szavakkal fonódik össze³¹, de a „regénnyel” is, amelyet hajdanán Hamm képtelen volt egyedül elismételni, kitalálni. Vége a keserűségnek („Ronda dög!”, mondja Hamm a kutyáról dühösen még a darab elején). A csend utáni vágy végre meghallgatásra talált, mint talán a *Krapp*, a *Happy days*, és Beckett minden darabja végén. „Mint hogy ez a játék rendje... játsszunk így... és ne beszéljünk többet róla... ne beszéljünk többé egyáltalán”. Egészen az utolsó replikáig, amely nevetségesen hangzik, de ugyanakkor a magány grandiózus kinyilvánítása is: „Vén rongy! (*Szünet*) Téged... megtartalak.”³² Egy kicsit érzelmes, de valóságos belenyugvás az elhagyatottságba, amelyet Krisztus az emberiség nyugati felének örökül hagyott. Egyetlen partner maradt: egy foltos, izzadt zsebkendő. Beckett valószínűleg azért egyezett bele abba, hogy Berlinben szürke és foltok nélküli zsebkendőt használjanak, mert a múlt (a náciizmus gáztetei) még ott kísértett, és talán azért is, legalábbis elképzelhető, mert ez a szürke zsebkendő a színházat és a függönyt, az írást és a papírlapot is jelképezte.

Mind a két darabot jellemzi a beszéd etikájának jelenléte, a *Godot*-ban a tragikus beszéd, *A játszma végében* már a „rosszul”, „ügyetlenül” [du „mal” dire] beszéd etikája. A boldogtalanság, az unalom és a reménytelenség végén a szó végül áthatol az éjszakán. Clov megmondta: „Igyekezned kell keményebben szenvedni, ha azt akarod, hogy egy napon belefáradjanak... s ne büntessenek többé”³³. Ezért, az emberi és isteni általános alany ellen, a felettes én ellen, a törvény ellen előre kell menni, beszélni, írni kell.

Az aszkézisnek és a költészetnek erre a fókára nem mindenki jut el, de Vladimir Estragon alvása közben, és Hamm, aki úgy hiszi, hogy magára hagyták, eljutnak ide. Talán innen ered a másik feletti hatalmuk, talán ezért büvölik és ejtik rabul őket, és velük együtt minket is.

Nincs ez másképpen a magányos, befelé forduló, talán nárcisztikus íróval sem, aki amikor egyedül marad a szavakkal, és minden helyen, minden értelmén és minden viszonyon kívül áll, mint ahogy Beckett mondja Bram Van Veldéről³⁴, alkotni kezd.

Akkor annak, hogy a *Godot* és *A játszma vége* „hősei” maradnak-e vagy elmennek, elhagyják-e a társukat vagy későn veszik-e el feleségül, mint Beckett Suzanne-t, vajon tényleg olyan nagy a jelentősége? Dear old Pegg(y), mi a véleményed erről? Jóllehet most már mind a ketten távoztak az élők sorából, a mű makacsul ellenszegül annak, hogy ezt a kérdést feltegye, de többek között, őrizkedik attól is, hogy válaszoljon rá. „Csak a fa él”³⁵, mondja Vladimir. De a levelei írásból is állnak.

Schneller Dóra fordítása

27 *Ibid.* 148. o.

28 *Ibid.* 136. o.

29 *Ibid.* 148. o.

30 *Ibid.* 149. o.

31 A hajfonatról lásd a mi cikkünket: André Lacaux, „pour une utilisation de la tresse” in *Essaim*, Revue de psychanalyse, 1. szám, Erès, 1998 február.

32 *A játszma vége*, in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, 2006, 151. o. Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása.

33 *Ibid.* 149. o.

34 „Van Velde is the first [...] to submit wholly to the incoercible absence of relation” – Bram Van Velde az első, aki teljes egészében alávetette magát a viszony csillapíthatatlan hiányának. (*Dialogues avec G. Duthuit*, 1948).

35 *Godot-ra várva* in *Samuel Beckett összes drámái*, Centenáriumi kiadás, Európa Kiadó, 2006, 101. o. Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása.

Papírváros, három

(Zalán Tibor: Papírváros – egy lassúdad regény,
három; letarolva)

Ha van matematikai logikája az időszámításnak Papírvárosban, akkor Zalán Tibor számára hosszú életet jósolhatunk. Ötkötetesre tervezett regényfolyamának most ért a közepére úgy, hogy az első és második rész keletkezése között 4 év telt el, a második és harmadik megjelenése között viszont évtizednél is több idő. (Tudjuk persze, hogy ezek az intervallumok nem folyamatos regényépítéssel telnek, olykor a kiadói nógató és határidő az intenzív továbbírásra mozgósító legfőbb erő, de komolyra fordítva a szót: a legfőbb kérdés az, hogy a szerző alkotáslélektani, ars poetica készütsége aktuálisan milyen motivációktól függ igazán.) Az idén hatvanéves Zalán ilyen logika szerint már szinte matuzsálemi életkorú lesz műve befejezésekor. Ez már csak azért is stílusos lehetne, mert nyilatkozataiból kiderül, hogy építész regényfőhősét, aki a harmadik rész jelen idejében nagyjából éppen hatvanesztendő, szintúgy emlékei rendezése, szétszálazása, feldolgozása foglalkoztatja, vagyis hasonlóképpen azzal küzd, hogy mit kezdjen alkotóképes felnőttkorának körülbelül negyvenévnnyi emlékezetével, s Zalán arra számít, hogy a regényfolyam utolsó részében hőse számára is a halálához-főművéhez megérkezve teljesül be ennek a múltjával-életével való teljes szembenézésének öngyöttrő, de küzdelmesen szép folyamata. Ilyen apropóból a főszereplőt tekinthetnénk akár alteregónak, főként hogy más vonatkozásokban is sokféleképpen idézi története a szerző életmomentumait, de a „ki kicsoda” problematika tematizáltan, több aspektusban is megjelenő lebegtetése, az élet megírtsága, megírhatósága kapcsán felmerülő ars poeticus narrátori és szereplői reflexiók kapcsán egyaránt úgy fest, hogy a többértelműség és a fikcionalitás legalább annyira szándékolt komponensei e regényvilágnak, mint a biografikus megfeleltethetőség véletlenjei vagy épp direktzései. Gondolatsorunk folytatása talán még addig a feltételezésig is elmerészkedhet, hogy az utolsó regényrész majdani elkészültekor a teljes zaláni motívumkincs és életbölcselet, az egész életmű összefoglaló szándéka is felismerhető lesz a nagykompozícióban, s talán a szakma és olvasó egyaránt főműveként fogja elkönyvelni az impozáns *Papírvárost*.

Zalán nyilatkozataiban az az állítás is szerepel, hogy nem olvasta újra a korábbi köteteket, mielőtt nekilátott volna a harmadik rész megírásának. Részben természetesnek tűnik ez a hozzáállás, hiszen az első kötetbe beépített poétikaelméleti fejtegetés értelmében a szövegmunkát azóta sem „a cselekmény irányítja, melyhez olyan kategóriák rendelkezhetők hozzá, mint történet, hitelesség, valóság(húség) ... következetesség, előrehaladás ok-okozati alapon ... hanem a szavaknak, mondatoknak azok a tudatossággal nem fölismerhető erőterei, melyek pontosan szerkesztik egymás mellé a nyelv végtelen lehetőségeket kínáló állományából a jószerével érvényes, egyetlennel feltűnő szópárokot, mondatkövetéseket” (l. ott, 186. o.). Mindezek ellenére persze több tényező is alátámasztja a regényfolyam egybeépítettségét, kontinuuus megszerkesztettségét, a továbbvitel komolyabb mértékű, átgondolt koncepciózusságát. Más kérdés persze, hogy mire emlékszik az olvasó az előzményekből, neki hogyan sikerül egyben látnia, követnie, szétszálaznia a lendületesen mind korpulensebbé váló, mostanra már a 900 oldalnyi

összterjedelmet közelítő corpust. A nyelvközpontú ars poetica önfeledt alkotás-lélektani pillanatok, folyamatokat sejtet, a kutatófűrészek eredménye általi eufóriát és gazdagodást, de azért Zalán ismerői sok-sok jelét találhatják itt, illetve kötetről kötetre az önfolytonosságnak, karakteres életműkoherenciának.

Ha a hagyományos történetiség kívül esik is a lírikusi alapvénával megáldott alkotó koncepcióján, a fő eseményszál azért jól követhető, kronológiája – a nem akármilyen mértékű, analitikus és anekdotikus retardáció mellett is – linearitáson alapszik, s mint az eddigiek során, úgy ismét sok korrajzos többletű szatellit-történet, illetve emléktöredék és vendégszöveg árnyalja, színesíti azt. A lassúdad cselekményszövegszövetben kiemelt szerep jut a lélektani igényű érzelm- és hangulatábrázolásnak, az emlékező tudat reflexióinak, illetve az életérzés és létperspektívák bölcséleti szemléletű taglalásának. Annyi bizonyos, hogy Zalán, mint elbeszélő, az emberi lélek mélységeinek kiváló ismerője és avatott, érzékeny ábrázolója, különös tekintettel a gesztuslélektani, pszichofiziológiai megfigyeléseire, s hihetetlen érzéke van az ambivalens érzelmek, lelki motivációk, illetve az árnyalatnyi különbségekből összetett, szinte lebegően megfoghatatlan, vagy éppen durva szélsőségeken alapuló emóciók és gondolatok megragadásához, megjelenítéséhez. Amit a kötetről kötetre idézett Thomas Mann-i mottó (Tonio Kröger lelkiállapotáról és élethelyzetéről) sűrítve, tömörítve felvázol, azt a zaláni szövegáradat sokszorosan árnyalva, analizálva teszi szemlélhetővé, átélhetővé.

A mottóból kölcsönvett alcím (*letarolva*) jelentésének értelmezéséhez a mostani kötetből elsősorban egy, a fő eseményszállal néhol – közös szereplő említése által – érintkezésbe lépő párhuzamos történetet kell segítségül hívnunk, amely a fősodor jelenéhez képest a néhány évtizeddel korábbi múltban játszódik. Ebben egy diplomás, katonaviselt fiatalemberrel olvashatunk, akit besúgónak szerveznek be, s aki jó néhány illúzióvesztő életpasztalata birtokában, illetve a kezdeti naiv, kémromantikai elképzeléseiből kijózanodva rájön, hogy milyen kíméletlenül kihasználta őt a rendszer, teljesen megfosztva becsületétől, önértetétől, és hogy kiszolgáltatottságában esélye sincs sorsán, életén változtatni. Akármilyen taktikát választ ellenállási, kilépési kísérleteihez, hiába próbálkozik újra és újra, mindig alulmarad, a rendszer totálisan elbánt vele, megfosztotta minden perspektívától, kiszolgáltatottá tette, megalázta, szolgálai együttműködésre kényszeríti. A külső erők általi letaroltság képze felbukkan még az építész történetében is, hasonlóképpen korfestő, kórkritikai jelleggel, azonban egy olyan beszélgetés szituációjához kapcsoltnak, amely csupán a főhős képzeletében, ám ezzel együtt mégis a realitás, a naturális valóság keretei közt játszódik le. A lényeg végül is megegyezik: akár a hetvenes évek végi államhatalmi, ideológiai manipulációk, akár a rendszerváltás korabeli kíméletlen kapitalizálódás áldozatává lesz is az ember, elbánik vele a világ, megfosztja kívánt vagy visszakívánt önrendelkezésétől, saját sorsának alakításától. Fiatalemberünk egy sajátos, hirtelennek tűnő gesztussal az öngyilkosságba menekül, az építész pedig a logikusan projektálható folyamatban valószínűleg visszavált az enervált, de tudatos, lassú önpusztításba („vegetálni talán szív nélkül is lehet”, „a lélekre nincsen gyógyszer, csak a lélek öngyógyulása képzelhető el, már ha van ilyen”, „baszódna meg ez a lélek ott, ahol van”).

Akárcsak az előző két regényrészben, pesszimistának tűnő zaláni világgépet tükröznek ezek a történetek is, közel

az egzisztencializmus létszemléletéhez. Elfogadja ezt az olvasó vagy sem, annyi biztos, hogy a két sors megjelenítésében Zalán a teljes létszerűség, hitelesség jegyében dolgozik. Ha székszise és iróniája ellent is mond annak, hogy a felmutatott létállapotokban, küszködésekben valami felemelőt véljünk találni, azért tetten érhető nála egyfajta, misztikumba hajló emelkedettség, amelynek fontosságát a régi alkotótárs, Kovács Péter által készített borítógrafika allegorikus figurájának emberfeletti erőfeszítést megjelenítő gesztusai is alátámasztják.

Néha már azt gondolhatnánk, hogy az említett két történeti számban, de főleg a fiatalember visszatérő élethelyzeteiben, beszélgetései során sokszor ismétlődő frázisok, gesztusok, életrészletek, lelkiállapotok egyfajta felületesebb önisemlétségből adódó belterjességet eredményeznek, de tudatosabb elemző szándékkal szemlélve rájöhettünk, hogy szerzőnk ezáltal éppen hogy nem leegyszerűsít, s hogy mindez a sajátos monotonia valójában jól alkalmazott stiláris eszköz, melynek révén erősödik a megélttség, megélhetőség érzete, illetve hogy fokozottabban ráhangolódhatunk a lelki és tudati tartalmak, a nyelvi megformálás árnyalatnyi, mégis lényegi különbségeire – avagy éppen azoknak erős fixációira.

A bölcselati lényeket a szintén allegorikusnak mondható kerettörténet hordozza, melyben ismét csak fontos szerephez jut a létküzdelem reménytelen heroizmusa. Az első, mindössze néhány oldalas szövegrészben még indirekt, majd a zárlatban már közvetlen és erős antropomorfizáció mellett egy vakondistennek kiszolgáltatott giliszta paradox „előretúródásával”, „dehaladásával”, avagy Zalán másik, sokadszorra visszatérő kulcsszava szerint a vesztegléssel modellezi szerzőnk a létezés kilátástalanságát. A főregértékűség, az ösztönösen is önszövő haladásképtelen haladás, a cél ismerhetetlensége, a halálvágy, az élők világából beszűrődő apokaliptikus látomástörédek, a végtelen szemételepként szemléltetett, romokkal és roncsokkal teli élettér mind-mind azt sugallják, hogy a korábbi cselekménymozzanatok, felidézett érzelmek és tudattartalmak origójában a reménytelenség létszemlélete áll. A záró rész utolsó mondata – megtartva és meg is változtatva az eddigi belső regényhagyományt – a gúnyos székszisznek azzal a változtatással él, amely az allegorikus beszédmódnak köszönhetően tulajdonképpen az egész emberiségre, minden előre vonatkozatható. A „hát még mindig nem volt elég” felkiáltó kérdése most a vakondisténtől származik. Mivel a befejezés több vonatkozásban is a harmadik rész-regény összegzésének tekinthető, lehet, hogy az összes történeti szál létbölcselati tanulságát hordozza ez a mondat, de az is lehet, hogy egy, az építész-főszereplő fantáziájában felidéződő emlékrelexiót azonosíthatunk benne (amikor az első kötet végén is a világlélekről elnevezett kutyáját, Atmát keresi társtalan elesettségében főhősünk, akkor ripakodik rá ugyanígy az életébe betolakodó fekete nő), de elképzelhető, hogy többé-kevésbé komolyan maga a szerző kérdezi itt az olvasótól: győzi-e még a szembesülést ezzel a létbölcselati alapozottságú kilátástalansággal, illetve – ismervén a mű keletkezésétörténetének anekdotikumát – kérdezi mindazokat, akik a sok évvel ezelőtti alkalmi ötlet, az ötrészes regényciklus teljes és mielőbbi megvalósulását várják tőle.

Amennyire az olvasó nem szívesen szembesül a zaláni létbölcsélet kilátástalanság-képzetével, annyira viszolyog főhősünk attól, hogy saját magával, valós jelenével szembesüljön. Bár megvan benne a motiváció, hogy szó szerint véve is tükörbe nézzen, mégis ambivalens módon viszonyul

a lehetőséghez, főleg hogy öntörvényű és akaratát rákényszerítő élettársa annak az egykori barátának a ruháit adja rá, akinek emlékezete éppoly kettős érzelmi viszonyulást eredményez saját múltjának felidézése, feldolgozása kapcsán. A közös múlt emlékezeti újraélésének legfőbb segédeszköze a korábbról is ismert fekete füzet, mely a közelmúltban meghalt barát, a szereplők közül egyedül nevesített Máté írásait tartalmazza.

A regénysorozat második részében is sor került már arra, hogy hősünk novellát olvasson az ominózus gyűjteményből, sőt az első rész is tartalmaz hasonló inzertet, melyeknek közös vonása, hogy Zalán valójában egy-egy önálló elbeszélést építik be a fő történeti számba, s mindig kapcsolódnak hozzájuk műfajpoétikai reflexiók is. Utóbbiakat a harmadik kötet novellaadaptációi esetében olyan kommentárok egészítik ki, amelyek során nemcsak az olvasásélmények által gyermekkorához visszatérő építész önelemző személyiségvizsgálata teljesebb ki, hanem a fekete nőnek is lehetősége adódik jobban megismerni, megérteni az életében két legfontosabb szerepet betöltő férfi, a két gyerekkori barát életét, lelkületét.

Érdekes időrendiség kapcsolódik a novellák és regényrészek keletkezéstörténetéhez. Az első két rész jóval korábban megírt kispriázakat integrál a makrotextusba. Bár a szövegek utalásrendjében azoknak is megvan az aktualizált kötődésük a regényhősökhöz és a cselekményhez, mégis megőrzik bizonyos fokú kívülállóságukat, adoptált mivoltuk nemcsak a novellákat már korábbról ismerők számára lehet feltűnő. A harmadik részben szereplő két applikáció azonban már minden szempontból szorosabb, koherensebb kötődést mutat a regény belső rendezettségéhez, s közvetlenebbül kapcsolódik a szereplőkhöz, illetve előéletükhöz. Ezt a közvetlenséget erősíti egy félig-meddig külsőnek minősíthető tényező is: a novellák történetei abból az élménykörből származnak, amely anekdotikus betétek formájában már az első regényrészben is fel-felvillant a szereplők múltjából. Az első résznek ezek az anekdotái később szövegben gyarapodva önálló novellaként függetlenedtek, majd váltak annak a *Téglagyári történetek* című ciklusnak a részévé, amely időközben a *Göncölszékér* című zaláni kispriáz-gyűjteményben is megjelent 2010-ben.

Mint az eddigiekből is látható, a regény története párhuzamosan vezetett, de egymástól független cselekményszálakból építkezik. Mindhárom vonulat önmagában is mozaikszerű struktúrát alkot, de az építészhez kötődő főszál, amely regényrészről regényrészre következetesen halad, egyedül kötődik inzertjei ellenére is a jól követhető, egyenes időrendhez. A beszervert fiatalember és tartótisztjének beszélgetései a másik szálon inverz haladásrendre épülnek, több évet fognak át, kronológiájuk viszont szintén jól rekonstruálható. A harmadik eseményoszor az írásképével is elkülönül (eltérő betűtípus, mondatkezdő nagybetűk), és több olyan eleme van, amely termékeny bizonytalanságot eredményez. Már-már azt hihetnénk a férfi szereplő önpusztító életformája miatt, hogy az építész életének egy korábbi fejezetében járva a főhóst azonosíthatjuk benne, ám ő végigviszi halálos „küldetését”, ráadásul fiatalabbnak hal meg, mint az építész jelen idejű életkora. Amikor a narrátor róla és szerelméről beszél, soha nem használ személy szerinti azonosítást, egyértelmű névmási ráutalást, így kettejük személyisége olykor – és persze nemcsak grammatikai értelemben, hanem a nagyon is hangsúlyos szexuális metaforika jegyében – egyé válik, megszólalásaikban pedig többször

a szabad függő beszéd technikáját alkalmazza a kontextuális lebegtetés érdekében Zalán. (Az eggyé válás motívuma nem csupán férfi–nő relációban, az „Androgün-szindróma” kapcsán vetődik fel a regényben – l. még a Mariannról Mannra rövidített becenevű, emancipált nőfigurát a fiatalember történetében. A harmadik cselekményszál szenvedélyes szerelmespárjában a fiatal nő a személyiségvonzás jegyében – a fetisizmustól távol – szívesen ölti magára idősebb párjának ruháit, míg a fő történeti vonalon a fekete nő éppen azáltal szeretné az elvesztett Máté emlékezetét minél közvetlenebbül visszacsempészni új életébe, az építésre immár felelősségvállalást oktroyáló közös életükbe, hogy új párjára Máté ruhadarabjait erőlteti rá.) Amíg a másik két történeti vonal némi szövegösszefüggés feltárása által korban jól elhelyezhetővé válik, addig a szerelmespár története minden tér- és időbeli kötődést mellőzni igyekszik. Számukra az önfeledt boldogság időn kívüliségéhez csupán a vég aktusa jelent viszonyítási pontot.

Az építész története nyilván a folytatásokban is majd továbbmegy, vagyis hagyományosan nyitott marad a kötet végén. Lekerekített, teljes történet azonban a másik kettő, melyeknek az első két kötetben nem találjuk semmilyen közvetlen előzményét – a másodikban van azért egy, a mostanival párhuzamba állítható szenvedélyes szerelmi szál, mely rendhagyó módon kettős nézőpontból is megelevenedik. A nézőpontváltás korábbi, kötetközi vonatkozásban is meglévő hagyományát Zalán most felfüggeszti. Az első kötetben az építész én-történetet mesélt, a másodikban önmegszólító nexust kölcsönzött neki a szerző, most pedig olyan narrációt alkalmaz, amelyben az egyes szám harmadik személyű független, de mindentudó elbeszélő viszi a szót.

Valóban lassúdad regény a *Papírváros*. Kettős értelemben véve is az. Kötettől kötetig haladva lassan építgeti a szerző, és egy-egy könyvmű cselekményszálai is lassacskán szerveződnek egészszé a – váltásaiban egyébként nagyon is dinamikus – mozaikszerű szerkesztéstechnikából adódóan. Mindezek mellett vagy ellenére a zaláni nyelvhasználat különös erénye, hogy olyan erőt, feszültséget, sodrást tud kölcsönözni az elbeszélésmódnak, amely nagy intenzitású és invenciójú szöveggé teszi nagy vállalkozását, s amelyben a hangnemek, stílusárnyalatok sokszínűsége is hozzájárul az olvasó figyelmének megragadásához, az olvasásélmény invenciójához és intenzitásához. Az első rész revelatív hatását most talán felül is múlja kiérleltégének köszönhetően a harmadik kötet.

(Kortárs Kiadó, 2013)
Juhász Attila

Permanens válságlíra vagy a semmi polgárosítása?

(Zalán Tibor: Holdfénytől megvakult kutya)

„Ő azonban nem kívánhatott ilyesmit, mert az ő kívánsága nem is volt kívánság, csupán a semmi védelmezése, polgárosítása, a semminek szánt leheletnyi bátorítás, bár akkoriban még az első tudatos lépéseket is alig tette meg felé, de azért máris lételemének érezte.”

(Franz Kafka)

„Csak az olvassa versemet, / ki ismer engem és szeret, / mivel a semmiben hajóz / s hogy mi lesz, / tudja, mint a jós” – írta József Attila a *Csak az olvassa...* kezdetű töredékében. Zalán Tibor jórészt szintén töredékekből építkező, az utóbbi öt év verseit összegyűjtő legújabb kötetét azoknak ajánljuk, akik öt már eddig is olvasták és képesek voltak érzelmileg is elfogadni azt az első olvasásra sokkolónak ható, a pusztulást tárgyul tevő versvilágot, amely Zalán utóbbi két kötetére, ciklusára volt jellemző (*Dünyögés félhangokra, Fáradt kadenciák*). A „homokos”, „vizes síkra” ért és még mindig ott időző, megváltásról rég lemondó, önmagát túlélő alany szólal meg újból, „kikönyökölve léte ablakán”. Hangja az előző köteteknél is lehangolóbb, a „csalás nélkül” szétnéző tekintet még környortelebnek tűnik. Jó példa erre a kötet József Attila Töredékeit és Arany János Őszikéit egyaránt felidéző *Kései zsengek* című utolsó ciklusának egy verse: „Ősz van A lombok még az ágakon / kinek panaszoljam el a bánatom / Ki érti meg, hogy minden mondhatatlan / A semmi ágáról is leszakadtam (*Ősz van A lombok még az ágakon*).

A kötetcímadó holdfénytől megvakult kutya (a címmagyrázattal ígérete ellenére adós maradt Zalán) talán a romantikától, a múlttól és a lehetőségektől végleg és végérvényesen megszabadult költői alany szimbóluma, aki a világban való kiszolgáltatottságát és ürességélményét látomásaival próbálja oldani. „Tegnap a telihold volt / A telihold a költészet tárgya / ...de neki nem mint a költészet / hanem a fájdalom tárgya / Nála is fölmeredt lába a dögnek / Ketten bolondultak bele az éjszakába” (*Perzselt fénykép*). A kutya hol láncra vert szűkítő állatként, hol az enyészetnek kitett dögként tűnik fel: „Négy lábam az égre fordul / tűz a nap s a fülemben férgek / rágiák maguk agyam felé zölden / A keselyű miért köröz fölöttem // Heverek itt baudelaire-i dög / Isten felfüvödött kutyája (*Kesehű*). Vaksága folytán mégis olyan belső látásra tett szert, amely képes érzékelni a felszín mögött megbújó lényeket, az apró történetekben rejlő léteseményt: „Dió gurul el / üres lejtőn / Hallgatom / ahogy megreped / a megnevezhetetlen / létező vékony burka.” A dió több versben is lét- és önmetafora (*Stációk*), a vakság szimbolikájával együtt pedig evokálhatja Babits versét: „Vak dióként dióban zárva lenni / s törésre várni beh megundorodtam.” (*A lírikus epilógja*). A világ csonkaságával és a lélek hasadtságával szemben („Romló testben hasadt lélek”) Zalánnál a diólét a halált is magába foglaló teljesség szimbóluma: „asztalon pohár széle csorba / megszedülök ahogy játszom // törött madárként az ágon / hogy a szerelem mások dolga / Füttyörészek s halkan dalolva / dióba záródni vágyom.” (*Történet a tükörben*). Megkérdőjeleződik Babits korai költészetelméleti konklúziója, a költői beszéd felfüggesztése, hiszen az érvényes beszédmódokat akár felül- vagy átírva, dünyögve, füttyörészve, dalolva, nyüszítve (mint a kutya) a költőnek szólania kell, a vers az egyedüli létbizonyíték (*Akarmihez nyúlok...*). De felidézheti még ez a magatartás – már a közös motívika (hold, füttyörészés) alapján is – Ady *Jó-Csönd herceg előtt* című művét: „Holdfény alatt járom az erdőt. / Vacog a fogam s füttyörészek. / Hátam mögött jön a tiz-öles / Jó-Csönd herceg / És jaj nekem, ha visszánézek. // Óh, jaj nekem, ha elnémulnék, / Vagy fölbámulnék, föl a Holdra: / Egy jajgatás, egy roppanás. / Jó Csönd-herceg / Nagyot lépne és eltiporna.” A költői beszéd tehát akár tudatosan vállalt magatartásforma (Zalánnál véget nem érő testamentum a „finoman elmaradt halál helyszínén”), akár szorongásból fakadó íráskényszer, befejezhetetlen folyamat: „Deszkalapok / között sír az éj / Bomirt helyzet / Már / nem élsz / Még beszélsz” (*Gyászdalok darbukára*).

A kötet legfőbb toposza az „otthon álma”, a megérkezés nélküli utazás, főleg vonaton: „nem érkezik hiába indult / ismét most se – ragozódhatna / ilyen sors ez talán még sors se / úton élés mindegy hogy hová” (*Utazás-foszlányok*). Akár valós helyszínekről van szó (belgiumi kolostor, palicsi tó, Boston), akár szimbolikusról (pl. kert, terasz, balkon), soha nem a megidézett látvány, hanem a lélek mélyén teremtett, teremtődő látomás lesz a lényeges, melyeknek mindegyike egy-egy pusztulásfikció: „A kertben a világ lakik / a világban tenyészik a kert / a kert fölött enyészik a terasz / és a teraszon / reggelre elmúlik a virrasztó / valamennyi látomása / nyomtalan / Az asztalra piritós kerül / méz tea kevés kolbász sonka / kefir lágy tojás füstölt halszeletek / a szalvétán vidám virágok / a sótartón a megcsillanó nap / ki venné észre / akár a hangyák / menetelnek lent a néma füben a halottak” (*Terasz*). A lírai én önmagát is kívülről szemléli egy belső mozi azonosíthatatlan szereplőjeként és nosztalgia mentes nézőjeként: „De mi volt a film / milyen a főszerep / És hogy lehet hogy / egyszerre nem emlékezel semmire / arra sem benne voltál-e / vagy csak végignéztél pusztulásodat / És arra sem, hogy / te kit játszottál a vásznon (*Mint ki nappali moziból*). Ahogy az utazás nem tart sehová, csak a pusztulásba, az emlékezés sem tölti meg értelmelemmel a múltat: „Bele / öregedtem... / A gyerekkori délutá / nokba Melyek már csak díszletek / foszladozó életszövetben.” (*Fragmentumok a hátsó udvarból*) A mottó és a kötet első verse jelöl ki csupán egyetlen nem éppen vágyott szerepet: a balekét és az udvari bolondét: „Fején / csörgősipka / forgolódik pár / négyzetméterre szűkült deszkáin / Szavakba harapna a szája / de csak homok meg a hideg gyökerek”. Néha mégis felcsillan valami szakralitásélmény, vagy annak lehetősége: „a padlón fekvé ébredtem / körülöttem szétszórt szegek”, „Megöregedhettem volna / én is itt hetedik barátként / belefelejtve magam az avarszagú csöndbe” (*Firkák a kolostorból*). Az elszalasztott lehetőségek felismerésén túl a játék kimenetele és tétje az egyedüli bizonyosság: „Mert eljátszható minden / az is mi néha halálos / de a játék nincs ingyen” (*Történet tükörben*).

Az utazás, a kert, a terasz, a kutya és a hold mellett a kötet főbb motívumai még a hó, az alkony, a vér, a csont, melyek mindegyike hangsúlyos elem volt már az előző két kötetben is. A kutya mellett az önbrázolás új metaforájaként jelenik meg a Petritől ismerős kukac (féreg) képe: „A halálnál / csak a haldoklás / rosszabb / Vergődsz / míg / kitart a zsinór (*Gyászdalok darbukára*).” „De az is lehet kifejlett féreg / voltam már akit az Isten készült horgára / tűzni / Vagy ez már a vonaglás amit hívunk / létezésnek / Akár a semmibe vetettség / gesztusa is lehet” (*Hajnali firka*). A sírkert és az Isten szeme kép is inkább idézi Petri iróniáját, mint a romantikusokat, még akkor is, ha a versbeszélő úgy érzi, e kötet nélkülöz minden iróniát (*Egy kis irónia talán rám férne...*). Nem számvetés vagy elszámolás ez, hanem józan számbavétel és leszámolás az emlékekkel, lehetőségekkel, múlttal (*Leszámtoltam a halottaimmal...*), „igazolój jelentés az úris-tennek” (*A második hősés*).

Mint az előző kötetek, a *Holdfénytől megvakult kutya* is jócskán él az intertextualitás eszközeivel. Hol jelölés nélkül, szinte saját beszédként simulnak a verstestbe, hol tudatos rájátszással szövik át a kötetet József Attila, Ady, Radnóti, Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád, Petri György, Baudelaire és Rimbaud sorai, teljes verseinek átíratái, s az önidézetre, önutalásra is van példa. (*Ezüst szarkofüg* című ciklus, *Kadenciák félhangokra*, *Átirat*, *Elbocsátó szép megbocsát-*

hatatlan című vers.) Nem csupán rejtett vagy nyílt allúziókkal, név szerint is adózik a magyar kultúra és a világirodalom élő, de főképpen holt nagyjainak: Tolnai Ottónak, Domonkos Istvánnak, Sziverinek, Kosztolányinak, Csáthnak a *Napszilánkok*-ban, Csontvárynak, Puskinnak, Lorcának és Chagallnak a *Terasz*-ban. Sok versben az ajánlásban nevezi meg a szerzőt: Fodor Ákosnak címezi a *Laterna magica* és Hús Zoltán képeire írja a *Stációk* haikuit. A kötetet gazdag műfajiság jellemzi, a rövid műfajok és formák mellett (haikuk, [ál]dalok, szonett) található benne hosszabb, a korábbi avantgárdot idéző szürrealista ihletésű szabad versek is (*más nap*).

Az európai modernség filozófiai alapvetése, a széttörtségélmény megtapasztalása Zalánál nem csupán tartalmi szinten (pl. Ady „Minden Egész eltörött” és József Attila „A törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol” gondolatának átírásában – *Kocsiút-átirat*, *Firkák a kolostorból*), hanem félbevágott verssorokon (*Hideg, Töredelem*), elszakadt filmen (*Mintha, Két cserépen téli képek*), egy „kettévágott bogár”, „kettéhasadt ág” és a hold ingája által kettéhasított ég látványában is tükröződik. A hasadtságérzés további vetületei a kötet „roncsesztétikára” utaló ciklus- és verscímei: *Firkák*, *Napszilánkok*, *Utazás-foszlányok*, *Perzselő fényképek*, *Vereség-foltok*, *Fragmentumok a hátsó udvarból*. Az egyébként centrum nélküli kötet laterna magi-aként vetíti elénk a látszólag össze nem illő képeket. A kérdés mindig az, hogy létünk mozaikdarabkái valaha összeállnak-e egésszé, kirajzolódik-e belőlük valamilyen értelmes léttörténet. Zalán válaszai minden romantikát nélkülöznek: „Olyan / ez mint a / hazugok puzzle-játéka – / elemek / hiányoznak / a emlékezet / ahogy éltél azt a csontokban rázkódó / iszonyat rendezi össze / vagy írja szét Reménytelenné” (*Mint ki nappali moziból*).

A „semmi” és a „világhiány” (más szóval a világtalanság, a vakság jelentésén túli másik értelmében) – mint a kései József Attila-versek leggyakoribb létezésé – Zalán lírájának régóta alapélménye: „egyszerűbben és praktikusán úgy mondanám, író vagyok, aki sokféleképpen és sokféle érzékenységgel igyekszik írni – ugyanazt.” (Domokos Zsuzsa interjúja, Katedra, 2002.) Nála azonban a semmi nem csupán keserű léttapasztalat, mint József Attilánál, hanem egyrészt az élet megtestesülése („az élet emlékműve a semmi / a semmi emlékműve önmaga / nézi önmagát a semmi és ragyog” – *Emlékművek*), másrészt az élethez tartozó halál, azaz maga a lét, pontosabban a lét esszenciája: „Lyuk / van a világűrben azon / keresztül is / eljuthatnánk a semmibe / A semmibe / ami a lényegünk / és a kiterjedésünk értelme.” (*A kilobbant nap*) „Az élő nem / ellentéte a holtak / hanem sajátos esete mondja / Nietzsche valahol a töredékei között (...) Aki nincs / nem üresség / csak sajátos esete / a hiánynak amit belölem / kiszakít” (*Törmelék*). A modern filozófia megszünteti az objektum–szubjektum közötti dichotómiát, a szubjektum nem szemben áll a semmivel, hanem azzá válik, feloldódik, szétszóródik benne. Nietzsche és Heidegger után Sartre különbözteti meg hangsúlyosan a semmit a nemlét ürességétől, s teszi a lét konkrét tartalmává, az emberi kapcsolatok, az ember és a világ közti viszony kulcsfogalmává. „Ha a semmi adott lehet, az nem történhet sem a lét előtt, sem valamilyen általános módon, a léten kívül, hanem magának a létnek a belsejében, a szívében kell rejtőznie, akár egy féregnek” – írja *A lét és a semmi* című művében. A semmi mindig valaminek a hiányából fakad, akkor keletkezik, amikor egy szándék vagy várakozás meghiúsul. A semmi az az üres hely,

lyuk, amely a volt és a lehetne között helyezkedik el. Ez egyben a választás helye, azaz a szabadság pillanata. Ha a zaláni költészet alapállását összevetjük Sartre egzisztencialista filozófiájával, meglepő hasonlóságot tapasztalhatunk. „*A lét csak léte tudna létrehozni, s ha az ember is bele lenne foglalva ebbe a leszármazási folyamatba, belőle is csak lét jöhetne létre. Mivel azonban neki erre a folyamatra kell rákérdeznie, azaz kérdéssé kell tennie azt, így egészében kell, hogy szem előtt tartsa a folyamatot, vagyis önmagát a léten kívülre kell helyezze, s a lét létstruktúráját kell meggyengítenie. Mégsem eleve adott az »emberi valóság« számára, még ideiglenesen sem, hogy a lét vele szemben álló tömegét megsemmisíthesse. Csak saját létehez való viszonyát képes módosítani. Egy bizonyos létező hatályon kívül helyezése saját maga hatályon kívül helyezését jelenti e létezőhöz való viszonyában. Elmenekül előle, nem elérhető már számára, a dolog nem hathat rá, a semmin túlra vonja vissza magát. Az emberi valóság e lehetőségének, amivel egyfajta semmit termel ki önmagából, mely leválasztja őt, Descartes adott nevet a sztoikusok alapján: ez a szabadság» (Jean-Paul Sartre: *A lét és a semmi*. Seregi Tamás fordítása, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006).*

Az előző két kötet motívumait továbbíró *Holdfénytől megvakult kutya* olyan, spirálisan ívelő, ismétlődésre épülő szövegfolymaként értelmezhető, amelyben egyre erőteljesebben tárul elénk a semmi megragadásának esztétikai kísérlete. Talán nem alaptalan megszabadulnunk a Zalán költészetével kapcsolatban sokat emlegetett szűkítő érvényű „*válságlíra*” elnevezéstől, s egy általánosabb értelmű lét-költészetként tekinteni rá. Egy Mátyóki Endrével folytatott beszélgetésben maga Zalán így nyilatkozik: „...mindenki halálközelinek véli a költészetemet, holott éppenhogy életközeli. A fájdalom és a veszteség a két legfontosabb emberi minőség, és ezt a két minőséget nem adhatjuk fel. Nem adjuk fel, de nem is értjük. A költészet lényege talán éppen ez, ez a nem értés, hogy nem értjük, de a szavak különös egymás mellé rakásával az értelem látszatát adjuk meg nekik.” Első hallásra talán nem mindenkit megnyugtató végkövetkeztetés ez, de arról a TÚL-ról tekintve, ahol Zalán Tibor már régóta van, mégis igaz.

(Palatinus Kiadó, 2013)
Ujlaki Csilla

A vers mint vészkijárat

(Géczi János: *Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz*)

„tegnapban a mát mában a
holnapután kik tetten érték
körödből mind kitornek im
agyó dzsungel betelt a mérték”

(Szilágyi Domokos: *Búcsú a trópusoktól*)

Géczi János lírai munkásságának harmincéves természetostáját mutatja fel a *Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz* című, a Gondolat Kiadó gondozásában, illetve Reményi József Tamás szerkesztésében megjelent könyv. „Nem válogatott s nem gyűjteményes kötetet tart kezében az olvasó, egymással diskurzusba lépő verseket a költői pálya leg-

különbözőbb időpontjaiból, bejárt vidékeiről.” – olvashatjuk a fülszövegben, amely többek közt a Géczi-féle költészet rendkívül organikus poétikájára irányítja a figyelmet; ebben a burjánzó szövegtérben ugyan lépten-nyomon eltévedhetünk, mindig akad olyan fogódzó vagy csapásirány, ami a költő körülkerítetlen, mégis elkülönülő belső kertjébe vezet. Innen pedig egy pillanat alatt beláthatóvá válik az először talán áthatolhatatlannak tűnő, dzsungelszerű életmű megannyi szeglete.

A művek hat ciklusra tagolódó metszetének első közelítésében egyszerre tematizálódik a versbe írt valóság, valamint a szövegben szétszivárgó személyiség dialektikus viszonya: „a szerző én vagyok a vers is / én vagyok az aki ingva / hintál a versidőben / járva terét mint az inga... és a mérték én vagyok s a szégyen / kotyog a világmindenség / mondogatom voltaképpen / csilló mindez életjelenség” (*A vers ablakában*). A különböző idősíkokból egymásra nyitott versablakok tehát ugyanazt a fürkésző arcot tükrözik, amely mindvégig a természeti tájba olvadva, főként a növényvilág jelenségeibe vegyülve mutatkozik meg, tekintetével folyton a *megnevezhetetlen másikat* keresve, újabb és újabb gondolatjártokat fed(ez)ve fel a dolgok *kétes pillanathalmazát* újratekintő (költségvet szótárjegyzékei között). Egyfajta enciklopédikus igényű esztétika kezd így kibontakozni, amely miközben – Szilágyi Domokos szavaival élve – *szépségre fordítja* a kiválasztott valóságelemeket, egyfajta örökmozgó rendszerbe is helyezi őket; a folyamatos erjedésben/erőzióban lévő versanyag ily módon merevedik ki, alakul át s kap formát egy-egy mű keretei között. „Annyi szó kezdte el mondani magát / formálja meg végül egy-névét” – szól a második ciklus kezdőverse (*Antik jelen*), amely nem csupán a nevesített, átlelkesített jelenségeket, hanem a költői eszközökkel (ritmussal, jelzőkkel, hasonlatokkal, soráthajlásokkal stb.) szétzabdalt, megtört, visszajára fordított nyelvi működést, ezzel együtt pedig a lírai én identitását is relativizálja. „Ha voltál is, hol vagy azóta, / amikor megtörtént a világ? / Hol, te, kire a végső forma / talált rá, s verse most lépi át.” (*Toszkán vidék, olasz alakkal*) Ez a gesztus az egész kötetet végigkíséri, és akár a vezérfonalát is adhatná egy átfogó értelmezésnek, bár ennek ellenében érdemes megemlíteni a Géczi által gyakran hangsúlyozott versbéli másvilág abszolút voltát, ami képes *végső formát* adni a költői képmásoknak.

Vagyis az a bizonyos *zárójel közötti kert* egy időtlenített térben, pontosabban a *kurzív időben* létezik, s bár nem elidegeníthetetlen a külső, „normál szedésű” világtól, valamiképpen függetlenített, referenciamentes reáliákból áll össze. „A matematikában a számokkal / a versekkel egyszerűsítetté válik a világ...” – kezdődik az Ilia Mihálynak ajánlott *Szegedi hadak* című darab. Kérdéses azonban, hogy egy ennyire elvont, a nyitott szerkezet ellenére paradox módon hermetikus írásmód mennyire tudja közvetíteni ezt az egyszerűsítő műveletet, megmarad-e olvasás közben a közös többszörös az író és a befogadó közt? „Az üveggolyó magyarul gurul a távolságba / s a kifürkészhetetlen mellékmondattalban / elveszti miként árnyékot a testét. / A könyvben mely a végtelen könyvtárról szól / hol magától téved el s nem leli kiútját az olvasó / végül ázalag lián és borostyán tapad / a könyvre s az olvasójára. / Szakadt és törmelékek tartják össze / inak a hústalan csontvázat / szégyen nélkül e nyelvet.” (*Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz*) A megidézett (József Attila-i, borges-i) szövegterek, illetve a kötetben szereplő egyéb parafrázisokkal, intertextuális utalásokkal még rétegzettebbé, egyszersmind felfejthetőbbé is válik a ver-

sek értelmezési tartománya, mert a magyar nyelv tulajdonképpen a mindenkori irodalomban őrződhet meg a közösség számára. A klasszikus szerzők (Homérosz, Dosztojevszkij, Holan) mellett kortársak is megjelennek Sziveri Jánostól Baka Istvánon át Zalán Tiborig, akik szintén a nyelvbe zárt ország reprezentánsai voltak.

A magával hurcolja a tenger külön ciklust képező hosszúvers-betétjében a szerzői én kötetlenebb, szertelenebb reflexióit követhetjük nyomon, melyek között nem egy naplószerű jegyzet utal a saját alkotásokkal való viszony mibenlétére: „kizárólag a töredékek / azok maradnak a kitelt formák” – tanúskodik az egyik betoldás arról az egyébként kimondatlanul is érzékelhető stilisztikai ambivalenciáról (dilemmáról?), ami az avantgárd hagyományokból építkező, fragmentáltabb szabadverses formák, valamint a zártabb, kötöttebb struktúrák és strófaszervezetek közt érzékelhetően fennáll Géczy olykor szimultánnak is nevezhető verselésében. De nem csupán a megszólalás mikéntjében, hanem a fentebb már említett relatív referencia-rendszerben is érzékelhető ez az ingázó mozgás. A Veszprém városképét, illetve annak költői képmását egymásra montírozó *az ányos pálból nőtt trombitavirág* elnevezésű fejezet már-már kassáki szóvirágai mellett tökéletesen megférnek a rimes négysorosok, ahogyan a figyelmes legyező verseiben is az a szintetizált szövegszervezés nyilvánul meg, amely a különleges képiséget és florisztikai érzékiséget kiegészítve teszi változatossá a kötet szerzteágazó, ugyanakkor egy szálból szétfutó szövegtérképét. „Szép táj ez, elfér / benne a hiánytalan világ. Ami nem, azért / nem kár.” (*Labirintus I.*) „legvégül verset motyog, a saját napjáról, amely / Istent is meglepi: / benne olvassa azt, amit bár tud, de nem ismer önmagáról. / Olyasmiket, hogy a szó az emberé, a gondolat a nyelvé, / és hogy a rend nem egyéb magasba írt szavaknál.” (*Istent is meglepi*) Ezek a részletek talán jól illusztrálják az eddigiekben taglalt poétikai programot, melynek kísérletszerűsége nem eredményez zavaró aránytalanságokat vagy hamis hangsúlyeltolódásokat – mint ha a Pilinszky által hangoztatott „*metaforma*” mindegyik műben ugyanaz maradna. Ezzel együtt azt is mérlegre kell tennünk, hogy az így létrehozott *hiánytalan világ magasba írt szavai* milyen mértékben tudnak a valóságra írni?

„Én lettem a könyv a szárnyas oltár?
Üsd föl s benne megleled
ahogy ott áll előtted
aki a kertből szüntelen ellebeg”

– *A vers sem hoz megnyugvást* idézett sorai mögött megsejthetünk valamit a (Nagy László után szabadon) „*versben bujdosó*” lírai alany létmódjáról. „Az enciklopédiából egykét szó maradt // Az idő végül egy ostoba kezére került / mint üveg ha átnéznek rajta elkoszolódott / eltévedt benne a száműzött / alakja tusfoltja mögött...” – szól az utolsó ciklus (*örökre befejezetlenül*) *Divina Commedia* című, mondhatni *betűbűnnel* terhelt verse, amely így folytatódik: „Ugyanazzal a tintával írott szó / melynek olvasata betű szerint hol fehér hol piros hol fehér / értelme más / Nézz bele a rózsába / a vers képébe... S az illat? A rózsza sokféle szaga / romlott hús iszap vagy morzsolt nyers levél / beborít / Nem találja bened az egyetlen nevé”. A rilkei, ürességet rejtő rózsza képe idéződik fel bennünk, ami szimbolikusan a szerzői személyiséget is magában foglalja, egyúttal pedig a szíromhullató, önmagát csontig csupasztító költői életműre is utalhat. A többször citált, valamilyen szinten szellemi rokon és poéti-

kai költőelőd Szilágyi Domokos *Emeletek avagy a láz enciklopédiája* című emblematiszós hosszúversének egyik gócpontján ugyanez a lemeztelenítő lírai folyamat megy végbe. „(Így szólok képes beszéddel, / hogy ne érezze egyedül magát a szó, a mondat, / hogy ráismerjenek a dolgok, / addig is, míg előlépek a kép mögül. / Marokból az ököl, / hús mögül a csont.)” Géczy János számára – ugyancsak képes beszéddel folytatva – a vers mint vészkiárat lehet jelen, amelyen keresztül a költő egyszerre építheti fel és bonthatja le saját nyelvezetét, egyszerre nyomatékosíthatja és teheti idézőjelbe a költészet hiánypótló erejét, miközben utat nyithat a művészet magánmitologikus másvilága felé. Az elemzett kötet „kértépítészete” érezhetően tudatos és következetes munka gyümölcse, ezért is nyithatóak egybe eklektikus effektek nélkül a „bejárt vidékek” terei, és ezért lehet könnyedén összezavarni a versidők menetrendjét is. Édeni illatok keringenek ebben a szélfűtta kertben; azt azonban nem tudhatjuk, hogy az elveszett Paradicsom a búcsúzó trópusokon innen vagy túl kezdődik...

(Gondolat Kiadó, 2013)
Papp Máté

Összeáll a kép

(Czilczer Olga: Osztódás)

„Az élmény nem siet a vers elé. Szívesen időzik el a homály mellőzött sarkaiiban, hogy aztán az emlékezetnek kelljen előcsalogatnia...” – írja *Osztódás* című új könyve fülszövegében Czilczer Olga. A vallomás egy nem mindennapi alkat következetes növekedési tervet végrehajtó költői műhelyébe enged bepillantást. Ráértett erre az elrejtett lehetőségre Csorba Győző is, mikor a *Ne mondj le semmiről* című antológiában (Szépirodalmi, 1974) arra hívta fel a figyelmet, hogy ez az induló líra „szakadatlan *közérthetővé tétele* a mindennapoknak”. Az éles szemű útra indító megállapítás mind a mai napig érvényes. Jóllehet Czilczer Olga versvilága életművé duzzadt időközben, mit sem veszített lírai hatékonyságából. A költő ma is éles szemmel figyel magán körül a valóságot. Ugyanakkor a pontosságra és a tárgyilagosságra törekvés nem zárja ki, hogy észlelje a csodát. Azt a láthatatlan valóságot, mely a megfigyelő lelkében játszódik le.

Az *Osztódás* merész kötet cím. A felidézett jelentésmező sajátos biológiai sugallata, hogy az élet lényege az osztódás törvénye. Ez ismétlődik meg minden élet esetében. S hogy ez a széttagolt valóság erre a megmásíthatatlan törvényre vezethető vissza, mindegy, hogy egy cserebogárról vagy éppenséggel egy elefántról van szó, az már magában elgondolkodtató. Az élet egyszerű alapelve ezek szerint (hogy folytassam a gondolatot) az osztódás, az osztozkodás az életben, jön és roszson, a világmindenségben. Lám-lám, alig indultunk el a kötet cím kínálta ösvényen, s máris valami lényegeshez jutottunk el, az egység élményéhez, amely, ahogyan ez az idézett prózai vallomásban is olvasható, „a homály mellőzött sarkaiiban” várja felfedezőjét.

A kötet címe mindezen túl a versek szétoztását is jelenti. A formai szempontból két ciklusra (*Álmomig dínomdánom, Minden arc*) tagolt könyv első részében a funkcionális ökonómiával szervezett szabadversek találhatók, míg a második részben a prózaversek. A két szövegtípus között nem nehéz

felfedezni az átjárókat, hiszen egy bordában szótt tartalomról beszélhetünk. A kötetnyitó vers, az *Ugróiskola*, még ha nem is akarjuk metaforikusan értelmezni a címet, akkor is egyfajta rítust idéz. Így indul: „Mikor még csak nagy néha / jött erre egy autó akácok / lengtek a gyerekek kint / játszottak az utcán / anya az ablakban könyökölt...” A központozás elhagyása, abban az értelemben is, hogy a mondat nyelvtani, logikai elemei gyakran kerülnek át egy újabb sorba, egy kicsit megnehezíti (szerencsére) az olvasó dolgát. Ez a lefélékezés valósággal inspirál arra, hogy a tárgyilagos, dísztelen hétköznapi megállapításoknál mélyebb jelentésekig jussunk el, a szöveg mögé, ahol az „élet képei”, ezek a kizökkenthetetlen folytonosságú történetek zajlanak. A lírai én azonban nemcsak így, külső megfigyelőként jelentkezik, hanem úgy is, hogy fölfedi személyes érintettségét az ábrázolt szituációkban (*Gyerektanász, Idősebb nagynéném*). S hogy ez a lírai gondolkozásmód a hétköznapi tények, elvirágzó mozdulatok rengetegében gyakran tér vissza a félelem és rettegés képeéhez, az kiolvasható *Az ajtófüggöny* című versből, amit teljes terjedelmében idézek, tekintve, hogy (ezúttal is) egyetlen versmondatról van szó: „A lombbal körbehímtett almafa / alatt ott sziszegett a kigyó az ősök / azsúrmitáiban nagy-mama keze / tűnt el a tűvel a még hideg vízben / kimosható vércseppel a tisztaszoba / aajtján hová belépni csak cipőtlen / illik a csendőrön kívül ezt mindenki / tudta otthon már csupán egy-két / asszony gyerek lézengett a vasalt / csizmák előtt a konyháig hátráltak egyre több vér folyt akkor a hulló is / egy kő mögé bújt meg a családfő / házon kívül az idők távolában a / lábbeli a lábáról levásott föld / és ég golyók fenyegette üvegén / csak a szakadó eső a hó a füst”. A vers az időben elváltozót követi nyomon. A szöveg tagolása nem a dolgok és jelenségek metaforikus összevillantását, inkább a felidézett dolgok és jelenségek határainak összemosását szolgálja. Az eljárás az olvasótól a virtuális írásjelek felismerését követeli meg. Csak így juthat el az értelmezésig. Az egység szétszedése (a költő részéről) és az összerakás, egybelátás, értelmezés (az olvasó részéről) jellemzi ezt a fajta komponálási módot. A verscímeke elég pontosan kijelölik, hogy ez a líra valóban a hétköznapiak kisvilágát, az ismertnek vélt ismeretlent, az irracionális valóság támadási pontjaként szolgáló élethelyzeteket ábrázolja. Csupa apróságot, mondhatjuk, ám ezekből épül fel bennünk a hol gyorsabban, hol lassabban múló élet, az életidő. Az elmúlás. A verscímekekkel jelzett témák: *Holt fák, A menetrend, Lakógyűlés, Orvosnál, Meghívás egy kávéra* stb., habár kívül vannak a divatos szenzációhajszolás és a nagyotmondás övezetein, ugyanakkor a belső én számára fontos iránypontokat jelölnek.

A kötet második része ezek után már egy másfajta, az előbbinél oldottabb élményvilágot tár elénk. A prózában írt vers egy újfajta világlátást hoz működésbe. Czilczer Olga játékos éneke ezekben a prózaversekben érhető tetten igazán. A létezés komor árnyékait a metaforák könnyedén, egyetlen szökkenéssel ugorják át. A *Rendhagyó* mesében így: „Havasod a ménkö, ott úszkál a tengerben, sértődött meg a hegy. Annak hullámaait háborgasd inkább. S még jobban befészkelte magát a messzeségbe, állig felhúzta a paplant”. A valóság ezúttal is a világot tegező én antropomorf szökkenései nyomán válik vízióvá. Ilyenkor bármi megeshet. S ha már idéztem a prózavers második bekezdését, álljon itt a harmadik is, amely visszacsatol a valósághoz, mintegy mérhetővé téve az elmozdulást valóság és fantasztikum közt: „De a legény a tengert csak a fürdőkádból ismerte. Dugóhúzásra jött az apály, csapnyitásra a dagály. No meg időközben hegy-

mászó kedve is elapadt. A felhőt, melyet a csúcsra tűzött volna, hagyta elszállni.”

Tagadhatatlan, hogy a Czilczer-féle prózavers, ez a sajátosan egyéni ötvözet, amit rajta kívül így senki sem tud, amelyben a szürrealizmus játékaire ismerünk – habár korántsem beszélhetünk automatikus írásról, inkább a ráció ellenőrzése alatt végrehajtott „mi lenne ha” típusú műveletről – illékonyabb, mint a versek anyaga. Tárgyszerűség az egyik oldalon – a szabadversekben, és légiiesen könnyed képzelet a prózaversekben. E két szélső pont között közlekedik ez a líra, amely vonzalmi okán a francia líra eleganciáját oltja be a magyarba. Keveseknek, utoljára talán Rába Györgynek volt erre füle. Ez az érzelmi bújócska alkalmas eszköz arra, hogy felszabadítsa a belső ént a túl komolyan vett életteher alól. Vannak ugyanis, mindig voltak a megfogalmazhatóságnak olyan vetületei, amelyek a teljes ismeretlenségben várták, hogy valamilyen lírai művelet segítségével láthatóvá és kimondhatóvá váljanak. A kimondás és megfogalmazás határövezeteiben játszódozó küzdelem az életdráma áthangolásáért folyik. A valóság ott-honossá, élhetővé tételéért. A női princípium örökölt, elrendelt, ősi feladata ez. Czilczer Olga nemcsak az idézett *Rendhagyó* mesében, de a ciklus további darabjaiban is (*Kiment a ház az ablakon*”, *Ellenségek, Fénybogarak a fülhomályban* stb.) arra törekszik, hogy a kedély, amely stiláris értelemben egyfajta közvetlenséget, humort, oldottságot jelent, lírai mondani-valóvá váljon. Akkor is, ha a végről, a sokféle álarcban közelítő végzetről van szó, mint a *Dobütőkben*: „Holdfény-e, napfénye-e, dobütők táncoltak éjjel-nappal. A reggelek hajszálere a nappalok folyamában folytatódott, mint keréknyom a sztrádan. Jártál-keltél szobától konyháig, otthontól munkahelyig, oda-vissza, működtek sejtjeid, s valami mindig szólt, vagyis nem szólt semmi. / Nem csoda hát, ha eleinte ügyet sem vetettél a zenekar kidőlőfélben levő sereghajtójára, a dob ki-kihagyó tam-tamjaira. / Eljött volna a világvége? S a fény? Ami vert vagy simogatott a napszak szerint, most mintha a kevese is apadóban lenne. Egyszerre emlékezetessé vált a korábban meg sem hallott zene. Fentről szólt, s be szépen! Szólt éjjel-nappal.”

A teljes terjedelmében idézett kötetzáró írás szemünk előtt értelmezi a világot, amely csak látszólag állandó. Valójában minden és mindenki folyamatosan változik rajta és benne. És ez a változás maga a lét, amelynek ezer és ezer arca van. Czilczer Olga lírája ezeket a folyton folyvást változó arcokat, arcvonásokat hozza közelebb az olvasóhoz.

(*Napkút Kiadó, 2013*)

Baán Tibor

A szembenézés bátorsága

(Wehner Tibor – Kovács Péter:
halál-versek, halál-rajzok)

Szembenézni a létezés legnagyobb kihívásával. Keresni a feleletet, akkor is és úgyis, ha lehetetlen. Ez nem adhat felmentést. Egyébként meg kötelező. Mondhatni, ezért ír (a költő). Hiába minden halogatás, „az ember végül homokos, szomorú, vizes sikkra ér”. Kilenc éve lesz, hogy a Szépművészeti Múzeum alagsori kiállítótermébe keveredtem. A falakon Janet Brooks Gerloff képei József Attila verseire rezonáltak. (A „vers és a festmény” négykezeséből született meg „a kopogtatás nélkül” című megrendítő tárlat.)

Más árnyalatokkal, de hasonló a világa Wehner Tibor és Kovács Péter *halál-versek halál-rajzok* című kötetének. Eltérő érzékenységekkel, (majdnem) azonos válaszokkal. Ha Wehner korábbi (irodalmi) szövegeivel vetjük össze a prózaverseket, nem okozhat meglepetést nyers őszinteségük. A szerző (komoly) erénye eddig is a kendőzetlen (a mondatok textúrájában konkrétan tetten érhető) nyíltság volt, s ehhez mindig társult az a fajta (ön)ironikus látásmód, amely a levegőbe emelte a műveket. Most sincs másként. A „pontos sebészeti láttelel”-ben írja, „bemosakszom a halálhoz”, felütés máshonnan: „meghalni gyáva / ezért bátran él tovább”. Újabb, a lényegre megragadó epigramma: „közeleg feléd a halál / vagy a halál felé közeledsz / egyremegy”.

A szikrázó keménységű rövid sorokat erős sodrású prózaversek váltogatják a kötetben, groteszk élethelyzetekre épülő monológok. Mindazon sajátos jegyekkel, melyek Wehner írásait korábban is jellemezték. Ezek egyike az eddigi életműben jól megfigyelhető, könnyörtelen „láttelel” felvétele. A terápia írónak és olvasónak maga a mű, amely megszületik. A szerző (még) megőrizte „kibeszélési képességét”, nem enged a kísértésnek: „könnyű így megvonni azt a konzekvenciát, hogy talán az elhallgatás, a hallgatás az egyetlen, amit nem vehetnek el tőlünk”. Úgy látja, hogy egyetlen lehetőség – „a semmibe foszló, artikulálatlan üvöltés”. Citáljuk ide (helynévalón/helytelenül) Ginsberget. Vannak élethelyzetek, az utolsó másodperc éteri csöndje (a halál metamorfózisa), az egzisztenciális lét hangos magánya (metropolis), amikor csak az üvöltés lehet a gyógyszer, (de a megváltást nem hozhatja el).

(Kiragadott részlet): „a postáskisasszony halála (önnyert)” című opuszában elhangzó életbiztosítási ajánlatra a versbeli válasz: „engem kizárólag a halálbiztosítási kötvények érdekelnek”... „az életbiztosítási kötvénnyel / elhalálozásom esetén szart se kezdek kész átverés az egész / viszont a halálbiztosítási kötvény egy életen át kamatozik és így / a halál pillanatában megüthetem a főnyereményt”. Újabb példa a Wehner-univerzumból arra, miként lehet valós élethelyzet ábrázolást abszurditásig fokozni: „láttam hogy a kisasszony kissé elmerevedett és végleg lehunyta a szemét / és a következő kuncsaft minden próbálkozása hiábavaló volt / az üvegfalba vágott szűk kerek beszélőnyíláson át / lehetetlen volt a szájon át megkísérelt / újraélesztés”.

A próza- és drámaíró Wehner költészetét tematikájában rokoníthatjuk magyar pályatársakkal. A tavaly elhunyt Viola József markáns első kötete, a *Kutyaszorító* jut eszembe, de napjainkból Sajó László költeményeit sem hagyhatom említés nélkül. A világirodalomból (a halállal közvetlen párbeszédet folytató költők sorából) Gottfried Benn tabudöntőgő költészete merül fel, híres-hírhedt versével, a „Férj és feleség átmege a rákbarakkon”.

Miként ők sem, Wehner sem kíméli olvasóját. Megosztja vele minden szorongását: „a kérdés tehát az hogy mit hagy / az ember maga után / főként persze szennyet és mocskot sarat és váladékot”. Kedvezményes (irodalmi) utazást kínál a proszektúrán, ahol az alkalmi turistát megcsapja a tároló szekrények hidege, elvakítja a márványasztalok erős fényű lámpája, de tudja (él), kezében a hazautazásra szóló jegy.

A versszövegek monodramájában, az ember biológiai létezésének elfogadhatatlan utolsó mozzanatának, a halálnak vigasztalan körbeírása nehezen lenne elviselhető a már említett (ön)ironikus szerzői szemlélet nélkül. Ennek eredménye azonban nem (önfeledt) nevetés, hanem (önkínzó) röhögés. A materiális leírásoknak nincs ellentételezése, a verssorok látszó-

lag részvétlenek (menekülésre biztatnak). A lelket felszabadító kemény kimondás hideg élessége önmagában riasztónak ható gyógymód. A bátrabb (kitartóbb) olvasó azonban megtapasztalhatja, Wehner halálnaplójával pozíciót próbál nyerni, mint Antonius Block (a sakktablán) A hetedik peccsétben.

A szerző legkínzóbb kérdése: „na most már feldobom a talpam / vagy ha nem akkor végleg betiltom magam /... aztán mindent befón a kíméletlen felejtés / én is elfelejtem magam / isteni állapot légüres tér a semmibe vesző szavak / a szöveg észrevétlen elenyészése”. A lét és idő heideggeri megközelítése sejlik föl a versekben és a műveket kísérő rajzokban. A jelenvaló lét és az idő előrehaladásával (határozottabb kontúrokkal) kirajzolódó halál előrevetített árnyéka készletre szembeszézésre az alkotókat.

A Kondor Béla örökséget (is) folytató grafikusművész, Kovács Péter a kortárs magyar képzőművészet egyik meghatározó alakja. Munkásságának elhanyagolhatatlan része a könyvillusztráció. A korábbi évek jelentős vállalkozása az életmű e szegmensében a Zalán Tiborral való együttműködés volt, ennek különösen kiemelkedő kötete Zalán *Fáradt kadenciákja*, ahol a versek és rajzok egyneművé lényegültek. Miként a Wehner-művekkel való rajzos fúzióban, annak a korábbi megállapításnak a felidézésével, mely szerint (ebben az esetben) érdesebben érezni a rilkei „erősebb lét” közelségét. A látszólag szabadon futó vonalak időtlensége mögött fölsejlik a testet tartó váz egy-egy csontdarabja, a földből véletlenül kifordult koponyák üreges tekintete. A kimondhatatlannal és az ábrázolhatatlannal való küszködés kiemeli az esendő lelket, az így kívülről szemlélhető romlékony testi otthonát. Kovács Péter zaklatott, sűrített grafitvonalai, árnyalatai, fölsejelő formái önálló alkotások (a könyvlapokon is). A rajzok dinamizmusa, elsöprő lendülete a versekkel szimbiózisban új dimenziókat nyit meg. A szerzők közös könyvének újdonsága nem csak a halál tabujának föloldozására tett kísérlet. A kötet egyfajta közös alkotói performance (dokumentuma).

A (vers)szövegben: „...az igazság az hogy a lelkeknek az évezredek óta fennálló / és állandósulni látszó torlódások miatt hosszú-hosszú / kilátástalan várakozás a sorsuk...” A „várakozó listán a lelkek szekrényében” a folytatásban is a groteszk alapmetafora részletező leírásával húzza be végzetesnek tűnő örvényébe olvasóját, „és ezek a hangok és zörejek soha nem ülnek el”, mert – „rosszkedvében morog az Isten”. Ez a megközelítés a wehneri próza- és dráma világ világszemléletének pontos lírai leképezése. A szerzőre jellemző abszurd és sziporkázó nyelvi lelemények fanyar füstöt hagynak maguk után. A groteszk sorok mélyebb rétegeiben azonban (kellő empátiával) felfedezhetjük a lírai én fájdalomvallomását a halálról. Ha letesszük kezünkbe a könyvet, a rekedt üvöltés utáni visszhangos csendben, tisztán hallhatjuk a kérdést, ami mindannyiunk lelkében „hangtalan vacog”.

Ebben a kontextusban érthetőbb, hogy a kiváló epikus Wehner Tibor miért a lírát találta érvényesnek saját halál-fügájának megalkotására. Úgy tűnik, önazonosan leszállni az őszinteség bugyraiba versben könnyebben lehet. Mielőtt eldobnánk retúrjegyünk, érdemes megfordítani, hátoldalán apró betűkkel olvashatjuk („biztos halál) olyannyira elfelejtenek, hogy meg sem kell halnod”. Egyébként „ohne anzuklopfen”.

(Új Forrás Könyvek, 2013)
Kakuk Tamás

A költészet hangja – a hang költészete

(Tönköl József: Jézusgyík)

„Ki sohajtoz, ki mulat.
A világ csak – hangulat.”
(Reviczky Gyula: Magamról)

Heidegger azt mondja, hogy amit „ontológiailag” diszpozíciónak nevezünk, az *ontikusan* a legismertebb és legmindennaposabb: a hangulat, a hangolt-lét. A hangolt-lét, azáltal, hogy megmutatja, »hogyan érezzük magunkat«, a létet »jelenvalóság«-ába juttatja. A hangulatok eleve elromlása és megváltozása is azt jelenti, hogy a jelenvaló lét eleve hangolt, s a jelenvaló léte a lehangoltságban teherként nyilatkozik meg. (...)” A hangulat a jelenvaló létet szembeesíti jelenvalóságának »hogy« -jával, ami könyörtelen titokzatosság-gal mered rá.”¹

Tönköl József *Jézusgyík* című kötetében kibontakozó költészete ennek a hangolt-létnek a bizonyítéka, s benne rejlik a már említett jelenvalólétet való szembesülés. Emlékek élménytörédek, darabok egymás után, a perszonális líra példái, öt ciklusba ágyazva – ezzel találkozunk az olvasó, ha kinyitja a kötetet. A mű kezdetétől jelen van már az igény a megszólalásra: alliterációk, szóösszevonások, összekapcsolódások jelzik azt, hogy itt mindegyiknek funkciója van, mindegyik meg akar szólalni, az „összhangzat” része akar lenni (*csákány-csőr, édes-keserű, ló-szag, csalán-szag, dörgő fergeteg, menekülő csorda csattog, ág-roppanásait is hallom*). A cél a múlt felidézése, mind a hangulat, mind a „rég” hangzás szintjén. Előfordul az is, amikor a hangzás nem indokolt, nem illik bele a képbe: „*Miért hangzik ez úgy, mintha koporsó ropogna, / mintha a mennybolt hágoit jég roppantaná, / ablaktalan szobában szemhéjam fölcövekelné?*” (8). A kimondás és a tett egyszerre jelenítődik meg: *emlékszem, elmondtam, bejárom* (8) – mindez erős képviséggel járul hozzá a hangzás megteremtéséhez. Minden kijelentésként szerepel, csak akkor merül fel kérdés, amikor a hangzás éppen nem érthető, nem indokolt a lírai alany számára.

Később a hangzás túljut annak pusztá megfigyelésén, „önreflexióján”, s eszközzé válik, funkciója lesz. A *Szőlőhegyi ének* még „tisztán” szól (43), de aztán megfigyelhetővé válik az elkomorulás, a dal elszomorodása. Mindez a lírai én elkomorulásával párhuzamosan megy végbe: „*Istenem, mi ez, én vagyok bolond, hogy élni / már nem szeretnék?*” (44). Eljutunk a világvége vízióig: „*Mintha itt volna a világ vége, akkora sötét kezdődik (...) halottakért harangoznak a Tejúton*” (43), s a világ végének elszennvedői a lírai ének sírják el bánatukat: „*Körben holtak, felijesztett fűcánok, minden árokból hallom a hangjukat, engem hívnak, nekem zokognak*” (47). A vég dala megszakíthatatlan: „*vége-hossza nincs dal*” (49). A felejtés igénye azonban megjelenik: „*Jó volna emelni poharat, lugasban iszogatni, néhanap elfelejteni hangokat.*” (53) A dal azonban örökké a lírai én birtokában marad, s annak örök hordozója lesz: „*szorongatom számban a himnuszt*” (67).

Látszik, hogy ez a költészet nem pusztán hangulatok rapszodikus játéka, hanem csupán egy „hangra hangoltsága” válik nyilvánvalóvá: lehangoltsága. Itt megint Heideggerhez fordulhatunk, aki a hangulat, hangolt-lét defi-

nícióján belül megalapozza a lehangoltság definícióját is: „*Ezt mutatja a lehangoltság. Benne a jelenvaló lét önmagával szemben vak marad, a gondoskodás tárgyát alkotó környező világ elfátyolozódik, a gondoskodás körütekintése pedig tévútra jut. A diszpozíció oly kevésbé reflektált, hogy épp akkor rohanja meg a jelenvaló létet, midőn az reflektálatlanul át- és kiadja magát a gondoskodás tárgyát alkotó »világ«-nak. A hangulat ránk ront. Nem »kívülről« és nem is »belülről« jön, hanem a világban-benne-lét módjaként ebből magából lép elő.*”² A lehangoltság erre a költészetre is ráront, s ez válik diszpozíciójává. Ebben a falusi környezet játszik szerepet, melynek egyik jó példája lehet a *Kővé morzsolódik* című vers. A hangoltság, a létben való bennállás azonban nem önmagában való, hanem mitikusan gyökeres, a falusi mítosz nyelvbe ágyazódik, s annak megteremtésére igényt tart: „*forog most is a körhinta, a beomlott Rosenthal-kocsmá ablakánál, csak ez van: nyelv, zokogás, pálinka, préselt ibolya a könyvben...*” (10). Az idézett elemeken túl megjelenik a béka szimbóluma, a boszorkányság, a mágia: „*amit már nem tudok elmondani a boszorkányszögekkel beírt öregasszonynak, még elrendezi a maga dolgát az élőkkel*” (12). Mindez kiegészül a folyamatos álmódás aktusával, valamint a *világátallató tükör* metaforájával, s egy egész mitológia sorakozik fel: *kígyó, malom, koporsó, hársfa, víz, holdfiú, naplány* (55). A mítosz nemcsak a tárgyi valóságra terjed ki, hanem személyekre is, így válik az apa mitikus alakká: „*ismeretlen férfi az apám, fogyva kerül napanya hajlékát, borotvával nyúz egy csillagot*” (37). Az egyes versekben a falu szókinccse is leképeződik, s ezáltal a falu nyelvének is emléket állítanak az egyes versek, mert ez az én-falu már csak abban tud létezni, a szó jelenében. A lírai én az emlékek között vándorol, s mindig hazatér, ám hazatértében felismeri, hogy már idegennek számít egykori otthonos közegében, s ahhoz a folyamatos felismeréshez jut, hogy „mindig el kell menni”, de erre jön a másik, súlyosabb felismerés is: a hazatérés szükségessége. Ennek dialektikája addig fokozódik, amíg egyszer csak a lírai én kívüli kerül önmagán: „*más ül a hintán, más nézi, amint gyeplű szálldos...*” (69) Az elhagyás csak látszólagos, a lírai én visszatér, s imádságban nyugszik meg: „*azt hiszi, elhagyom, kertünk alatt az ösvényen, jaj, el nem hagylak! Járok éjszaka az ablakodhoz fölviruló sebbel, apátlan, anyátlan gyerek, ámen*” (83). A mitikusság az utolsó versben is érvényre jut a tövises koszorú kifejezésében, egyrészt annak szakrális szemantikájában, másrészt a forma sugallta jelentésében: a folyamatos visszatérésében, önmagára vonatkozásában. (Ez nem lesz meglepő, hiszen már Mária és Jézus alakja is beépül a költeményekbe.) A címadó *Jézusgyík* alakját mindössze kétszer találjuk meg a kötetben, szintén címadó versként, amelyben egy üldözött, menekülő állat formájában jelenik meg, s az utolsó versben pedig vallomásként: „*Jézusgyík voltam*” (93).

Tönköl József *Jézusgyík* című kötetében költészete ket-tős jelleggel bír. Egyrészt vallomásos líra bontakozik ki a verseken keresztül, másrészt ez a vallomásosság alapozza meg a másik célt: szavakkal történő emlékképzést egy élet-térnek, egy falunak.

(Mosonvármegye Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013)
Tokos Bianka

1 Martin Heidegger: *Lét és idő*. Osiris, Budapest, 2007, 162–163, 164.

2 I. m., 165.

Rejtjeles üzenetek

(Szegedi-Szabó Béla: Örmény ének)

Szegedi-Szabó Béla kötetét rövid terjedelme ellenére több oldalról is meg lehet közelíteni, ez azonban épp azt mutatja, hogy költői világa nehezen fejthető és érthető meg. Többszöri körbejárásra sejlik fel egy-egy közelítési út, melyek közül biztos, az egész kötetre érvényes megoldást egyik sem hoz, végigjárni nem nagyon lehet ezeken. Az *Örmény ének* több versében is és láthatóan a kötet értelmezhetőségét tekintve is az úton levés a legtöbb, legteljesebb és legnehezebben megvalósítható pozíció. Szegedi-Szabó kötetére türelmet követel magának és koncentrált figyelmet, e szempontból túlzás nélkül állítható, hogy nem olvasóbarát versgyűjtemény az *Örmény ének*, nem szórakoztat, de épp ebben a kérlelhetetlenségében lesz nagy hatású, még ha ez a hatás nem is egyértelműen kellemes.

Szegedi-Szabó Béla költészete és az *Örmény ének* című kötetére központi témáit és formai megoldásait tekintve sem nevezhető szokványosnak. Az ilyen szikár és kimért költői világ könnyen zavarba hozhatja az olvasót, ám a szerzőnek is fegyelmeztetnek kell lennie, hogy lírája ne üres automatizmusként működjön, a költészeti hatást a versek grammatikai felépítésétől várva. Ismert költői *módszerek* tekinthető például az igék elhagyása a rövidre zárt mondatokból, mely a bölcséleti és filozofikus költészet (amilyen Szegedi-Szabóé is) gyakori jellemzője, alkalmazása ugyanakkor könnyen modorossá teheti a költeményeket. Az ilyen megoldásokra gondolok: „Aztán mindig ugyanaz. Visszafelé. / Ebben a kávéházban. Az ablak mellett. / Csak egy arc az ovális tükörben.” (20.) Az *Örmény ének* darabjai ugyanakkor bírnak valós tartalommal, kevés gyengébb és erőltetett vers szerepel a kötetben: ilyen a *Nyárutó*, az imént idézett *Lisszaboni emlék* és a *Play Beckett* címűek.

Az *Örmény ének* két külön címmel is ellátott ciklusból áll, az első, hosszabb *A titkos Név* és a második *Műterem* címűt a kötet egyetlen, egész oldalas színes illusztrációja választja el, mely, ahogy arról még lesz szó, inkább a második ciklus bevezetésének, semmint az első lezárásának tekinthető. A két ciklus több szempontból is határozottan elkülönül, mégis, köszönhetően néhány, a versgyűjtemény egészen végigvonuló központi elemnek, a kötet nem széteső. Noha nincs kiemelve, már a tartalomjegyzéket olvasva is feltűnhet egy kvázi jelöletlen ciklus az elsőtől, mely kilenc darabból álló vesszósorozat, mely a *Szent Orsolya* cíművel kezdődik és a *János apostol Pathmosz szigetén* cíművel zárul. A kilenc vers közül nyolcnak, vagyis az utolsó kivételével mindegyiknek, egy szent neve adja a címét. Csak néhány az említett versek közül: *Szent Margit*, *Szíriai Szent Izsák*, *Szent Eufémia*, *Szent János*. Látható, hogy katolikus és ortodox szentek egyaránt szerepelnek. Ezeknek a költeményeknek a megszólalói többségükben a címben szereplő szentek, mint a *Szent Eufémia* címűnek is, mely így kezdődik: „A néma lány, ki voltam, / Bokornak vad tüskéje, / Kinek hajfűrtjei egykor / Lobogva szálltak a szélben.” (37.) Ugyanakkor van közöttük tanítás, vagy intelem, mint amilyen a *Szíriai Szent Izsák* (melynek első sorai: „Szeresd a sivatagot, hol / Magadhoz öleled a kopogó bogarat” [36.], és imaszerű, könyörgő szövegek is, mint a *Keresztes Szent János*, vagy a *János apostol Pathmosz szigetén* című.

Az *Örmény ének* több darabjában is megjelenik a (válaszos) elhivatottság és megszólíttatottság jelképpé tett mozanata: a ruhák levetése, a lemeztelenedés, melyet az addigi közeg elhagyása követ. Megjelenik ez többek között rögtön az első, a kötet címét is adó versben, de a *Szent Orsolya* címűben is, ott ekképpen: „Én akkor megszólíttattam. / Az asztaltól felállva, némán / Ledobtam magamról ruháimat. / Rohantam az éjszakának, / Feledve a sok unt aranyat, pénzt!” (34.) Ez a megszólíttatottság indít útra. A már többször emlegetett úton levés a kötet legfontosabb képe és legnyíltabban közvetített üzenete. Ott olvasható az *Örmény ének* című versben, a *Kavafisz-variációk* címűben („Ha majd elindulsz Kovácsháza felé, / Válaszd hozzá a leghosszabb utat, / Mely csupa kaland és felfedezés. / [...] / Egyetlen célod ez legyen: / Eljutni oda.” (30–31.) S legexplicittebb módon az utolsó, *António Pusich hajóskapitány históriája* címűben: „Rájöttem: a válasz mindig máshol keresendő, / Az örök úton-levésben.” (69.) Világos már az itt idézett példák alapján is, hogy ez az úton-levés szintén metaforikus értelmű, a világ értelmezésének folyamatosságát és az önmegismerés soha véget nem érő feladatát jelenti. A szentek el- és meghívatottságával Szegedi-Szabó a kötet egyik legjobb darabjában, a *Terra incognita* címűben a költők elhivatottságát állítja párhuzamba: „Egyedül vagy / Mondd ki / És haladj egyre beljebb / [...] / A költő végül mindig elárulja szeretteit / Ruháját leveti és szótlannul / Belefekszik a porba.” (47.)

Szegedi-Szabó Béla verseiben világokat kapcsol össze, s ezeknek a kapcsolatoknak az értelmezhetőségét is folyamatosan kérdéssé teszi. A művészet értéke és valóságához való viszonya, az érthetőség és az értelmezhetőség olyan központi kérdései az *Örmény ének*nek, melyek szintén megjelennek már az első költeményben is. Ebben a névtelen hős álmában egy „lerombolt templom belsejében áll / [...] / Háta mögött egy százéves asszony / Fájdalmas halotti éneket dalolt”. (7.) E dal hatására kezdett el szótárak segítségével örményül tanulni. A kötet utolsó előtti versében a *Jacob Meycken titokzatos élete* címűben pedig egy festő egy kolostorból kilépő fiatal lányt figyelve „Arra gondolt, hogy egész eddigi életét eltékozolta, / Száz meg száz festménybe ölte, / Színekbe, tárgyakba, emberekbe. / Bámulta a sárban gubbasztó lánykát, / Aki ropant egyszerűségében is többnek, / Tökéletesebbnek bizonyult a művészet / Megannyi kiokoskodott szépségideáljánál.” (67–68.) A költemény festő szereplője aztán elhagyja otthonát (a művészi elhivatottság, lám, itt is megjelenik), „Kiült a tenger elé, s oly nyelven kezdett beszélni, / Amit még az ott tanuló északi diákok sem értettek, / Senki sem értett, / De látva látták szent halandzságának színét” (68.) Felszínesség lenne azt állítani, hogy Szegedi-Szabóé vallásos költészet, még a kritika elején említett kilenc, szentek nevét viselő versből álló sorozat ellenére is. Az *Örmény ének* darabjai (a művészi) lét szükségzerű lemondásairól és a megkövetelt elkötelezettségről szólnak. Egy különleges belső, lelki-szellemi tartalomról beszélnek. A *Hideg horizont* című vers kérdése: „Vagyunk mi nélküle? / Lehetünk bár lépkedve ugyanolyanok? / Gyönyörű, fénylő vázak. Tiszta geometria.” (18.)

A második ciklus szintén világok kapcsolatát demonstrálja: Szegedi-Szabó ebben a képzőművészeti alkotásokról írt verseit szerepelteti. Ezek önálló költeményekként is megállják a helyüket, abban az értelemben, hogy nem hiányzik mellőlük az ihlető festmény mint illusztráció. A *Fényfolt* az egyetlen, amelynek képe helyet kapott a kötet-

ben: Krajcsovics Éva festménye így nem csak a kötet borítóját díszíti. A második ciklust kezdő *Egy elfelejtett Madonna-szobor* határozottan más világot nyit meg, mint ami az első ciklus bölcséleti hangulatát jellemezte. A *Múterem* versei mozgalmassabbak, a képzőművészeti alkotások megelevenednek. Ha az első ciklusból hiányoztak az igék, az *Egy elfelejtett Madonna-szobor* rögtön jelzi a változást a versek felépítésében: „Köszínpad világít / A Hölgy leül a tér közepére / Beszél / Beszél / Beszél / Majd átsétál / Keresztezi” (55.) Az ismétlések, noha épp monotonná is tehetnék az adott szakaszokat, az első ciklus szikársága után ritmust adnak a költeményeknek. „Mert a Tér / Mert a hideg ajtók nyitva állnak / Mert benne a fából faragott / Mert karjában tartja” (60.) – így kezdődik a *Halott Krisztus, faszobor, 15. század*. A Vojnich Erzsébet festményére írt *Szoba nagy lépcsőkkel* pedig így: „Midőn a sivatag rózsája / Midőn a létra fokai egyenként / Midőn a fal / Kidőlt és elveszett” (62.)

Esetlennek tűnhet életrajzi adatokkal zárni egy kritikát, mégis fontosnak tartom rögzíteni, hogy Szegedi-Szabó Béla 1970-ben született Zentán, és 1991-ben költözött Budapestre. Az *Örmény ének* a vajdasági (zentai) zEtna kiadónál jelent meg. Szegedi-Szabó az otthonról hiányzó vajdasági költőgeneráció tagja. Alig észrevehetően kapcsolja legújabb kötetét a vajdasági költői világhoz (melyben szintén egyedi hang az övé). Az *Éjjeli variáció egy Crnjanski-témára* címében idézi Miloš Crnjanskít, a modern szerb irodalom nagy alakját, *A skarlát íbiszben* pedig a vajdasági költészet „angyali madara” (65.) szerepel, a flamingó. „Az Úr rejtjeles üzenete már csak nyomokban, / Csupán ezekben a furcsa madárcokban és keccses / testekben, / El-elcsípett testtartásokban érhető tetten.” (66.)

Az *Örmény ének* nem könnyű olvasmány. Többszörös álcát viselnek Szegedi-Szabó Béla rejtjeles üzenetei, a filozofikus hangvételű és középkori szentek világát idéző versek az olvasó saját világát tükrözik, ennek felfedezése és belátása pedig izgalmas utakat nyit meg a *megérteni* igyekvők előtt. „Indulj [...] / Végére is élsz!” (22.)

(zEtna Kiadó, 2013)

Szarvas Melinda

Emlékek titkai

(Marafkó László: Lapzárka)

„Egykori kollégák beszélgetnek. – Engem a régi rendszerben állandóan lehallgattak. Aztán meg kihallgattak. Így lettem ellenálló, majd rendszerváltó. – Engem meg sem hallgattak: nem adtak telefont. Húsz évig. Így lettem rendszerálló. Meghallgatom őket, aztán jöhetnek, mehetnek. – Őrült beszéd... – De benne van a rendszer.” Képes villanás mindez a közeli múltból. Idővel az emlékek könnyen fakulnak, jobb, ha mielőbb könyvbe kerülnek az emlékezet celláiból. Arcok és helyzetek rajzolódnak egymásra. Lapzárkába általában önszántából ül az ember, s még fizetést is kap érte. Ez a hely nem az inkvizíció börtöne, ahol a poros falak közt megkínzottak vannak, de sokan olyanok, akikben felmerül a hatalom és a szolgálatában álló sajtó viszonyának kérdése.

Manapság többen („valahai ellenzékiek, hatalomban mórrikálók, újra független, vadorzó értelmiségiek”) igen határozottan és következetesen fejtik ki nézeteiket, tanúskodnak felelősségérzetről és lelkiismeretről, regélnek élvo-

nalbeli ideológiai harcosokról, felejtik el, mennyit hízelegtek, nagyképűsködtek a politikában. A mese születése sorának olvasása végén azt kérdezzük: ez micsoda? Változás, bátorság? Hát nem. Ismerős mindannyiunknak, úgy hívják: múltfestés.

Emlékek titkai. Szó sincs arról, aki ezeket elmondja, annak rögtön hátrafordul az arca, csúf lesz, hogy szörnyűség. Harminchét esztendő, nyolc szerkesztőség, sokféle beosztás. Halomnyi kötetből integet felénk a költő, a regényíró, végül a különféle befolyásoknak minduntalan kiszolgáltató szerkesztő társalg velünk, aki megvívta csatáit. Az olvasót persze nem érdekli, hogy kedvenc szerzője boldog-e, viszont sejtí, hogy nehéz a dolga a tehetséges embernek. Nyílnak, szerénynek, erőteljesnek ismertük meg a francia forradalom napján Győrben születettet, aki élete őszikés korában van: idén hetven esztendő. Új könyvével kapcsolatban olvasóközönsége, ismerői-barátai a szeretet erejével és tisztaságával indíthatják útnak feléje a tisztelet és az elismerés, a köszönet és a jókívánság szavait, további dúsan megrakott esztendőket kérve a betű örök szerelmesének.

A lapkészítés mindig ismerte a keretbe tett első oldalas ízelítőt, az esetenként fotóval, rövid szövegrészlettel betöltött helyet, a monoklit. Ennek bevallott célja, hogy eleve befolyásolja az olvasót, ezt keresse az újságban. Képzletbeli kiadványunkban az emlegetett könyvről elég lenne ennyi: *Marafkó László szerkesztői emlékei a Kádárkorszakból*. Már a címmel (*Lapzárka*) odakötözi magát és az olvasót a témához. Nem véletlenül vállalkozott a munkára: „A szerkesztés kezdeményező szerep és fizetett bünbakság. Ráadásul én a közírást-szerkesztést és a szépírást – a nagy elődök nyomdokain – párhuzamosan műveltem. Mindkét »szakma« és a politika árgus tekintete előtt. Az egyik munka néha eltartott, a másik talán megtartott – a pártállami sajtóirányítás és kultúrpolitika elvárásaival folytatott napi küzdelmeim mellett és ellenére – annak, aki az induláskor voltam.”

Tollforgató ember nehezen állja meg, hogy ne vesse papírra mindazt, amit tapasztalt. Aligha privát lelkesedésből, inkább kötelességből. Igyekszik is vágját közös nevezőre hozni az olvasói elvárással, ismereteket közölni. Sok emléket, érzést, gondolatot szabadít fel, sorsokat érint, irodalmi találkozásairól tudósít. Megmutatkozik és felnyílik az, ami volt, emlékezet és hétköznapi, az előtérben vagy a háttérben történő dolog, külső és belső tapasztalat egymáshoz kapcsolódik. A *Lapzárka* egységes mű, és mégis önállóságot igénylő szövegek sora. Az első hatvanhat oldalon rokonszenves arckép bontakozik ki, az álruhás királyfi életét, szellemi fejlődését tükrözi, aztán groteszk lapokon elevenedik meg az Eötvös Collegium félmúltja, majd megismerkedhetünk izgalmas történetekkel, elénk kerül a páncélingbe rejtett egyéniség, *Szederkényi Ervin*, a napfény lovagja, *Bertha Bulcsu*, a Négyszögletű Kerek Erdő apostoli királya, *Lázár Ervin*, a visszajáró lélek, *Hajnóczy Péter*, végül az utolsó részt feltámasztási kísérleteknek is mondhatjuk, hiszen a benne szereplők közül néhányan szinte teljesen kiestek az olvasók tudatából. Ha elidőzhetnének a ciklusnál, szívesen helyeznék el ide találó mondatokat, például Szerb Antalról, Rejtő Jenőről, Márai Sándorról, a Radnóti-kutatásról, Hamvas Béláról, a Weöres-Károlyi házaspárról, Ladányi Mihályról, Tüskés Tiborról. Egy személyes élet síkján épül fel az elmúlt korszak a szemünk láttára. Így utólag mérlegelve nem tűnik túlzásnak, ha azt említjük: érzelmi és szakmai „elkötelezettség” emeli a művet olyan doku-

mentummá, amely befejezetlen, kitárulkozást és elemzést nyújtó önéletrajzával (gyerekkori emlékekkel teli a Tarcsay utca, a Vagongyár környéke, a „régí temető”, a teherpályaudvar, a Batthyány-park), lét- és sajtótörténeti mögöttesével, leletmentő írásaival felmutatja a korszakot. Marafkó társakról, barátokról ír, jelenségekről, eseményekről szól, az ismert tények mozzanatai egységes mozaikká szerveződnek, epizódok fonalát vizsgálhatjuk. Tapasztalt egyet-mást életében, s nemcsak a napi munka, hanem a való világban való jártasság közvetítette feléje mások töprengését-meglátásait életről és világról. Az élet és az újságírás (vagy az irodalom) viszonya izgalmas kalandként tárul elénk, leírom ide határozottan, mély meggyőződésből, hogy ezt a nagy kalandot csak egyetlen dolog igazolja, ami önmagáért beszél, a korábbi idézet utolsó mondata: megmaradt annak, aki az induláskor volt. Komoly meggyőződéssel állítja: „*Körülottem a világ változott, én abban nem, hogy nem kedvelem a helyesírás – meg a jellemhibákat*”.

A három t (tiltás, türés, támogatás) képes beszéd a múlt nyavalyájáról, megrögződött, létezővé vált, észre kellett venni. Visszautasított, letiltott, örökre elhalasztott írások szerzőire gondolhatunk, aztán szocialista ögrófokra, éber ügyveletesekre. A három t egyszerre telepedett a kultúrpolitikára. Nyomokat hagyott. Nem a sors mérte ránk, hanem a Kádár-korszak és fura ura, Aczél György. A közös figyelem immár ezekre a pörkölt- és finomfőzelék-szagú évtizedekre irányulhat. Marafkó az a szerkesztő, aki észrevette, hogy történelem történik vele. Olyan körbe visz bennünket, ahonét nem hiányozhatnak az emlékek. Hogy milyen kezekben milyen pálcák emelkedtek fel annak idején, milyen magas parancsszó állított le közléseket, azok, akiknek neve csak ritkán jutott az újságokba, csak sejtették, azt viszont tudták: jól működnek a politikai intézményrendszer mechanizmusai, álságos ravaszsággal a kultúrpolitika. A korszakra még jól emlékeznek az idősebbek, ha emlékeznek egyáltalán. A párt szolgálatához nélkülözhetetlen volt a hűség, a megbízhatóság, a sajtó irányításában tevékenykedőknek nem egy-egy feladatot kellett megoldaniuk, hanem feladatok folyamában testet öltő politika érvényesítésének elősegítése volt a dolguk.

Sokszálú a korszak, a politika rejtelseibe, a sajtóirányítás rejtett dimenzióiba az emlékező, a szokásoknak nem hízelkedő szerkesztő, a sorokat fölényes biztonsággal rová szépíró vezet be, szorgalommal és pontossággal rajzolva kort és kört, amelyben napjait élte. Mi volt a fegyvere? A tolla. Politikailag naiv volt? Sokan voltunk ilyenek.

Marafkó hatévesen erdőmérnök akart lenni (sokáig egy lóra gyűjtött), hamar beleszeretett a kultúrába, jedlikés diák, az egyetemen magyar–orosz szakot végzett, újságíróként jegyzett riportokat, gyerekregényt, novellákat, regényeket, kisregényeket, esszéket, aforizmákat, interjúkat, közreadott kultúrtörténeti topográfiát, politikai krimi. Minden irodalmi jelenséget mozgásában, összefüggésében, az irodalom egészét pedig alakulása folyamatosságában szemlélte, Pécsét éppúgy, mint Pesten.

Az emberek szeretnek visszapillantani arra, ami elmúlt. Minden bizonnyal ennek köszönheti majd sikerét a könyv. Nem azért érdekes, mert a korszak egy szeletét mutatja be (ugyanazt mások is megtették), hanem azért érdekes és fontos, mert kérdésekre ad választ, továbbá megerősít abban a hitünkben, hogy aki kigúnyolja az életet, az nem érti. A szerző eredeti, önálló tájékozódású szerkesztő, nem volt hős, és szerencsére nem csináltak belőle hőst. Ennyi év múl-

tán is sok mindenben igaza van, szemelvényeket ad, képet a hatalom jellegéről, lényegéről, formáiról és természetéről, nem távolról és kívülről szemlélve mutatja be képviselőit, helytartóit, eszközeit, a korszakot láttatja, de tisztában, mint ahogy másnak látnia adatott. Olyan ember emlékezik, akinél a szerkesztés nemcsak munka és művészet volt, hanem becsület és hit: egyszóval élet. A maga egészség romantikájával.

(*Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2013*)

Tönköl József

*Szeretettel köszöntjük
a 70 éves Marafkó Lászlót!*

Salamon Nándor: Kisalföldi Művészeti Lexikon

Salamon Nándor, a győri kötődésű művészeti író 2012-ben megjelent új, regionális érdekeltségű lexikona nem szorul különösebb méltatásra. A több évtizedes kutatómunka eredményeként napvilágot látott mű mindenekelőtt speciális tematikájánál fogva tölt be hiánypótló szerepet szűkebb hazánk szakirodalmában.

A munka alaposságának, szakszerűségének és hitelességének a *Kortárs Művészeti Lexikonban* és a *Győri életrajzi lexikonban* is közreműködő szerző maga a védjegye. Salamon Nándor 1962-től rendszeresen publikálta művészeti tárgyú írásait a helybeli napilapok mellett a *Művészet* és *Új Művészet*, az *Arrabona*, a *Dunatáj*, az *Életünk*, az *Új Forrás*, a *Rajztanítás*, a *Somogy*, az *Új Horizont* és más szakmai periodikák hasábjain, a XX. századi festészet, szobrászat és grafika gazdag tárgykörében.

A posztgraduális muzeológiai és esztétikai tanulmányok befejezése után a szerző 1973–84 között a győri Xántus János Múzeum muzeológus munkatársa volt. Ebben a munkakörben, a mindennapi – rendszerező, feldolgozó és gyűjteménygyarapító – múzeumi munka mellett fontos feladatának tartotta a tágan értelmezett megye, az egész észak-dunántúli térség képzőművészeti életének fellendítését, irányítását, szervezését. Nevéhez számtalan kiállítás rendezése, tanulmány, kritika, valamint katalógus írása és szerkesztése fűződik.

Széles körű szakmai érdeklődésének megfelelően írásokat közölt a XX. század elejétől kezdve a kortárs magyar és egyetemes művészet számos jelentős irányzatáról, valamint hazai és nemzetközi hírnévnek örvendő kiemelkedő művészegyenlőségek soráról. Különös figyelmet szentelt szűkebb hazájá, a kisalföldi régió jeles alkotóinak, többek között Konok Tamásnak, Borsos Miklósnak, Borsa Antalnak, Lóth Józsefnek, Cziráki Lajosnak, Tóvári Tóth Istvánnak, A. Tóth Sándornak, Giczy Jánosnak, Opitz Gyöngyinek, Szabó Aurélnak, Zászlós Istvánnak. A rendszeresen megrendezett régióbéli művészeti események, pl. a Soproni Érembiennálé elkötelezett krónikása volt hosszú éveken keresztül.

Salamon Nándor kötetnyi bibliográfiáját Ipkovichné Szakály Ildikó szombathelyi könyvtáros állította össze

1995-ben, amely azóta, a szerző nyugdíjas éve ideje alatt sem szűnt meg évről évre gyarapodni.

1984–95 között Salamon Nándor a Szombathelyi Képtár igazgatójaként folytatta eredményes, múzeumépítő, művészetszervező és nem utolsó sorban művészeti írói tevékenységét. Ez utóbbi munka kézzel fogható eredménye a 2012-ben, a Magyar Nyugat Könyvkiadó gondozásában napvilágot látott új *Kisalföldi Művészeti Lexikon*.

Jelen kötet alapja a szerző 1998-ban a Kisalföld Művészetéért Alapítvány kiadásában megjelent *Kisalföldi Művészek Lexikona* (Győr, 1998, 355 oldal) és az azt előkészítő több mint két évtizednyi, megszállott adatgyűjtő háttér-munka. Salamon Nándor egykor, mint győri muzeológus, szembesült – az alapos művészettörténeti és kutatómunkához elengedhetetlen – a helyi és régióbeli művészeket, művészetet feldolgozó adattár, rendszerező regiszter teljes hiányával.

A mindennapi munkához szükséges saját információs adatbázis létrehozásának igénye vezette a szerzőt az évek során mind rendszeresebb és szélesebb körű adatgyűjtés irányába. A hatalmas mennyiségűvé duzzadt, már önmagában is komoly szakmai értéket képviselő cédula- és cikkgyűjtemény 2012 óta a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum képzőművészeti adattárát gyarapítja.

A végül 1861 szócikket eredményező, a legfontosabb referenciákkal ellátott, szakszerű adatgyűjtő munka természetesen az alpművek, az átfogó művészeti lexikonok és kézikönyvek, valamint a fellelhető monográfiák irányából közelíti meg tárgyát. Ezt egészíti ki a győri, soproni, mosonmagyaróvári, kapuvári múzeumok helyi adatbázisa, a győri és régióbeli napilapok és folyóiratok témakörbe illő gazdag cikkanyaga, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének Szentiványi- és Lyka Károly hagyatéki forrásanyaga.

A könyvtárakban, adattárakban folytatott tényfeltáró munkát, szükség szerint, egy sor személyes megkeresés és kikérdezés, illetve kiterjedt levelezés árnyalta, egészítette ki.

A gyűjtőmunka eredendően a képzőművészetre, a festők, szobrászok, grafikusok munkásságára fókuszált, de az alaposabb feltárás, a messzire vezető, több szinten szerzteágazó szálak az eredeti elgondolásnál jóval árnyaltabb kontextust kívántak. Így kerültek a képzőművészet tágan értelmezett látóterébe az iparművészek és építészek mellett a művészettörténészek, a művészeti írók, műgyűjtők és műpártolók a XVI. századtól egészen a kézirat lezárásának napjáig.

A szócikkek között elsősorban a Kisalföld szülötteit találjuk meg, de a régió művészeti életébe hosszabb-rövidebb ideig bekapcsolódó alkotók is szép számban előfordulnak.

„*Jó portékának nem kell cégér*” – tartja a közmondás. A lexikon önmagáért beszél. Az új, az előzőnél jóval vastkosabb

és tetszetősebb kivitelben megjelent kemény fedelű kiadás modern formájával, meggyőző terjedelmével és gazdag tartalmával eloszlát minden esetleges kétséget célszerűségét, használhatóságát illetően.

Salamon Nándor nem rejti véka alá műhelytitkait sem. Személyes hangon és minden részletre kiterjedően reflektál lexikona mindkét kiadásának előszavában a kutatással töltött hosszú évtizedek nehézségeire és az egyéb „száz más munka mellett” végzett szorgalmas adatgyűjtéssel járó szakmai örömeire is. Tíz év gyűjtőmunka után, 1985-ben például, egy ízben felcsillant az akkor még „csak” megyei lexikonnak tervezett kézikönyv megjelenésének reménye a Műhely-könyvek sorozatban. A kéziratnak ezek után még további 10 évet kellett pihennie egy fiók mélyén, miközben a megállíthatatlanul gyarapodó, már több folyómétert kitevő cédulahalmaz – öngerjesztő folyamatként – még tovább szaporodott.

A könyv végleges koncepciója ebben az időben alakult ki, tudatosodott. Ekkor kristályosodott ki szerkezete, körvonalazódott tartalma, míg az eredetihez képest jócskán átdolgozva, 1998-ban a Kisalföld Művészetéért Alapítvány kiadásában, 355 oldal terjedelemben végül napvilágot látott.

Egy újabb bő évtized elteltével, 2012-ben jelent meg a lexikon új, átdolgozott és tovább bővített, aktualizált formájában, immár a Magyar Nyugat Kiadó kiadásában, 406 oldal terjedelemben.

Az új lexikonban végrehajtott alapvető változtatásokat már a módosult címváltozat is jelzi. *A Kisalföldi művészek lexikona – Építészek, szobrászok, festők, műgyűjtők, művészeti írók XVI–XX. század* alcímet viselő kislexikon igényű és megjelenésű kézikönyv a *Kisalföldi művészeti lexikon – Festők, szobrászok, építészek, műgyűjtők, művészeti írók, művészeti csoportok XVI–XXI. század* alcímet viselő nagyobb lélegzetű, tágabb spektrumú, az első kiadáshoz képest bővebb bibliográfiával alátámasztott és mintegy 700 szócikkkel kibővített szakszerű kézikönyvvé nőtte ki magát.

„*Abban a hitben tettem ki a pontot, hogy munkámmal, gyarlóságai ellenére, nemes célt szolgállok. Aki kézbe veszi, haszonnal forgathatja. Akiket meg nem elégít ki, azokat további kutatásokra serkentheti.*”

Ezekkel a szavakkal bocsátotta útjára soha be nem fejezhető – szándékaiban a lehetséges teljességre törekvő – kéziratát 2011. december 31-én Salamon Nándor.

A kézikönyv utóéletét egy mondatban összefoglalva elmondható, hogy azóta nélkülözhetetlen, sokak által használnal forgatott, alapvető művészeti és művészettörténeti forrásnak bizonyult.

(Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2012)
Pápai Emese

Helyreigazítás:

Az előző számunkban Hanga Krisztina néven közölt versek szerzője: Dombos Krisztina Hanga.
A hibáért a szerző és az olvasók elnézését kérjük!

Számunk szerzői

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligeten. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötete: Szénszüret (versek, 2014).

BíróTímea 1989-ben született Szabadkán. Költő. Tanulmányait 2013-ban fejezte be az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar nyelv és irodalom stúdiumán. A szabadkai Népszínház Magyar Társulatának sűgőja és ügyelője.

Dobai Lili író, költő. Kötetei: Tangere (2001); Formula pietatis (2010).

Fecske Csaba 1948-ban született Szőgligeten. Költő, újságíró. Legutóbb megjelent kötetei: Árnyas kertben (versek, 2013); A sivatag hajója (gyermekversek, 2014).

Gary, Romain (1914–1980) litván származású francia regényíró, filmrendező, második világháborús pilóta, fordító, diplomata. Műveit általában franciául írta meg először, majd maga fordította angolra. Magyarországon három regénye jelent meg: a Lady L. (1963), az Előttém az élet (1977) és A virradat ígérete (2012).

Grencsó István 1956-ban született Nyíregyházán. Szaxofonos és fuvolista, a magyar avantgárd jazz egyik kiemelkedő alakja.

Gyetzvai Zoltán 1966-ban született Füleken, Szlovákiában. Fotográfus. Jelenleg Losoncon él.

Janáky Marianna 1955-ben született Makón. Író, költő, magyar, orosz, német, könyvtár szakos tanár. Verseket és kisprózákat ír.

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: nehézfény (versek, 2011).

Kakuk Tamás 1952-ben született Tatabányán. Költő, író, újságíró. Önálló kötete: Ahogy távolodik (versek, 2014).

Kalász Márton 1934-ben született Sombereken. Költő, író, műfordító, egyetemi tanár. Budapesten él. Legutóbb megjelent művei: Kalász Márton összes verse (2009); Berlin - zárt övezet. Emlékezések (2010).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötetei: Róka a fűzfán (esszék, 2007); A vakond feljön (versek, 2013).

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Írott képek és új versek (2013).

Lacaux, André francia irodalomtörténész, tiszteletbeli egyetemi tanár. Az Ecole Normale Supérieure hallgatója volt. 1968 után fontos szerepet játszott a Paris 7 Denis Diderot Egyetem létrehozásában. Fő kutatási területe a XX. és a XXI. századi francia irodalom, valamint az irodalom és pszichoanalízis kapcsolata. Foglalkozott többek között Bataille, Beckett, Blanchot, Genet, Lacan és Leiris műveivel.

Madariaga, Salvador de (1886, Spanyolország – 1978, Svájc) író, történész, diplomata.

Mohai V. Lajos 1956-ban született Nagykanizsán. Író, esszéista. Legutóbb megjelent kötete: Szeptember végén áhitat (versek, 2012).

Néma Judit 1995-ben született Győrött. Költő. Idén érettségizett a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban.

Orczi Orsi – szépiírói álnév. orcziorsi@freemail.hu

Pápai Emese 1974-ben született Marosvásárhelyen (Románia). Művészettörténész, tanár. Győrben él. Kutatási területe a XX. századi magyar és egyetemes művészet.

Papp Máté 1987-ben született Kecskeméten. Esszéket, kritikákat, recenziókat ír, valamint dalszövegeket fordít. Az Új Forrás folyóirat állandó munkatársa.

Pátkai Tivadar 1947-ben született Sokorópátkán. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: A kőrisfa árnyéka (2008).

Pusztai Zoltán 1955-ben született Mosonmagyaróváron. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Képirás. Kétszázötvenkét haiku – a szerző grafikáival (2013).

Róhrig Eszter 1954-ben született Budapesten. Műfordító, irodalomtörténész.

Stenzel Rita 1979-ben született Győrben. A győri Móra Ferenc Gimnáziumban érettségizett. Költő.

Szarvas Melinda 1988-ban született Győrben. A győri Apor Vilmos Iskolaközpontban érettségizett, majd az ELTE magyar szakán diplomázott. Kritikákat és tanulmányokat 2010-től publikál. Főbb kutatási területe a vajdasági magyar irodalom.

Szeles Judit 1969-ben született Csengerben. Író, költő. Svédországban él.

Szentirmai Mária 1953-ban született Komáromban. Költő. Győrött él. Önálló kötete: Kavicsba zárt múlt (versek, 2001).

Tokos Bianka 1991-ben született Győrben. Jelenleg Veszprémben él. A Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának Összehasonlító Irodalom mesterszakán tanul.

Tönköl József 1948-ban született Nyőgyéren. Költő, újságíró. Győrben él. Legutóbb megjelent kötetei: Jézusgyík (versek, 2013); Zsidahó (prózák, 2013).

Ujlaki Csilla 1965-ben született Tapolcán. Kritikus, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium tanára.

Vörös István 1964-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Aki nevetve született. Mesék gyerekeknek és felnőtteknek (2013).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.)

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Könyvkereskedés és Antikvárium
(Bünker Rajnárd köz 2.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.)

A RELAY ÚJSÁGÁRUSOKNÁL BUDAPESTEN:

Blaha Lujza tér
Déli pályaudvar
Ferenc körút
Kálvin tér
Órs vezér tér
Váci utca
Bajcsy-Zsilinszky út

Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:
9002 Győr, Pf. 45.
Honlap:
www.gyorimuhely.hu
E-mail:
szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2014. XXXVII. évfolyam, 4. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

TÁMOGATÓK:



Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap



Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata



Pannon-Víz Zrt. Győr



Tarandus Kiadó



Széchenyi István Egyetem, Győr



Uniklub Kft.



Hotel Klastrom, Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknél kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2014. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISI-NEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató



MŰHELY



nka
Nemzeti Kulturális Alap



KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

